

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَّ اٰلِ مُحَمَّدٍ وَّ عَجِّلْ فَرَجَهُمْ

استان شناسی یزد

پایه دهم

دوره دوم متوسطه

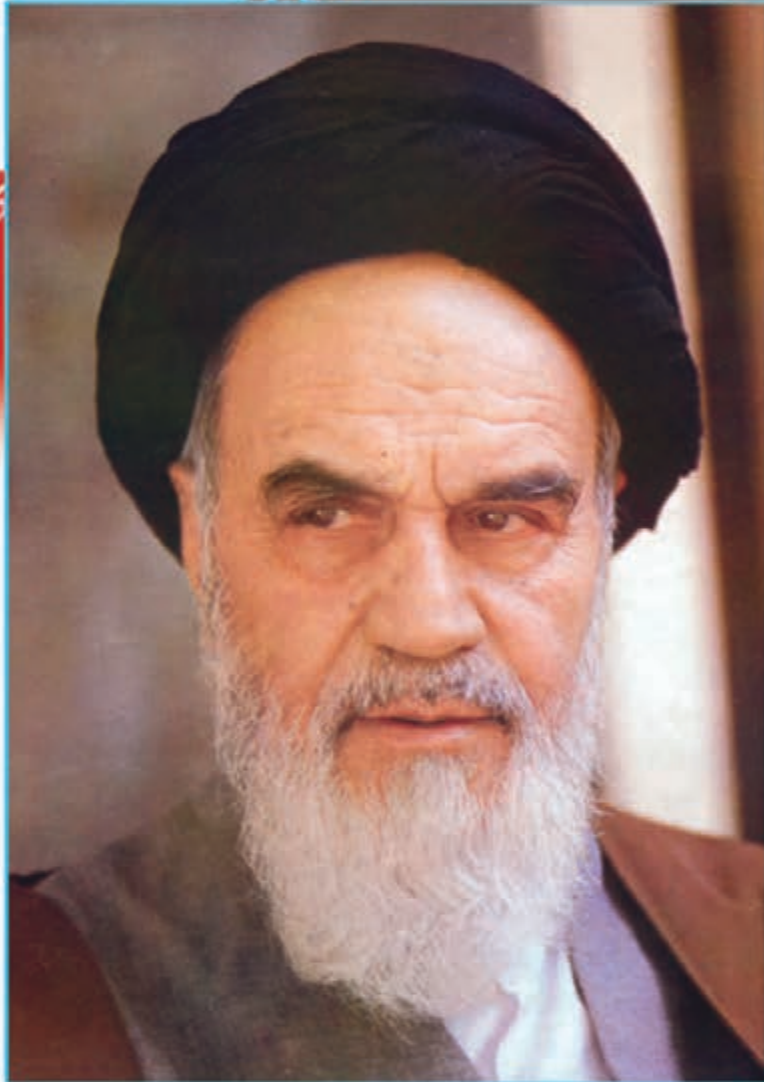

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب:	استان‌شناسی یزد - پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۱۱۰۳۳۱
پدیدآورنده:	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف:	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف:	علی رضائیان، سیمین عذارمناف‌زاده، محمدابراهیم قانع، علی‌اکبر اسماعیلی، جواد زارع‌زاده مهریزی، شمس‌السادات میراکبری و فاطمه فتاحی (اعضای گروه تألیف) - سیداکبر میرجعفری (ویراستار)
مدیریت آماده‌سازی هنری:	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی:	احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، طراح گرافیک و طراح جلد) - راحله زادفتح‌اله (صفحه‌آرا) - فاطمه باقری مهر، فاطمه گیتی‌جبین، پری ایلخانی‌زاده، سپیده ملک‌ایزدی، حمید ثابت‌کلاجاهی، مریم دهقان‌زاده (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان:	تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه: www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
ناشر:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران: تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن: ۵ - ۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ:	چاپ چهاردهم ۱۴۰۳

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت جایی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی «قُدَس سِرُّهُ»

فهرست

۱	فصل اول : جغرافیای طبیعی استان یزد
۲	درس اول : موقعیت جغرافیایی و وسعت استان
۴	درس دوم : ناهمواری‌های استان و چگونگی شکل‌گیری آن‌ها
۱۰	درس سوم : آب و هوای استان
۱۵	درس چهارم : منابع طبیعی استان
۳۵	درس پنجم : مسائل و مشکلات زیست‌محیطی
۴۳	فصل دوم : جغرافیای انسانی استان یزد
۴۴	درس ششم : تقسیمات سیاسی استان
۴۸	درس هفتم : شیوه‌های زندگی در استان
۵۳	درس هشتم : جمعیت استان
۵۶	فصل سوم : ویژگی‌های فرهنگی استان یزد
۵۷	درس نهم : آداب و رسوم مردم استان
۶۴	فصل چهارم : پیشینه تاریخی استان یزد
۶۵	درس دهم : پیشینه تاریخی استان
۷۰	درس یازدهم : نقش مردم یزد در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی
۷۶	فصل پنجم : توانمندی‌های استان یزد
۷۷	درس دوازدهم : توانمندی‌های گردشگری
۸۷	درس سیزدهم : توانمندی‌های اقتصادی استان
۱۰۳	فصل ششم : شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی
۱۰۴	درس چهاردهم : دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان
۱۱۹	درس پانزدهم : چشم‌انداز آینده استان یزد (افق ۱۴۰۴)

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامه‌آستان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب آستان‌شناسی چیست و مطالعه این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب آستان‌شناسی شما را با آستان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه و مسئول است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور و سرزمین ملی خویش در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از آستان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینه تاریخی آستان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آینده جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای، باید شما را به عنوان یک انسان مسئول به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌ها هستید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوه یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبه محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامه آستان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در آستان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همه امکانات موجود در محیط، فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید. آگاهی از مسائل آستان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی آستان خود آگاه شوید و برای حل آن، راه‌حل‌های خلاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش درباره محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند آستان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعه شهر و آستان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دل‌بستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوری کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در آستان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبه ایران عزیز تلاش کنند. در ادامه این تلاش‌ها جهت رسیدن به قله رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

نظرسنجی کتاب درسی

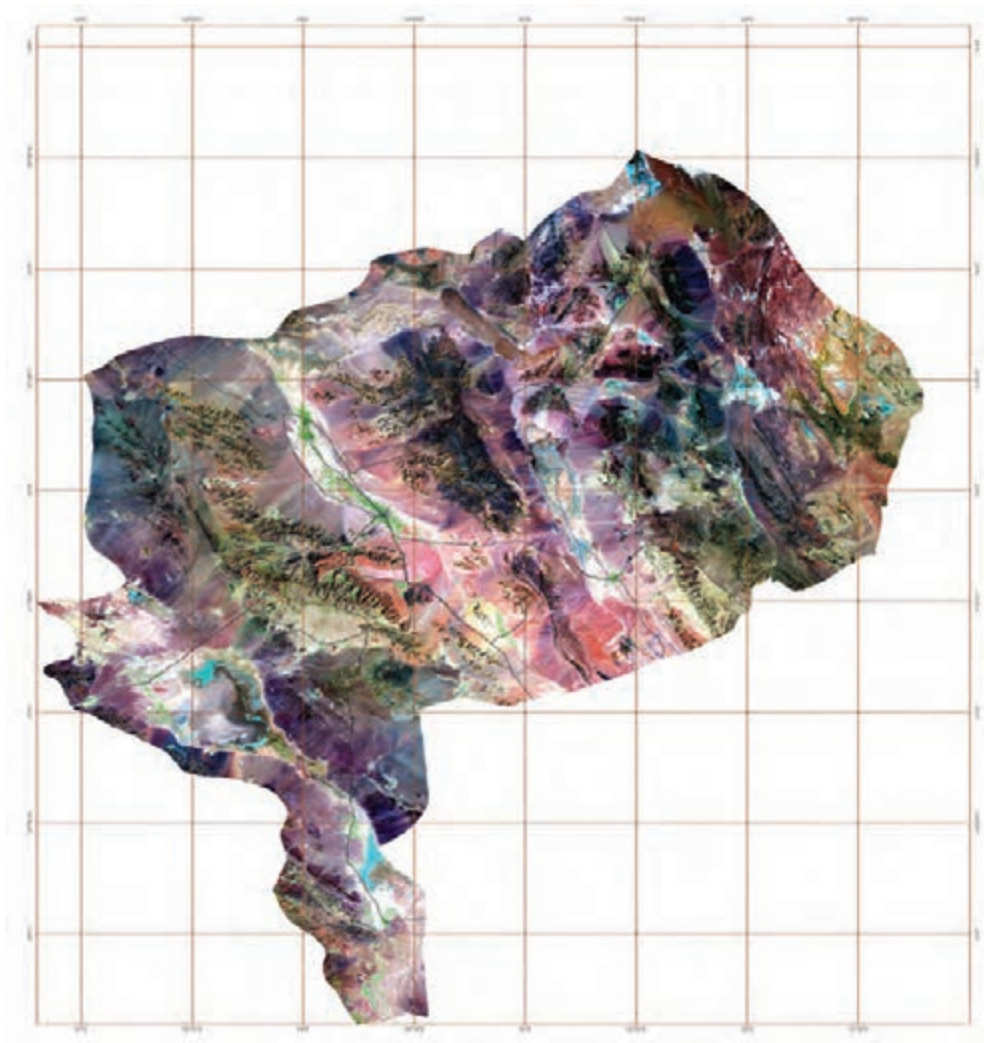

استان یزد از دیدگاه مقام معظم رهبری

شهر شما و استان شما - برادران و خواهران عزیز یزدی! - مرکز دانش، مرکز هنر، مرکز کار و تلاش و ابتکار، مرکز ایمان و دین باوری است. همواره مردم عزیز شهر یزد و استان یزد را به عنوان مردمی با استعداد، نجیب، سرشار از ایمان و باور دینی، سرشار از نیروی کار و ابتکار و تحرک و آماده و در همه میدان‌هایی که در طول تاریخ معاصر ما از ملت ایران انتظار می‌رفته است، هم قبل از انقلاب به چشم دیدیم؛ تجربه کردیم، هم بعد از پیروزی انقلاب، مردم یزد درخشیدند؛ در عرصه‌های دفاع مقدس، در عرصه دفاع از هویت انقلاب اسلامی و پس از پایان دفاع مقدس، تا امروز هم در عرصه دفاع از ارزش‌هایی که مورد تهاجم سیاسی و فرهنگی دشمنان قرار گرفته بود. در همه این میدان‌ها، مردم عزیز یزد را پا به رکاب، آماده به کار، کمر بسته و دارای عزم و تصمیم مشاهده کردیم و آزمون کردیم.

من فراموش نمی‌کنم آن روزهایی که هنوز ملت ایران شهید پیروزی را نچشیده بود؛ مردم شهرهای مختلف این کشور هر کدام به قدر توانایی‌شان، به قدر همتشان برای به سرانجام رساندن این حرکت عظیم کاری می‌کردند، من آمدم یزد. وضعیتی که در شهر یزد دیدم، برای من شگفت‌آور بود. آن روحیه پرتپش انقلابی در کنار نظم و انضباط و آرامش و متانت. در این شهر من مرحوم آیه‌الله شهید صدوقی را - در آن دوره نه به عنوان فقط یک روحانی برجسته در یک شهر بلکه به عنوان یک رهبر دینی و سیاسی و فرهنگی؛ یک رهبر انقلابی تمام عیار در شهر یزد و در شهرهای سرتاسر استان - مشاهده کردم و احساس کردم، درباره مناقب مردم عزیز یزد لازم است مثل منی آنچه را که می‌بیند و می‌داند و احساس می‌کند، مخلصانه با شما مردم یزد و با ملت ایران - آنچه لازم است - در میان گذارد.

من همواره در همه شهرهای این کشور با مردم وقتی مواجه شدم، بر روی این مطلب تکیه کردم که مردم ما - این مردم دارای ریشه‌های عمیق تاریخی، علمی و فرهنگی و سیاسی - باید شناسنامه خودشان را، شهر خودشان را به درستی و دقت بشناسند؛ قدر خودشان را بدانند. اگر از مناقب شهر یزد و مردم یزد و استان یزد سخن می‌گوییم، برای این است.

تصویر ماهواره‌ای استان یزد

تصویر فوق یک تصویر ماهواره‌ای Landsat ۷ است که از کل استان در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در این تصویر که تحت عنوان تصویر گویا شده، شناخته می‌شود، خطوط آبی‌رنگ، رودخانه‌ها، خطوط سیاه‌رنگ جاده‌ها و خطوط قهوه‌ای‌رنگ شبکه مختصات جغرافیایی را نشان می‌دهد. همچنین زمین‌های زراعی دارای محصول، به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و لم‌یزرع به رنگ سفید دیده می‌شوند.

(عکس از سازمان فضایی ایران)

فصل اول

جغرافیای طبیعی استان یزد

درس اول موقعیت جغرافیایی و وسعت استان

موقعیت نسبی

به شکل ۱-۱ نگاه کنید استان یزد در کجای کشور عزیزمان ایران قرار دارد؟
استان یزد با مساحت ۷۴۴۹۶ کیلومتر مربع در مرکز ایران و نزدیک به دشت کویر و دشت لوت قرار دارد.

شکل ۱-۱- نقشه تقسیمات سیاسی جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان

جغرافیای طبیعی استان

موقعیت جغرافیایی (موقعیت ریاضی)

استان یزد در طول جغرافیایی ۵۲ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۵۸ درجه و ۱۶ دقیقه طول شرقی و بین عرض‌های ۲۹ درجه و ۵۲ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۱۰ دقیقه شمالی قرار دارد.

اهمیت جغرافیایی استان یزد

- الف - برخورداری از انواع شبکه‌های ارتباطی ریلی - هوایی - زمینی
  - ب - امکان برقراری ارتباط با دیگر استان‌های کشور در حداقل زمان
  - ج - یکی از غنی‌ترین استان‌های کشور از نظر منابع معدنی مانند سنگ آهن - اورانیم
  - د - برخورداری از منابع عظیم انرژی‌های تجدیدپذیر (انرژی بادی و خورشیدی)
- اگر موارد دیگری به نظرتان می‌رسد، آن را نام ببرید: .....

موقعیت جغرافیایی استان یزد

عرض جغرافیایی	طول جغرافیایی
۲۹° ۵۲'	۵۲° ۵۰'
تا	تا
۳۵° ۱۰'	۵۸° ۱۶'

فعالیت

با توجه به شکل ۱-۱ همسایه‌های استان یزد را مشخص و نام‌گذاری کنید.

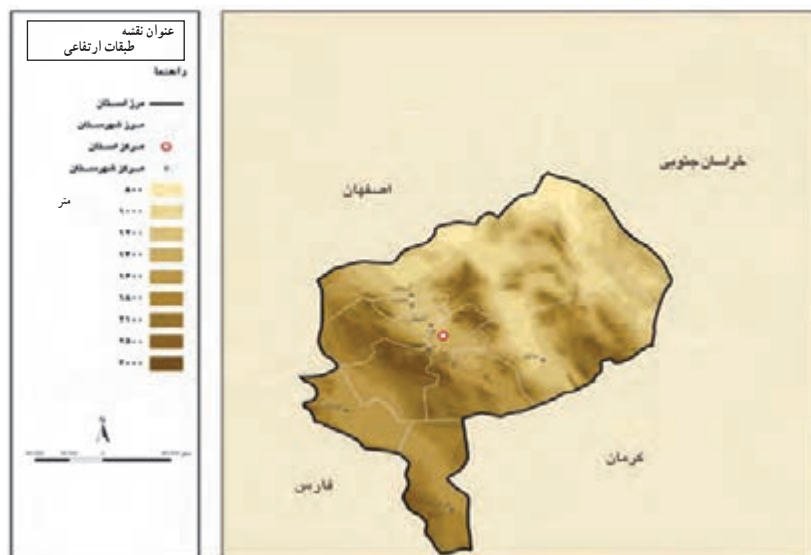

درس دوم ناهمواری‌های استان و چگونگی شکل‌گیری آن‌ها

ناهمواری‌های استان یزد، نتیجهٔ فعالیت نیروهای درونی و بیرونی زمین در دوره‌های مختلف زمین‌شناسی است. از نظر زمین‌شناسی، قدیمی‌ترین سنگ‌های استان یزد از نوع دگرگونی مربوط به دورهٔ پرکامبرین (حدود ۵۷۰ میلیون سال قبل) است و جدیدترین تشکیلات شامل رسوبات بادی و آبی بیابان‌ها، مخروط‌افکنه‌ها و پادگانه‌های آبرفتی مربوط به دورهٔ کواترنری (حدود دو میلیون سال پیش تاکنون) است. دشت‌ها و پادگانه‌های آبرفتی اغلب محل تمرکز روستاهای استان است، پهنه‌های هموار استان نیز به صورت دشت‌های وسیع مشاهده می‌شود که در برخی از آن‌ها به دلیل شیب کم، وجود منابع آب زیرزمینی و خاک نسبتاً حاصل‌خیز، زمین‌های کشاورزی شهرها و روستاهای متعدد استقرار یافته‌اند.

ناهمواری‌های استان

به شکل ۱-۲ نگاه کنید. آیا تمام سرزمین‌های استان یزد از نظر ناهمواری یکسان است؟ چرا؟
به‌طور کلی ناهمواری‌های استان یزد را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:
الف - مناطق کوهستانی
ب - دشت‌ها و بیابان‌ها

شکل ۱-۲- نقشهٔ ناهمواری‌های استان یزد

جغرافیای طبیعی استان

مناطق کوهستانی: مناطق کوهستانی استان را می‌توان به دو دسته کوه‌های بلند و کوه‌های کم ارتفاع تقسیم کرد. این کوه‌ها ادامه رشته کوه‌های مرکزی ایران با جهت شمال غربی – جنوب شرقی است.

الف) ناحیه کوه‌های بلند: این کوه‌ها شامل رشته کوه‌های شیرکوه، در سمت جنوب و جنوب غربی استان یزد می‌باشد. مساحت کوهستان شیرکوه معادل ۳۰۰۰ کیلومتر مربع و پهنای آن نیز بین ۱۰ تا ۴۰ کیلومتر متغیر است. ارتفاع بلندترین قله شیرکوه به ۴۰۷۵ متر می‌رسد.

از ویژگی‌های رشته کوه شیرکوه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- سن این کوه‌ها مربوط به دوره ژوراسیک است.
- جهت این رشته کوه‌ها از شمال غرب به جنوب شرق است.
- بلندترین رشته کوه استان یزد است.
- این رشته کوه باعث اعتدال دمای هوای سرزمین‌های اطراف شده است.
- در داخل بعضی از دره‌های آن یخچال‌های طبیعی و دائمی مشاهده می‌شود.

ب) کوه‌های کم ارتفاع: این کوهستان‌ها شامل کوه‌های خرائق در اردکان، باجگان در بافق است. ارتفاع این کوه‌ها نسبت به شیرکوه کمتر است و بارندگی کمتری در آن‌ها رخ می‌دهد که بلندترین نقطه آن کوه دُرید با ارتفاع ۳۱۵۸ متر است. مهم‌ترین نقش این کوه‌ها اعتدال دما و تأمین منابع آب دشت‌های همجوار خود است.

شکل ۳-۱- شیرکوه یزد بلندترین نقطه استان یزد

آیا می دانید

در سطح استان کوه‌های منفرد و پراکنده‌ای وجود دارد که جزء ارتفاعات مرکزی ایران می‌باشد. کوه تاریخی ارنان جزء این کوه‌ها محسوب می‌شود.

شکل ۱-۴- کوه تاریخی ارنان در شهرستان مهریز

شکل ۱-۶- کوه‌های خرائق در شهرستان اردکان

شکل ۱-۵- کوه‌های قطروم در شهرستان بافق

شکل ۷-۱

آیا می‌دانید شیرکوه چگونه پدید آمده است؟

محل شیرکوه یزد ابتدا دریا بوده است. در دوره ژوراسیک، نفوذ مواد مذاب (ماگما) در میان سنگ‌های رسوبی کف دریا سبب عقب‌نشینی آب دریا و ظاهر شدن شیرکوه شده است. جنس این سنگ‌های نفوذی عمدتاً از گرانیت است. در اثر ایجاد شکاف‌های عمیق در پوسته قاره‌ای زمین، مواد مذاب به داخل آن نفوذ کرده و در زیر رسوبات در اثر مرور زمان سرد شده است، سپس فرسایش آب‌های جاری رسوبات رویی (سنگ‌های آهکی) را جابجا کرده و سنگ‌های گرانیت (آذرین درونی) در سطح زمین ظاهر شده است.

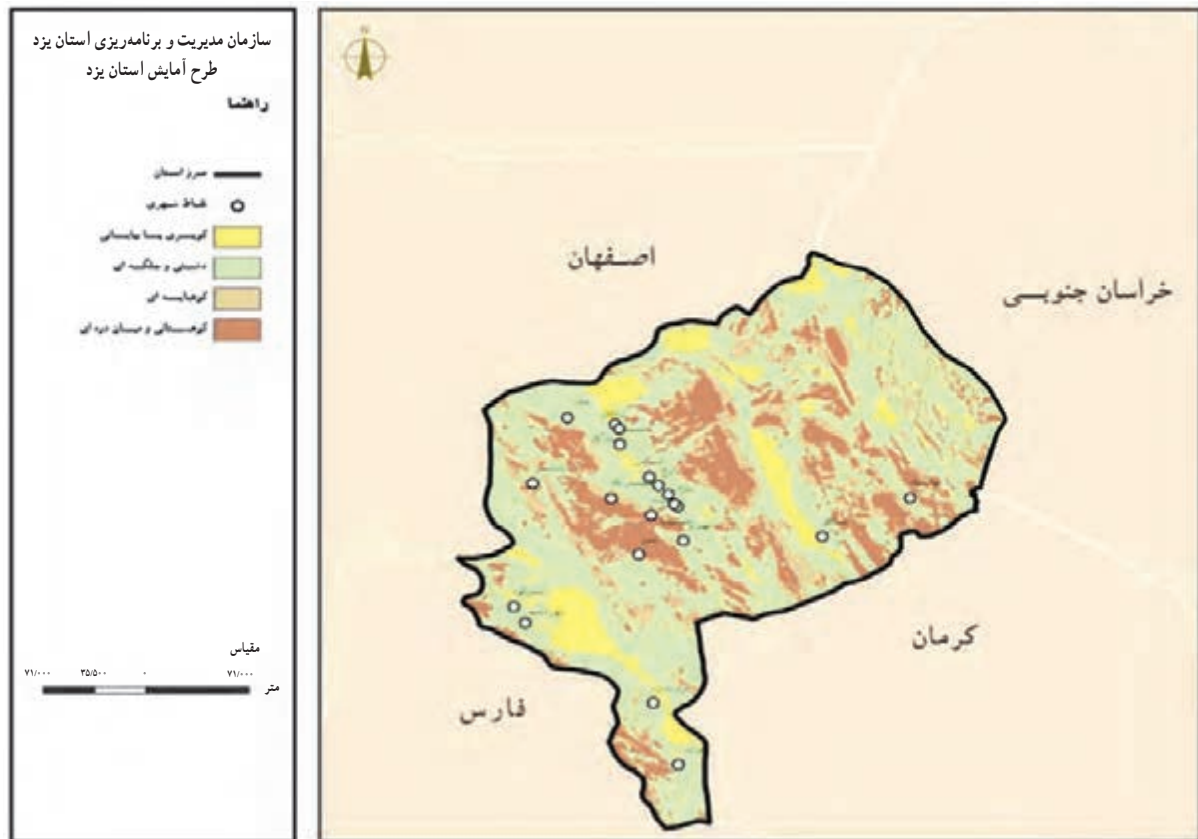

شکل ۸-۱- تصویر ماهواره‌ای از بخش شمالی رشته کوه شیرکوه، دشت ابراهیم آباد. در جنوب غربی تصویر، شهر مهریز و گسل بغداد آباد با علامت ↓ مشخص شده است.

دشت‌های استان یزد

در بین کوه‌های استان، دشت‌ها و مناطق کم‌ارتفاع فراوانی قرار دارد که بخش اعظمی از استان یزد را شامل می‌شود (حدود ۵۰ درصد). این دشت‌ها عبارت‌اند از: دشت یزد، اردکان، دشت ابرکوه، دشت بافق، دشت بهاباد، دشت هرات و مروست.

شکل ۹-۱- نقشه پراکنندگی دشت‌های استان و سکونتگاه‌های شهری

از ویژگی‌های غالب این دشت‌ها، کمی ارتفاع آن‌ها است. برخی از این دشت‌ها را خاک‌های نرم و فرسایش یافته بادی پوشانده و به آن‌ها چهره بیابانی داده است. در برخی از این دشت‌ها نیز به دلیل کمبود آب با حفر قنات و یا چاه‌های عمیق و نیمه عمیق امکان فعالیت کشاورزی محدودی فراهم شده است. دشت‌های ابرکوه، هرات، مروست، بهادران، بهاباد، دشت یزد - اردکان، از آن جمله‌اند.

شوره زارها و ماسه زارها قسمت‌های وسیعی از دشت‌های مذکور را می‌پوشاند.

جغرافیای طبیعی استان

بیشتر بدانیم

بخش‌هایی از سطح دشت‌های کم‌ارتفاع را کویرهایی در بر گرفته‌اند. این کویرها عبارت‌اند از: کویر ابرقو، کویر هرات و مروست، کویر سیاه کوه، کویر کلوت، کویر زرین، کویر درانجیر، کویر الله‌آباد، کویر ساغند، کفه مهدی‌آباد، کفه طاقستان و بخشی از دشت کویر در منتهی‌الیه شمال استان یزد.

شکل ۱۰-۱- کشاورزی در دشت یزد - اردکان

شکل ۱۱-۱- نمونه‌ای از کویرهای استان

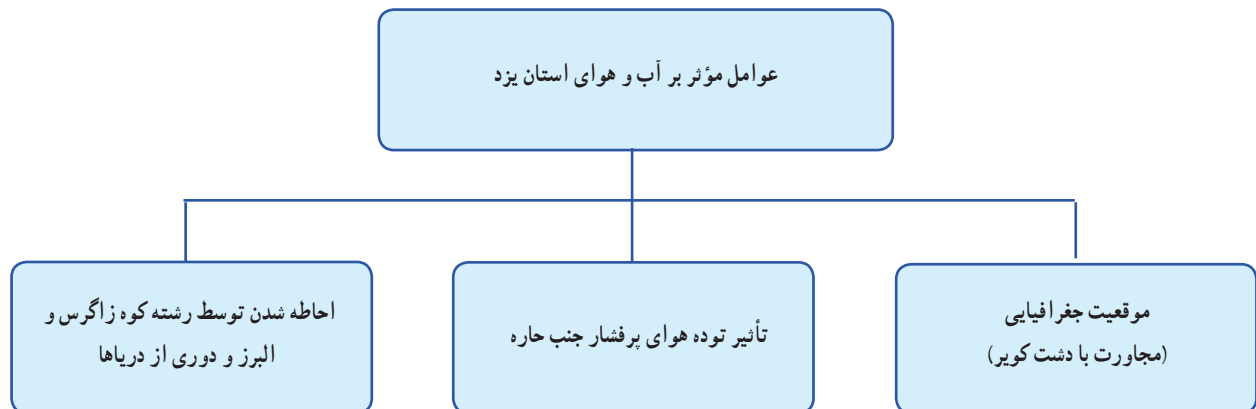

درس سوم آب و هوای استان

آب و هوای استان یزد

با توجه به موقعیت جغرافیایی استان که در درس اول به آن اشاره شد، شرایط آب و هوای استان یزد تابع آب و هوای فلات مرکزی ایران است. علاوه بر این عوامل محلی مانند ارتفاعات شیرکوه توانسته است تا شعاع نسبتاً وسیعی آب و هوای منطقه را تحت تأثیر خود قرار دهد و تا حدودی دما و بارش را متعادل گرداند.

آب و هوای استان یزد از نوع گرم و خشک است که با توجه به نقش عوامل محلی می‌توان آن را به دو نوع فرعی تقسیم کرد.
الف - نواحی کوهستانی با تابستان‌های معتدل و زمستان‌های نسبتاً سرد و طولانی
ب - نواحی پست با تابستان‌های بسیار گرم و خشک و زمستان‌های کوتاه

توده‌های هوای مرطوب وارد شده به منطقه پس از طی مسافت زیادی بر روی خشکی‌ها، مقدار زیادی از رطوبت خود را از دست می‌دهند و باعث بارندگی محدودی در استان می‌شوند.

نزولات جوی استان به علت موقعیت طبیعی و شکل ناهمواری‌ها نوسان زیادی دارد. کمتر از ۵۰ میلی‌متر در مناطق بیابانی شمال استان و حدود ۲۵۰ میلی‌متر در ارتفاعات استان است.

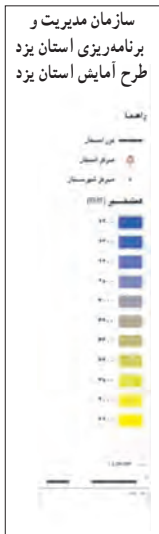
از ویژگی‌های آب و هوای استان یزد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف - بارندگی کم و نامنظم و اغلب شدید (مقدار آن به ۶۰ میلی‌متر در شهر یزد و در سطح استان به ۹۳ میلی‌متر می‌رسد).

ب - اختلاف دمای زیاد بین شب و روز و گرم‌ترین و سردترین ماه سال (بیشترین ۴۷ درجه و کمترین ۲۰- درجه).

ج - تبخیر زیاد (حداکثر به ۴۲۰۰ میلی‌متر در سال می‌رسد).

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۱۳-۱ نقشه هم‌تبخیر استان

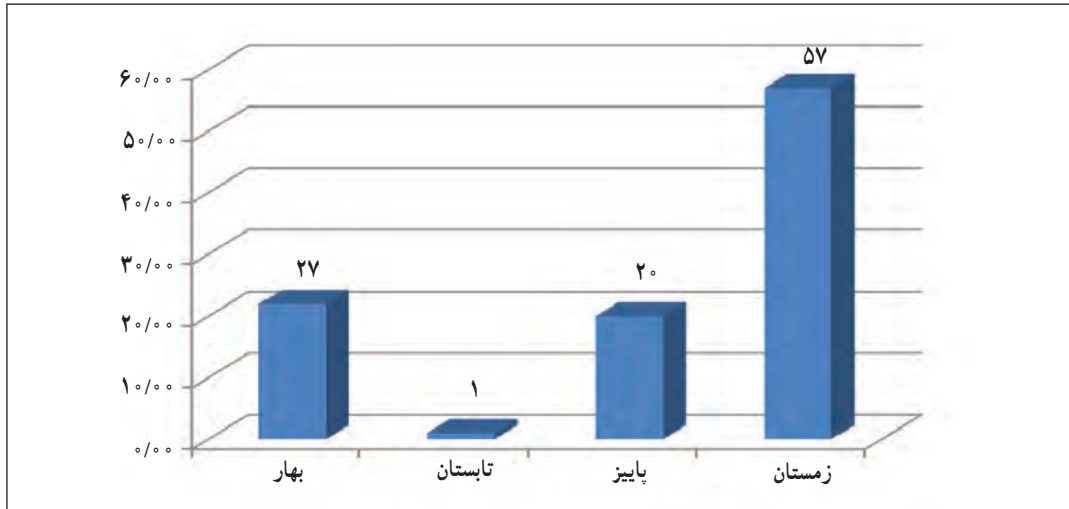
شکل ۱۲-۱ نقشه طبقه‌بندی اقلیم استان

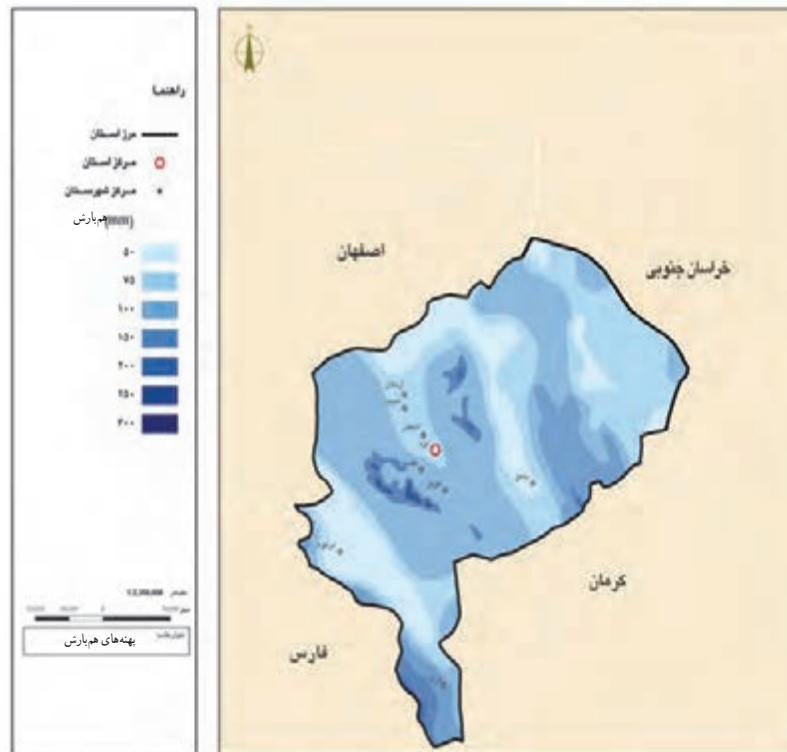
شکل ۱۴-۱ نقشه هم‌دمای استان یزد

نمودار ۱-۱ توزیع فصل بارش در استان یزد را نشان می‌دهد. ۵۷ درصد بارندگی در زمستان، ۲۲ درصد در بهار، ۲۰ درصد در پاییز و یک درصد بقیه در تابستان صورت می‌گیرد. حداکثر احتمال وقوع بارندگی مربوط به ماه ژانویه (دی ماه) است.

نمودار ۱-۱- بارندگی استان یزد بر اساس درصد

شکل ۱-۱۵- نقشه هم بارش استان یزد

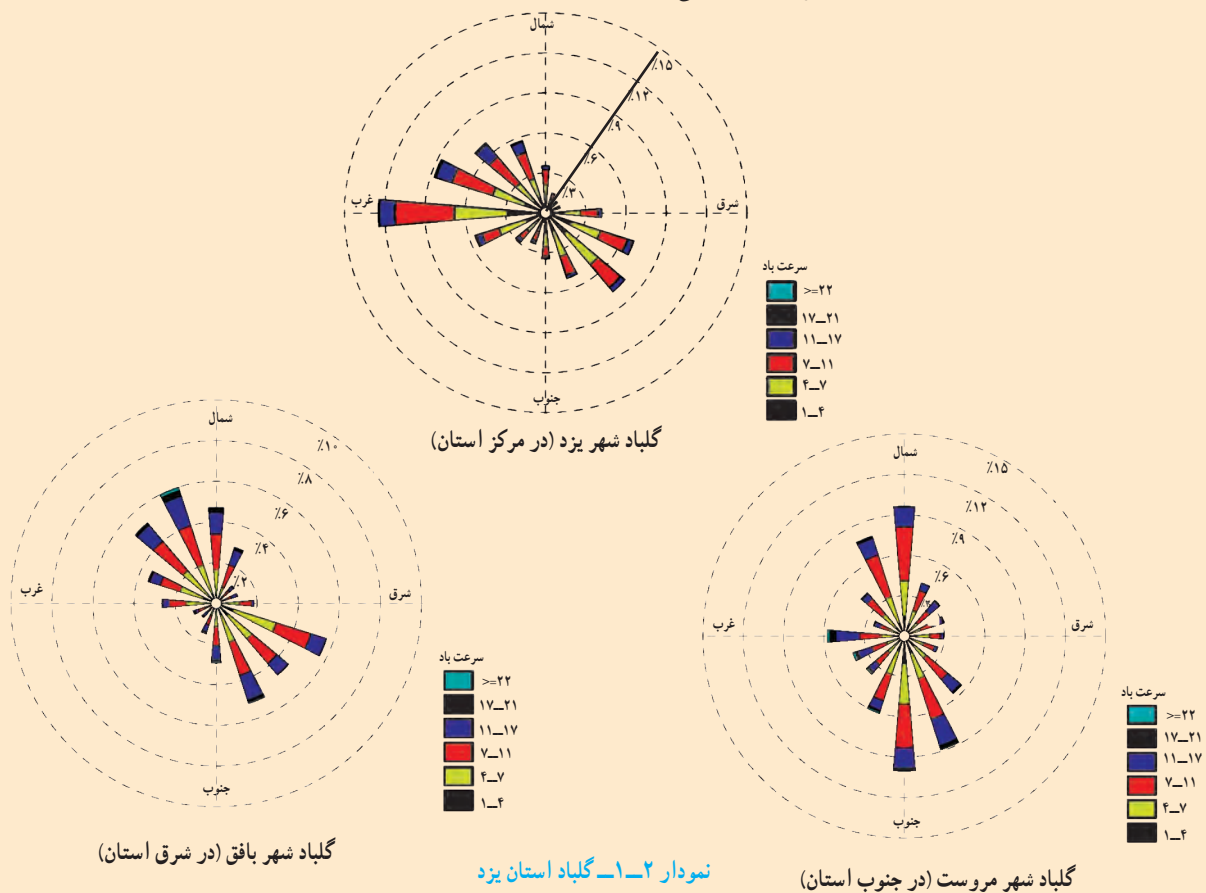
جغرافیای طبیعی استان

بیشتر بدانیم

میانگین حداکثر رطوبت نسبی در استان ۵۳ درصد است که در دی ماه به وجود می‌آید و به تدریج کاهش می‌یابد تا در تیرماه به حداقل ۱۷ درصد می‌رسد. بعد از تیرماه رفته‌رفته، میزان رطوبت نسبی افزایش می‌یابد و دوباره در ماه دی به حداکثر خود می‌رسد.

بیشتر بدانیم

جهت باد غالب شمال غربی (۳۱۵) درجه و سرعت غالب ۹/۴ نات (۴/۷ متر بر ثانیه)؛ حداکثر سرعت باد غالب مربوط به ماه‌های فروردین و اردیبهشت با مقادیر ۱۰/۴ نات (۵/۳ متر بر ثانیه) و ۱۰/۳ نات (۵/۲ متر بر ثانیه) است، جهت آن نیز شمال غربی است. از کل دیده‌بانی‌های انجام شده در ۴۲/۵ درصد آن هوا آرام بوده است. نمودار ۱-۲ گلباد جهات مختلف باد در استان یزد را نشان می‌دهد.

بیشترین ساعات آفتابی مربوط به ماه‌های گرم سال یعنی تیر و مرداد و کمترین آن مربوط به ماه‌های آذر و دی است. فقر پوشش گیاهی و وزش باد شدید چهره زمین را دگرگون نموده است. از آثار فرسایش بادی در منطقه می‌توان به وجود تپه‌های ماسه‌ای از نوع برخان؛ سنگ فرش بیابان یا رگ^۱ و کوه ریگ‌ها اشاره کرد.

شکل ۱۷-۱- سنگ‌فرش بیابان (رگ)

شکل ۱۶-۱- تپه‌های ماسه‌ای هلالی شکل (برخان)

نقش آب و هوا در زندگی مردم استان یزد

آب و هوا یکی از پدیده‌های مهم طبیعی در زندگی مردم کره زمین به‌شمار می‌رود. در استان یزد نیز به دلیل وجود آب و هوای گرم و خشک، مردم این منطقه در طول تاریخ سعی کرده‌اند که با وضعیت حاکم بر آن به نوعی سازگاری پیدا کنند. آب و هوای استان یزد سبب احداث سکونت‌گاه‌هایی منطبق با شرایط اقلیمی و شیوه‌های معماری سنتی خاص شده است. به طوری که سقف خانه‌ها گنبدی شکل و قطر دیوارها زیاد است تا در زمان سرما و گرما مانع نفوذ هوای سرد یا گرم به داخل ساختمان شود. وجود حوض در میان خانه و چند اصله درخت در اطراف آن، تا حدودی از گرمای طاقت فرسای تابستان جلوگیری می‌نماید. از دیگر روش‌های سازش انسان با آب و هوای گرم و خشک، ساخت آب انبارها و یخچال‌ها در این مناطق است. همچنین کشاورزی استان تحت تأثیر عناصر اقلیمی است. از این رو کاشت انواع محصولات سازگار با آب و هوای استان مانند پسته، خرما، گندم، جو، انار و زعفران، رواج دارد.

شکل ۱۸-۱- نمونه‌ای از خانه‌های قدیمی متناسب با آب و هوای استان

شکل ۱۹-۱- مراتع استان در فصل بهار

جنگل

تنوع و توزیع گونه‌های گیاهی به عواملی چون شرایط اقلیمی، نوع خاک، بستی و بلندی و دسترسی به منابع آب بستگی دارد. ارتفاعات شیرکوه دارای آثار مثبت و کویرها، ماسه‌زارها، کفه‌های نمکی و... آثار منفی بر پوشش گیاهی استان گذاشته است. با توجه به شرایط موجود درصد زیادی از مساحت استان، اراضی فاقد پوشش گیاهی است و بخش کمی از آن را اراضی جنگلی تشکیل می‌دهد.

انواع پوشش‌های گیاهی استان شامل جنگل‌های طبیعی نیمه‌انبوه، تنک، و همچنین جنگل‌های دست‌کاشت است. **جنگل دست‌کاشت**: به عرصه‌هایی گفته می‌شود که دارای پوشش درختچه‌ای و درختی دست‌کاشت باشد. این گونه‌ها دارای ویژگی‌هایی از لحاظ مقاومت در برابر خشکی و سوری‌اند. بیشترین میزان جنگل‌های دست‌کاشت مربوط به طرح تثبیت ماسه و بیابان‌زدایی است که از گونه‌های تاغ و گز و آتریپلکس (اسفناج وحشی) استفاده شده است این جنگل‌ها در شهرستان‌های ابرکوه، اشکذر، خاتم و میبد وجود دارد.

جنگل‌های طبیعی: جنگل بنه و بادام کوهی در خاتم، جنگل ارس در باجگان بافق، مهم‌ترین آن‌ها است. امروزه به دلیل استفاده بی‌رویه از پوشش گیاهی نه‌تنها اثری از جنگل‌های انبوه استان به‌جا نمانده بلکه از وسعت جنگل‌های نیمه‌انبوه نیز کاسته شده است.

بیشتر بدانیم

جنگل باغ شادی (بنه و بادام) کوهی هرات: منطقه جنگلی باغ شادی در جنوبی‌ترین نقطه استان یزد در شهرستان خاتم واقع شده است و از لحاظ نوع، ترکیب و وسعت در استان منحصر به فرد است ولی به دلیل شرایط اکولوژیک حساس و شکننده منطقه، و فشار بی‌امان و بسیار زیاد از سوی صاحبان دام‌ها، خسارات جبران‌ناپذیری به گونه‌های با ارزش منطقه وارد آمده است.

جنگل ارس باجگان: منطقه جنگلی ارس باجگان در ارتفاعات و دامنه جنوبی کوه باجگان شهرستان بافق واقع شده است. درخت ارس درختی است از نظر اکولوژیکی و شرایط زیستی معمولاً در مناطق مرتفع و صعب‌العبور رشد می‌کند.

شکل ۲۱-۱ جنگل‌های بنه استان

شکل ۲۰-۱ چشم‌اندازی از جنگل باغ شادی، شهرستان خاتم

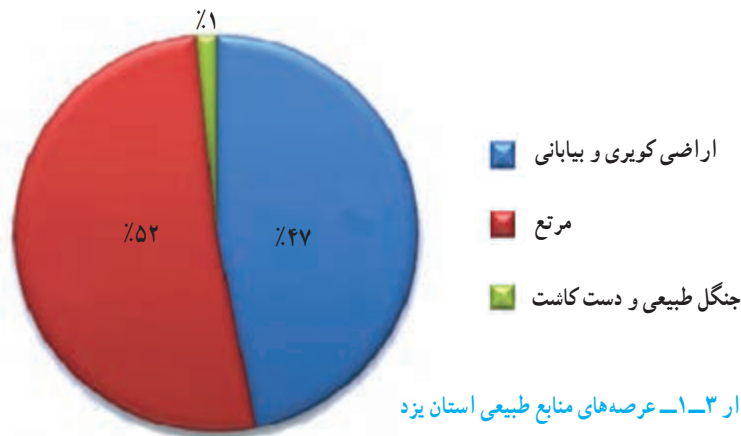
مراتع

شرایط طبیعی و محیطی حاکم بر منطقه مانند کمبود منابع آب، خشکی و شوری خاک، باعث ایجاد و گسترش پوشش گیاهی خاصی (عمدتاً مرتعی) شده است. مراتع استان اغلب شامل گیاهان شورپسند است. این مراتع به دلیل اهمیت‌های محیطی و اقتصادی نظیر تولید علوفه، استفاده در داروسازی، ایجاد اشتغال و نیز چشم‌اندازهای طبیعی و تفرجگاهی ارزشی حیاتی دارند. مراتع استان یزد به لحاظ پوشش گیاهی دارای سه وضعیت خوب، متوسط و ضعیف است.

مهم‌ترین گونه‌های موجود در این مراتع را درمنه، قیچ، گون، علف شور و اشنان تشکیل می‌دهد. پوشش گیاهی نقش مهمی در حفاظت آب و خاک دارد، لذا به منظور جلوگیری از روند تخریب مراتع، ساماندهی بهره‌برداران آن و فراهم نمودن زمینه مشارکت آن‌ها در امر حفظ، اصلاح و توسعه مراتع اداره منابع طبیعی استان اقدامات خوبی را انجام داده است.

عوامل مؤثر بر تخریب پوشش گیاهی استان

- چرای بی‌رویه دام‌ها
- بوته‌کشی و قطع درختان
- شخم نامناسب زمین
- بهره‌برداری نامناسب از معادن و تخریب عرصه‌های مرتعی
- تغییر کاربری اراضی جنگلی و مرتعی به اراضی کشاورزی، صنعتی و شهری
- خشکسالی‌های مداوم

فعالیت

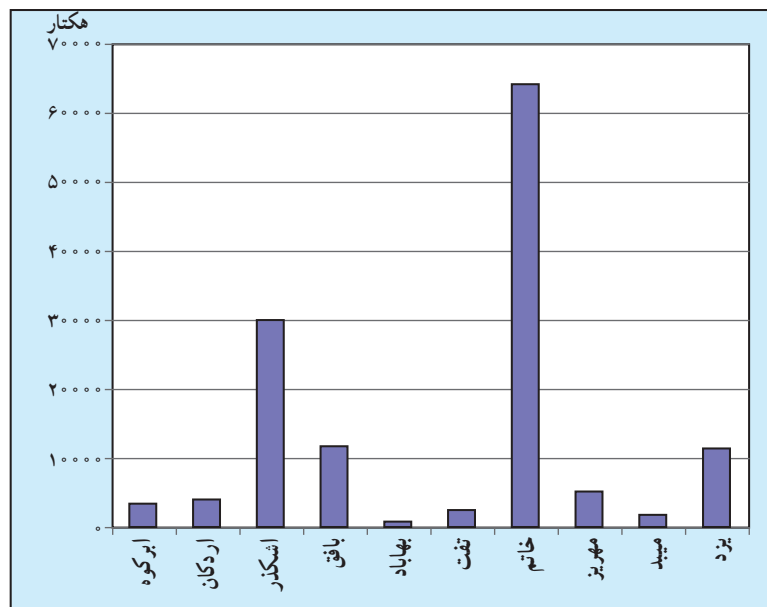
- ۱- به نظر شما مراتع چه آثار دیگری در زندگی انسان می‌تواند داشته باشد؟
- ۲- چگونه می‌توانیم از تخریب مراتع جلوگیری نماییم؟
- ۳- دانش‌آموزان دربارهٔ پراکندگی پوشش گیاهی شهرستان محل سکونت خود تحقیق نموده و تفاوت آن را با سایر شهرستان‌ها بررسی کنند و گزارش را به کلاس ارائه نمایند.

شکل ۲۲-۱- دشت ریواس از مناظر زیبای فصل بهار در استان یزد

شکل ۲۳-۱- استحصال آب در مراتع باروش‌های مکانیکی و کاشت بذر بر روی پشته‌های ایجاد شده

نمودار ۴-۱- مساحت کل عرصه‌های جنگلی به تفکیک شهرستان، ۱۳۹۳

زیست بوم‌های استان (مناطق حفاظت شده)

با توجه به اهمیت منابع طبیعی در اقتصاد استان یزد، احیا و اصلاح آن برای نسل‌های آینده ضروری است. یکی از اهداف سازمان حفاظت محیط زیست احیای گونه‌های گیاهی و جانوری است، به همین جهت برخی از مناطق حساس را به صورت منطقه حفاظت شده، پناهگاه حیات وحش و منطقه شکار ممنوع، در آورده تا تحت کنترل و حفاظت قرار دهد.

استان یزد، با وجود محدودیت‌های جغرافیایی و شرایط سخت طبیعی، از نظر سرانه حفاظتی از استانداردها و معیارهای جهانی حفاظت فراتر رفته و بیشتر از ۱۸ درصد وسعت استان به طور رسمی به عنوان مناطق ذخیره‌گاه‌های طبیعی و حفاظتی تحت مدیریت اداره کل حفاظت محیط زیست قرار دارد. وجود منابع (گیاهی و جانوری) ویژه مناطق خشک و بیابانی در استان و همچنین گونه‌های نادر و کمیاب و ارزشمند جهانی در مناطق و شکارگاه‌های استان، از حمایت‌های سازمان‌های جهانی حامی حیات وحش و تنوع زیستی برخوردار است.

بیشتر بدانیم

مرکز تحقیقات هوپره خاتم

این مرکز در سال ۱۳۸۱ به صورت پایلوت و بر اساس توافقنامه همکاری مشترک مطالعاتی سازمان حفاظت محیط زیست با مرکز ملی تحقیقات حیات وحش عربستان سعودی راه اندازی شد. در حال حاضر و به منظور حمایت از هوپره به عنوان گونه در معرض تهدید انقراض و نماد استان یزد، ساختمان مرکز تحقیقات هوپره با زیر بنا و تجهیزات مکفی در داخل زیستگاه قره تپه در شرف راه اندازی می باشد.

مرکز احیاء جمعیت جیبر

در سال ۱۳۸۷ مرکز مزبور در محوطه ای فنیس کشی شده به وسعت ۴۰ هکتار واقع در اراضی دشت آبشار از پناهگاه حیات وحش نایبندان طبیعت تاسیس گردید. پس از آن ۷ رأس جیبر (با ترکیب جنسی ۳ رأس نر و ۴ شرانس ماده) از سایت شیراحمد خراسان رضوی به این مرکز منتقل گردید. که در حال حاضر ۱۰ رأس جیبر با وضعیت مطلوب در سایت مزبور زندگی می کنند.

مرکز احیاء جمعیت گورخر ایرانی

این مرکز در دامنه‌های غربی ارتفاعات گردکوه واقع در منطقه حفاظت شده کالمند بهادران، در سال ۷۶ راه اندازی و با انتقال ۳ رأس گورخر از منطقه توران آغاز به کار کرد. در حال حاضر ۳۲ رأس گورخر در سایت‌های این گونه واقع در شهرستان مهریز زیست می کنند. علاوه بر آن ۶ رأس گورخر از این مرکز به سایت گورخر واقع در پارک ملی خبر استان کرمان منتقل شده است.

مرکز احیاء جمعیت گوزن زرد ایرانی

به منظور معرفی این گونه زیبا و باشکوه به جنگل‌های باغ شادی محدوده‌ای به وسعت ۲۰۰ هکتار در منطقه حفاظت شده باغ شادی فنیس کشی و در اردیبهشت سال ۱۳۸۵، ۶ رأس گوزن زرد از دشت ناز ساری به این مرکز انتقال یافت. جمعیت گوزن‌های این مرکز در حال حاضر به ۷ رأس رسیده است که در شرایط مطلوبی از نظر جسمی می باشند.

بیشتر بدانیم

- مناطق حفاظت شده و پناهگاه‌های حیات وحش استان یزد عبارت‌اند از :
- پناهگاه حیات وحش دره انجیر و نی باز اردکان
  - پناهگاه حیات وحش بوروئیة خاتم
  - منطقه شکار ممنوع شیرکوه
  - منطقه شکار ممنوع مرور (مابین میبد و اشکذر)
  - منطقه شکار ممنوع آریز بافق
  - منطقه شکار ممنوع کفه تاغستان و کوه‌های عیش و اعلی در شمال شرقی ابرکوه
  - منطقه شکار ممنوع باغ شادی در خاتم
  - منطقه حفاظت شده کالمند - بهادران
  - منطقه حفاظت شده کوه بافق
  - منطقه حفاظت شده سیاهکوه اردکان
  - منطقه حفاظت شده باغ شادی خاتم

گونه‌های گیاهی استان

تاکنون ۸۷۵ گونه گیاهی در استان شناسایی شده است، برخی از این گیاهان به‌ویژه گیاهان دارویی از صادرات مهم استان می‌باشند. که مهم‌ترین آنها شامل :

درمنه دشتی، درمنه کوهی، قیج، گون، بادام کوهی، ارس، اشنان و انغوزه هستند.

شکل ۲۴-۱- تنوع گیاهان خودرو یکی از ویژگی‌های کم‌نظیر استان

معرفی چند منطقه حفاظت شده

پارک ملی سیاهکوه : پارک ملی سیاهکوه در محدودهٔ بین استان‌های یزد و اصفهان و در نزدیکی یکی از وسیع‌ترین بیابان‌های ایران واقع شده است. (دشت کویر) علاوه بر آن اکوسیستم‌های متنوعی نظیر کویر، نمکزار، بیابان، استپ و کوهستان در این پارک دیده می‌شود.

از پستانداران منطقهٔ سیاهکوه می‌توان به کل و بز، قوچ و میش، آهو، جبیر، گرگ، روباه معمولی، شاه روباه، پلنگ، یوزپلنگ، کاراکال، کفتار، دویای کوچک و پامسواکی اشاره کرد. علاوه بر آن تاکنون ۳۴ گونه پرنده در پارک ملی سیاهکوه، شناسایی شده است.

پناهگاه حیات وحش بوروئیه خاتم : در پناهگاه حیات وحش بوروئیه ۹۶ گونه گیاهی و ۲۴ گونه پستاندار شناسایی شده است. از این تعداد هفت گونه که در اولویت‌های حفاظتی منطقه در ایران و جهان مطرح است، قرار دارند. زیستگاه‌های پستانداران در پناهگاه حیات وحش بوروئیه شامل زیستگاه‌های کوهستانی، جنگلی، تپه ماهور و کوهپایه، دشتی و بیابانی، باغات و... است. فراوانی غارها در پناهگاه حیات وحش بوروئیه به عنوان یکی از اشکال مهم و تأثیرگذار پناهگاه در ارتقای مطلوبیت زیستگاه برای بسیاری از گونه‌های حیات وحش به‌ویژه کفتارها و خفاش‌ها بسیار مؤثر بوده است.

منطقهٔ حفاظت شدهٔ کالمند - بهادران : منطقهٔ حفاظت شدهٔ کالمند - بهادران در ۴۰ کیلومتری جنوب شرقی یزد و در شهرستان مهریز واقع شده است و از نظر تقسیمات اکولوژیک محیط طبیعی دربرگیرنده تمامی عناصر اکولوژیک زیستگاه مهم ایران مرکزی یعنی کوه‌های کم و بیش برهنه، دشت‌های استپی، بیابانی و کویری است. مهم‌ترین گونه‌های پرندگان زیستگاه‌های کوهستانی چون تیهو، چکاوک، کبک و پستانداران وحشی چون کل، بز، قوچ و میش، آهو، پلنگ، کاراکال، یوزپلنگ و گونه‌های گیاهی چون درمنه و قیچ و... را در این زیستگاه می‌توان یافت.

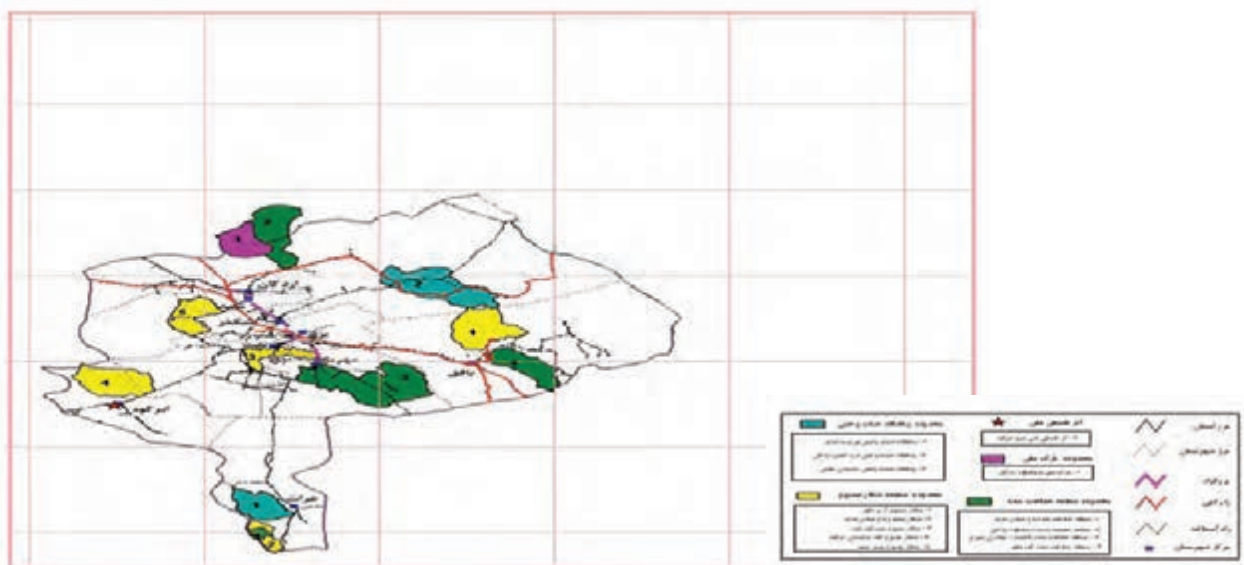
شکل ۲۶-۱- برخی از پرندگان استان یزد

شکل ۲۵-۱- کاراکال (گربه وحشی)

شکل ۲۷-۱- منطقه حفاظت شده بوروئیه در خاتم

شکل ۲۸-۱- نقشه پراکندهی مناطق حفاظت شده استان یزد

برای مطالعه

یوزپلنگ آسیایی (ایرانی)

یوزپلنگ آسیایی یکی از اعضای خانواده گربه‌سانان است. این گونه یکی از نادرترین گربه‌سانان جهان به‌شمار می‌رود. این جانور که زمانی زیستگاه آن در اکثر مناطق دشتی غرب آسیا پراکنده بود، بیش از بیست سال است که ایران آخرین پناهگاه آن در دنیا به‌شمار می‌رود. جمعیت یوزپلنگ در ایران حداقل ۵۰ قلاده است.

یوزپلنگ دارای دست و پای بلند، بدنی کشیده و باریک، شکم بالاآمده، سر کوچک و گرد، پوزه کوتاه، گوش‌های کوتاه و گرد است. رنگ پشت این حیوان زرد متمایل به نارنجی - قرمز و زیر بدنش سفید است و موهای زبر و نسبتاً بلندی دارد. سطح بدن یوزپلنگ از خال‌های گرد، سیاه و توپر پوشیده است. در ناحیه صورت این حیوان دو نوار سیاه رنگ دیده می‌شود که از گوشه چشم به سمت گوشه دهان امتداد دارد که خط اشک نامیده شده و یکی از مهم‌ترین شاخص‌های یوزپلنگ محسوب می‌شود.

از بین رفتن شدید طعمه‌های این حیوان، نبود طرح‌های حفاظتی و عدم شناخت مردم و شکارچیان از ارزش اکولوژیک این گربه‌سان، آن را با کاهش شدید و بحران جمعیت روبه‌رو کرده است. به پیشنهاد سازمان حفاظت از محیط‌زیست در جام جهانی فوتبال ۲۰۱۴ در برزیل، پیراهن‌های اعضای تیم ملی ایران به تصویر یوزپلنگ ایرانی مزین شد. این حیوان میراث طبیعی کشورمان به حساب می‌آید. منطقه حفاظت شده بافق، دره انجیر، کالمند، بهادران و سیاه‌کوه استان یزد از زیست‌بوم‌های یوزپلنگ ایرانی محسوب می‌گردد.

منابع آب

منابع آبی سطحی: استان یزد از منابع آب سطحی محدودی برخوردار است. از دلایل مؤثر در این وضعیت می‌توان کمی بارندگی، بالا بودن درجه حرارت و تبخیر بسیار زیاد اشاره کرد. در واقع جریان‌های دائمی استان به گستره شرقی و جنوبی استان محدود می‌شود. از این‌رو، آب‌های سطحی دائمی استان تنها رودخانه‌های بوانات در مروست و اعظم در هرات است که آب این رودخانه‌ها در دشت مروست به مصرف کشاورزی می‌رسد و بقیه آن به سفره آب زیرزمینی نفوذ می‌کند. از مسیل‌های مهم که دارای جریان‌های فصلی و سیلابی هستند می‌توان مسیل فخرآباد، منشاد، تفت، دو کالی درخرانق، کرخنگان در خاتم، نیر، را نام برد.

منابع آب زیرزمینی: به دلیل نقش اساسی منابع آب زیرزمینی در تأمین بخش اعظم نیازهای آبی استان، مطالعه این منابع از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. قبل از انتقال آب از سرچشمه‌های زاینده رود به استان یزد، مهم‌ترین منبع تأمین آب مصرفی یزد، آب‌های زیرزمینی، از طریق حفر چاه‌های عمیق و نیمه عمیق و قنات‌ها بوده است، این آب‌ها بیشتر در کشاورزی برای آبیاری زمین‌های زراعی و آب چاه‌ها در مصارف شهری و خانگی مورد استفاده قرار می‌گرفت.

رشته کوه شیرکوه و سایر ارتفاعات پراکنده در استان، سرچشمه رودها و منابع آب زیرزمینی اند. مهم‌ترین، بزرگ‌ترین و غنی‌ترین حوضه آب زیرزمینی از نظر ذخایر آبی حوضه دشت یزد - اردکان می‌باشد که ۸۰ درصد از ذخایر آبی را در خود جای داده و محل تغذیه آن رشته کوه شیرکوه است.

متأسفانه با افزایش حفاری‌های مجاز و غیر مجاز و برداشت بیش از حد آب از سفره‌های زیرزمینی، این تعادل به هم خورده و سطح آب‌های زیرزمینی به وضعیت بحرانی رسیده است. با کاهش بارش و تبخیر شدید، تغذیه منابع آب زیرزمینی در دشت‌ها انجام نمی‌گیرد و تنها محل تغذیه سفره‌های آب این دشت‌ها، ارتفاعات، مخروط‌افکنه‌ها و پای دامنه‌هاست.

عوامل مؤثر در افت سطح آب‌های زیرزمینی: با رشد کانون‌های جمعیتی، بالا رفتن شاخص‌های بهداشتی، گسترش انواع فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی و...، استان یزد به تدریج با روند صعودی مصرف آب مواجه شده است؛ به طوری که هم‌اکنون به دلیل

برهم خوردن تعادل‌های هیدرولوژیکی منابع آب زیرزمینی، با کاهش شدید منابع آب روبه‌روست.

جدول ۱-۱- تعداد منابع آب زیرزمینی استان در سال آبی ۸۸-۱۳۸۷

تعداد چاه‌ها	تعداد چشمه‌ها	تعداد قنوات	جمع کل
۴۲۶۷	۵۳۸	۳۱۳۸	۷۹۴۳

بیشتر بدانیم

چشمه‌های استان دارای منشأ آبرفتی است که در اثر نفوذ جریان‌های سطحی و نفوذ نزولات جوی در ارتفاعات، از طریق گسل‌ها، شکستگی‌ها و دیگر معابر زیرزمینی، در سطح تماس کوه و دشت دیده می‌شود؛ نظیر چشمه‌های غربال بیز.

جدول ۱-۲- میزان بهره برداری از منابع آب استان در سال آبی ۸۸-۱۳۸۷ به میلیون مترمکعب

چاه	چشمه	قنات	جمع کل تخلیه
۱۱۲۲/۰۹	۳۴/۷۴	۲۷۴/۱۹	۱۴۳۱/۰۲

بیشتر بدانیم

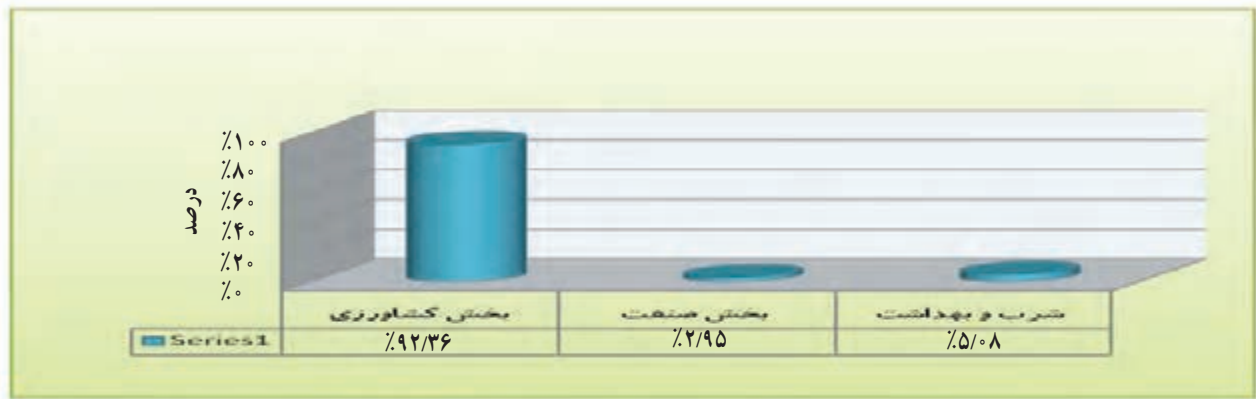
گسل مهریز (بغداد آباد) آب دشت ابراهیم آباد را به ناحیه مهریز منتقل می‌کند. مهم‌ترین چشمه مهریز، چشمه غربال بیز است که از امتداد کوه‌های شیرکوه سرچشمه گرفته و تفرجگاه بسیار زیبایی را برای مردم این شهرستان به وجود آورده است.

بیشتر بدانیم

دشت یزد - اردکان منطقه اصلی استان یزد را از نظر جمعیت و فعالیت اقتصادی تشکیل می‌دهد. منابع اصلی آب‌های زیرزمینی استان یزد و مناسب‌ترین مناطق کوهستانی استان (شیرکوه) نیز به این دشت تعلق دارد. دشت یزد - اردکان به صورت چاله تقریباً بسته‌ای است که به خارج راه ندارد و از هر طرف کوه‌ها و ارتفاعات آن را دربر گرفته‌اند. این دشت از شمال - شمال غربی تا نائین و از جنوب - جنوب شرقی تا کفه بهادران امتداد دارد.

جغرافیای طبیعی استان

نمودار ۵-۱ سهم بخش‌های مختلف اقتصادی استان در مصرف آب‌های زیرزمینی

فعالیت

- ۱- دانش‌آموزان رابطه بین نوع آبیاری در کشاورزی استان و مقدار تلفات آب را بررسی کنند و راه‌حلی را برای کاهش آن ارائه دهند.
- ۲- راه‌های جبران کمبود آب در استان را نام ببرید.

سازه‌های آبی باستانی: قنات یکی از سازه‌های شگفت‌انگیزی است که بشر برای دستیابی به آب‌های زیرزمینی ابداع کرده است. قنات یا کاریز عبارت است از راهرو (تونل) زیرزمینی طولانی که آب‌های زیرزمینی را بدون استفاده از هیچ‌گونه دستگاهی و تنها به کمک شیب زمین، به سطح زمین هدایت می‌کند.

بیشتر بدانیم

قنات در امپراطوری هخامنشی هم وجود داشته است. شهرهایی مانند اکباتان (همدان) و پاسارگارد با استفاده از قنات توانستند آب خود را تأمین کنند و به حیات خود ادامه دهند. استان یزد از لحاظ تعداد قنات در رتبه هشتم، اما از نظر دبی (آبده) قنات در رتبه اول در کشور قرار دارد.

قنات زارچ (یکی از طولانی‌ترین قنات‌ها در ایران): قنات زارچ قدمت تاریخی بیش از ۳۰۰۰ سال دارد و چند حلقه چاه آن در محل مسجد جامع یزد قرار دارد و نشان می‌دهد که این قنات قبل از اسلام وجود داشته است. بعد از پذیرش اسلام از سوی مردم یزد، مسجد جامع یزد را در حریم قنات بنا کردند تا از طریق پایاب آن از آب قنات جهت وضو گرفتن برای نماز استفاده شود. این قنات دارای تعدادی چاه‌های مقطعی مربعی شکل است که در زمان

زرتشتیان حفر شده است. بعد از اسلام حفر چاه‌ها به شکل دایره‌ای رایج شده است. مظهر این قنات در شهر زارچ و طول آن حدود ۸۰ متر می‌باشد.

شکل ۲۹-۱- نیم‌رخ از ساختمان یک قنات به‌عنوان یکی از سازه‌های عجیب جهان

شکل ۳۱-۱- پایاب

شکل ۳۰-۱- آسیاب آبی تفت

شکل ۳۳-۱- بل انتقال آب قنات بر روی رود دوکالی خراتق

شکل ۳۲-۱- آب انبار

بیشتر بدانیم

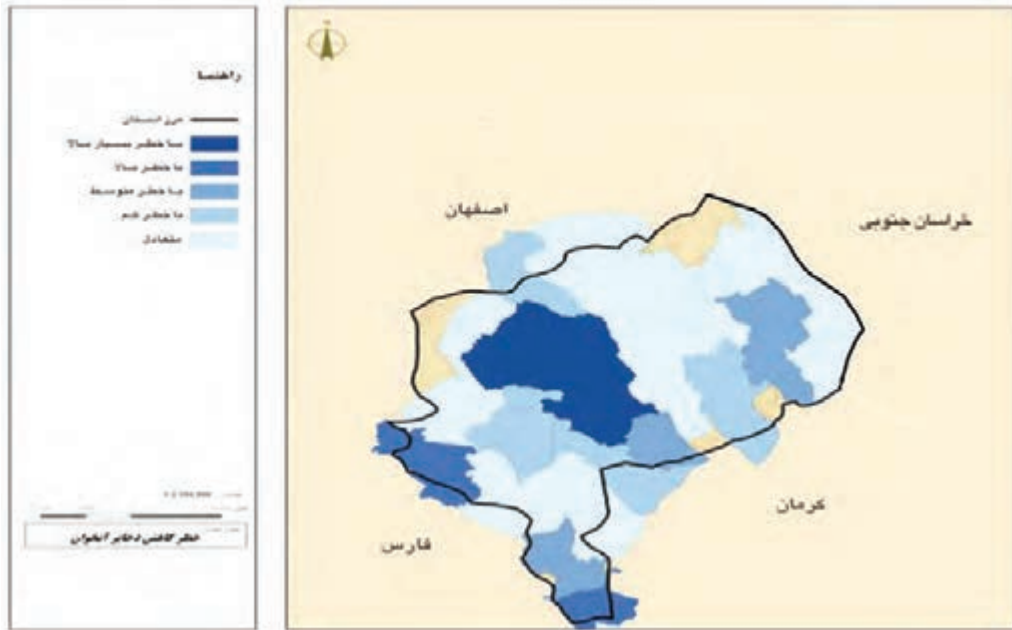
بیشترین برداشت از منابع آب در شهرستان‌هایی که زمین‌های وسیع کشاورزی دارند، صورت می‌گیرد که از علل مهم آن تغییر کشت، پمپاژ بی‌رویه آب از چاه‌های عمیق و نیمه عمیق، بی‌توجهی به نگهداری سازه‌های آبی قدیمی مانند قنات‌ها و مرمت آن‌ها و کاهش شدید ریزش‌های جوی در سال‌های اخیر است. در حال حاضر شهرستان‌های خاتم، مهریز و تفت، که به عنوان مراکز کشاورزی استان شناخته شده‌اند، به ترتیب با حدود ۳۴۵/۲، ۳۲۰/۵ و ۳۰۵/۹ میلیون مترمکعب، بیشترین مصرف منابع آب زیرزمینی را دارند.

منابع تأمین آب

- منابع آب سطحی (سد، آب بند)
- منابع آب زیرزمینی (چاه، قنات، چشمه)
- آب انتقالی از حوضه زاینده‌رود
- طرح باروری ابرها
- طرح اجرایی آبخیزداری
- طرح تصفیه مجدد پساب‌های شهری یزد

برای مطالعه

امروزه روش‌های تصفیه مختلفی برحسب نوع فاضلاب و شرایط محل و استفاده مجدد از پساب در کشور گسترش پیدا کرده است که از میان آنها سه روش لجن فعال، لاگون هوادهی و برکه تثبیت بیشتر در کشور توسعه داده شده‌اند. سیستم تصفیه فاضلاب در شهر یزد برکه تثبیت می‌باشد. برکه‌های تثبیت فاضلاب استخرهای کم عمق ساخت انسان بوده که فاضلاب در آنها جمع‌آوری شده و پس از زمان ماندی چندروزه (برخلاف زمان ماند چندساعته در سایر سیستم‌های متداول) پسابی با کیفیت مناسب از آنها خارج می‌گردد.

شکل ۳۴-۱- نقشه خطر کاهش ذخایر آبخوان‌های استان یزد

بیشتر بدانیم

طرح انتقال آب به یزد: بهره‌برداری از طرح انتقال آب از حوضه زاینده‌رود به یزد در اسفندماه سال ۱۳۷۸ آغاز شد. این آب که پس از تصفیه، مسیر ۳۳۳ کیلومتری از زاینده رود تا شبکه شهری یزد را می‌پیماید، از نظر فیزیکی، شیمیایی و میکروبیولوژیکی تحت آزمایش‌های مداوم قرار دارد و از کیفیت بسیار مطلوبی برخوردار است.

شکل ۳۵-۱

امروزه بشر از آخرین فناوری‌های موجود علمی و عملی موجود برای حل مشکل کم‌آبی در مناطق خشک و نیمه‌خشک کمک می‌گیرد. که از جمله آنها می‌توان به بارورسازی ابرها، زدودن مه، کاهش تگرگ و کنترل طوفان‌ها در حد امکان اشاره کرد. اما هدف عمده از اجرای این طرح‌ها افزایش میزان بارش باران و برف است. در حال حاضر در ایران سه رادار هواشناسی متعلق به مرکز ملی باروری ابرها و پنج رادار هواشناسی متعلق به سازمان هواشناسی کشور نصب و در حال کار است.

چرخه کار در باروری ابرها

در طرح باروری ابرها با بررسی تصاویر ماهواره‌ای همه سیستم‌های هوایی که وارد منطقه می‌شوند، شروع می‌شود و در صورت وجود شرایط لازم برای باروری ابر، با انتخاب مناسب‌ترین نقاط جهت عملیات، تعیین نوع مواد باروری و انتخاب بهترین مسیر ورود به ابر نسبت به تزریق مواد باروری اقدام می‌شود. زمان تأثیر مواد تزریقی به ابر حدود ۲۰ دقیقه بعد از تزریق است با توجه به سرعت حرکت ابر، در فاصله ۴۰ تا ۵۰ کیلومتری محل تزریق، آثار بارورسازی نمایان می‌شود. مدت تزریق تأثیر مواد باروری تا حدود ۲ ساعت و دامنه آن تا حدود ۲۵۰ کیلومتر از محل مواد باروری است (این چرخه به‌طور کامل در تصویر روند اجرای باروری ابرها نمایش داده شده است).

شکل ۳۶-۱

طرح آبخیزداری

هدف کلی برنامه آبخیزداری حفظ و بهره‌برداری مناسب از منابع آب و خاک به عنوان دو بستر طبیعی اصلی برای زندگی انسان‌ها و توسعه پایدار است. با توجه به اهمیت آب در استان برای جلوگیری از تلفات آن، کنترل سیلاب‌ها و کاهش خسارات ناشی از سیل، تقویت سفره‌های زیرزمینی آب در مناطق مستعد انجام می‌شود. مهم‌ترین حوضه‌های آبخیز استان در شهرستان‌های مهریز، تفت واقع شده است. حجم بارندگی استان سالانه ۱۳/۵ میلیارد مترمکعب می‌باشد که طبق بررسی‌های انجام شده ۹/۵ میلیارد مترمکعب آن به هدر می‌رود.

بیشتر بدانیم

طرح تصفیه خانه شهر یزد

این تصفیه‌خانه با مساحت ۲۰۰۰ هکتار و در فاصله ۷/۵ کیلومتری شمال غربی یزد، بعد از دروازه قرآن و بارعایت حریم ۵ کیلومتری قرار گرفته است. از اهداف ایجاد این مرکز، جمع‌آوری فاضلاب‌های خانگی، به علت افزایش مصارف آب و در نتیجه روند رو به رشد تولید فاضلاب در یزد است. احداث این تصفیه‌خانه با هدف تأمین شرایط بهداشتی برای زندگی، حفظ محیط‌زیست، بازیابی فاضلاب‌ها و استفاده مجدد از این پساب‌ها در بخش کشاورزی طراحی شده است. این طرح متضمن آثار سودمندی چون حفاظت کمی و کیفی منابع آب و کاهش آلودگی محیط‌زیست است.

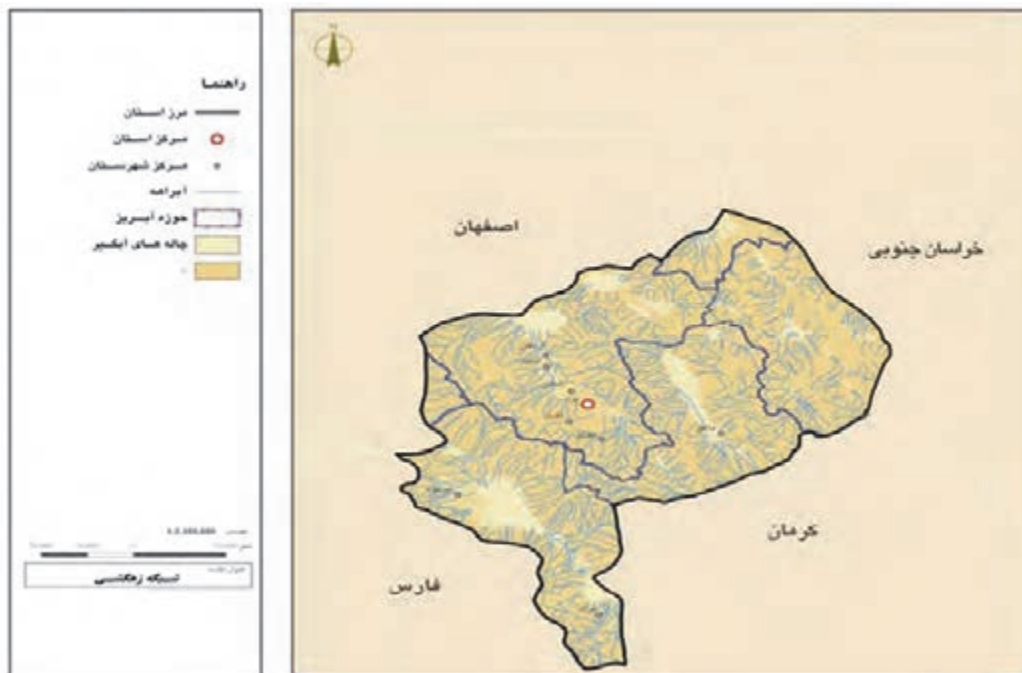
شکل ۳۷-۱- تصویر هوایی برکه‌های تصفیه خانه فاضلاب شهر یزد

شکل ۳۸-۱ رودخانه فصلی منطقه ده بالا

محدودیت‌ها و تنگناهای منابع آب

- ۱- کمبود بارش
- ۲- بهره‌برداری بی‌رویه و غیراصولی از منابع آب زیرزمینی (عدم تعادل در تغذیه و برداشت)
- ۳- نوسان منابع آب قابل دسترس
- ۴- سنتی بودن روش‌های کشاورزی و پایین بودن بازده آبیاری

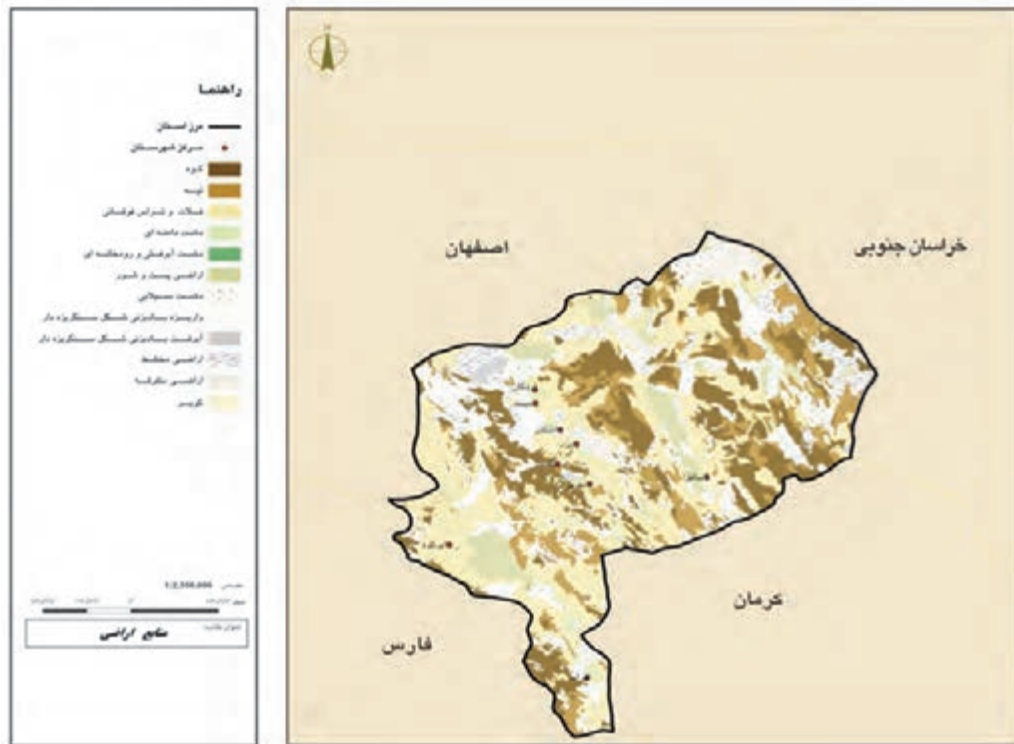
شکل ۳۹-۱ نقشه پراکندگی شبکه زهکشی استان

خاک‌های استان

خاک مناسب از دیگر امکانات محیط طبیعی است که از لحاظ اقتصاد کشاورزی اهمیت بسیاری دارد. می‌توان گفت در صورت وجود منابع آب، خاک مناطق بیابانی از جمله خاک‌های حاصلخیز برای کشاورزی است. در این مناطق هوازدگی فیزیکی در پیدایش خاک نقش به‌سزایی دارد؛ اما تخریب شیمیایی به دلیل نبود رطوبت کم انجام می‌شود، پوشش گیاهی که در حاصلخیزی خاک مؤثر می‌باشد در بیشتر بخش‌های استان کم و ناچیز است. وسعت زیاد رسوبات تبخیری در استان که محتوی املاح بسیار زیاد گچ و نمک است و نیز گنبد‌های نمکی موجب پیدایش خاک‌های شور و گچی در بخش اعظم استان شده است.

اراضی قابل کشاورزی، حدود دو درصد از وسعت استان را به خود اختصاص داده‌اند. بقیه اراضی نیز اغلب پوشش گیاهی فقیری داشته از تولید بسیار کمی برخوردارند. در مجموع خاک‌های استان در معرض فرسایش شدید و تخریب دائمی قرار دارد.

شکل ۱-۴۰- نقشه پراکندگی اراضی استان

بیشتر بدانیم

محیط‌های بیابانی و کویری در استان یزد

یزد دومین استان بیابانی بعد از سیستان بلوچستان است که ۱۸/۲ درصد عرصه‌های بیابانی کشور را به خود اختصاص می‌دهد. شهرستان‌های بیابانی استان عبارت‌اند از: بافق، ابرکوه، خاتم، میبد، اردکان و اشکذر. کویر سیاهکوه، کویر دره انجیر، کویر عقدا، کفه تاغستان، کویر ابرکوه و کویر مروست مهم‌ترین کویرهای استان را تشکیل می‌دهند. ۱۹ نقطه در استان به وسعت ۶۵۹ هزار هکتار به‌عنوان کانون‌های بحرانی حساس به فرسایش بادی شناسایی شده که منشأ حرکت ماسه‌های روان و پدیده طوفان‌های ماسه‌ای محسوب و حدود ۵۰ درصد سطح استان را اراضی بیابانی تشکیل می‌دهد.

خشکی هوا، کمبود رطوبت، شوری خاک، دمای زیاد، تبخیر بسیار بالا، غیرقابل کشت، نبود پوشش گیاهی و... از جمله این شرایط نامطلوب محیطی‌اند، که در کویر مشاهده می‌شود.

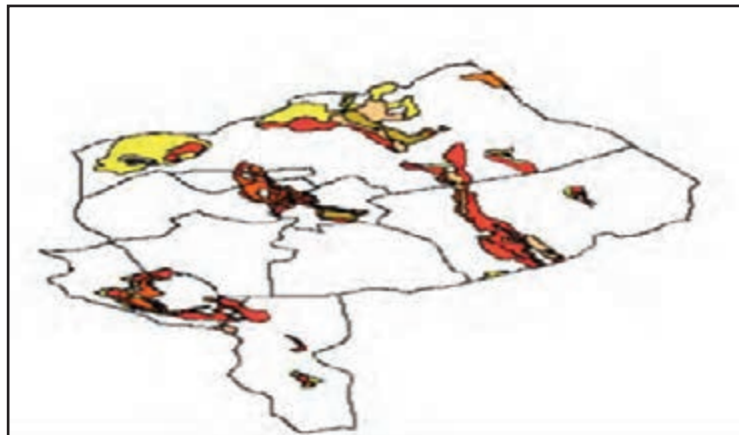

مؤثرترین روش‌ها در مبارزه با بیابان‌زایی

مؤثرترین روش‌ها باید منطبق بر شرایط خاص و بومی استان و با توجه به ویژگی‌ها و شرایط منطقه انتخاب و اجرا شود، اقداماتی چون تثبیت ماسه‌های روان، جنگل‌کاری و توسعه فضای سبز، مالچ‌پاشی و احداث باد شکن زنده و غیر زنده، (باد شکن زنده با استفاده از گیاهان بومی منطقه، مانند گونه‌ی تاغ و گز) به‌ویژه در مسیر خطوط راه‌آهن و راه‌های ارتباطی برای مبارزه با بیابان‌زایی انجام شده است. ایجاد مالچ‌های سنگریزه‌ای از دیگر شیوه‌های کنترل فرسایش بادی است که با شرایط حاد اکولوژیکی متناسب است؛ به نحوی که کمترین میزان مصرف آب و نگهداری لازم دارد. این روش الهام گرفته از طبیعت است. این مواد از معادن شن و ماسه می‌تواند تأمین شود. حفاظت و قرق اراضی مرتعی و برنامه‌های حفاظت آبخیزها و آبخیزداری از اقدامات مهم و مورد نیاز استان به منظور جلوگیری از خسارات ناشی از هجوم ماسه‌های روان به اراضی کشاورزی، تأسیسات اقتصادی، روستاها، راه‌های ارتباطی و ... می‌باشد.

شکل ۴۱-۱. برداشت شما از دو تصویر فوق چیست با کمک دبیر خود بحث نمایید.

شکل ۴۲-۱. کانون‌های بحران فرسایش باد در استان یزد

شکل ۴۴-۱- چرای بی‌رویه دام‌های گرسنه در مراتع بر اثر خشکسالی

شکل ۴۳-۱- هجوم ماسه‌های روان به خطوط راه آهن در مسیر بافق

شکل‌های ۴۵-۱ و ۴۶-۱- احداث بادشکن روشی مؤثر برای تثبیت ماسه‌های روان

فعالیت گروهی

- ۱- آیا در شهرستان محل زندگی شما بیابان وجود دارد؟ توانمندی‌های آن را ذکر کنید.
- ۲- آیا اقداماتی برای جلوگیری از پیشروی بیابان انجام شده است؟ این اقدامات را نام ببرید.

درس پنجم مسائل و مشکلات زیست محیطی

شکل ۴۷-۱- نمایی از طوفان‌های یزد در ساختمان آتشکده

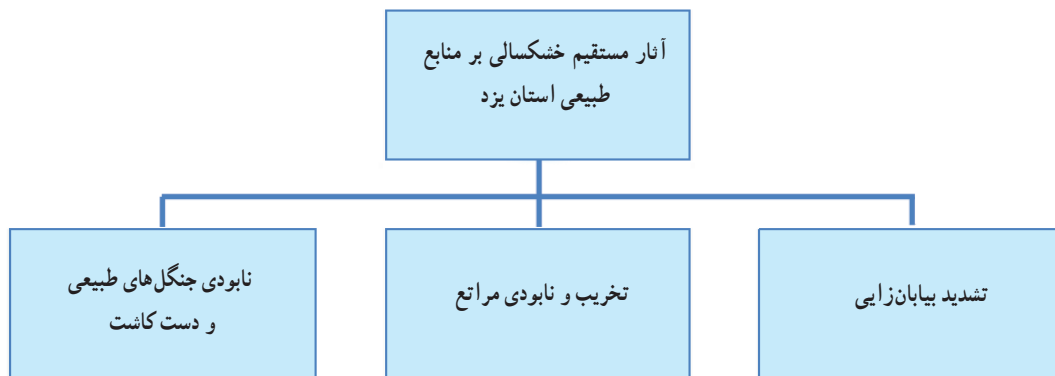
مخاطرات طبیعی

وقوع پدیده‌هایی چون زلزله، طوفان و سیل از جمله مخاطرات طبیعی‌اند که در صورت عدم آمادگی کافی در برابر آنها آسیب‌های جانی و مالی سنگینی به دنبال دارند. بشر طی قرن‌ها آموخته است که با توجه به شرایط محیطی چگونه خانه و کاشانه خود را در برابر آسیب‌های ناشی از این پدیده‌ها مصون سازد. از مخاطراتی که در استان یزد به وقوع می‌پیوندد، می‌توان

به بروز پدیده‌هایی چون خشکسالی، زلزله، طوفان، سیل، سرمازدگی و یخبندان، رعد و برق، فرونشست و رانش زمین اشاره کرد.

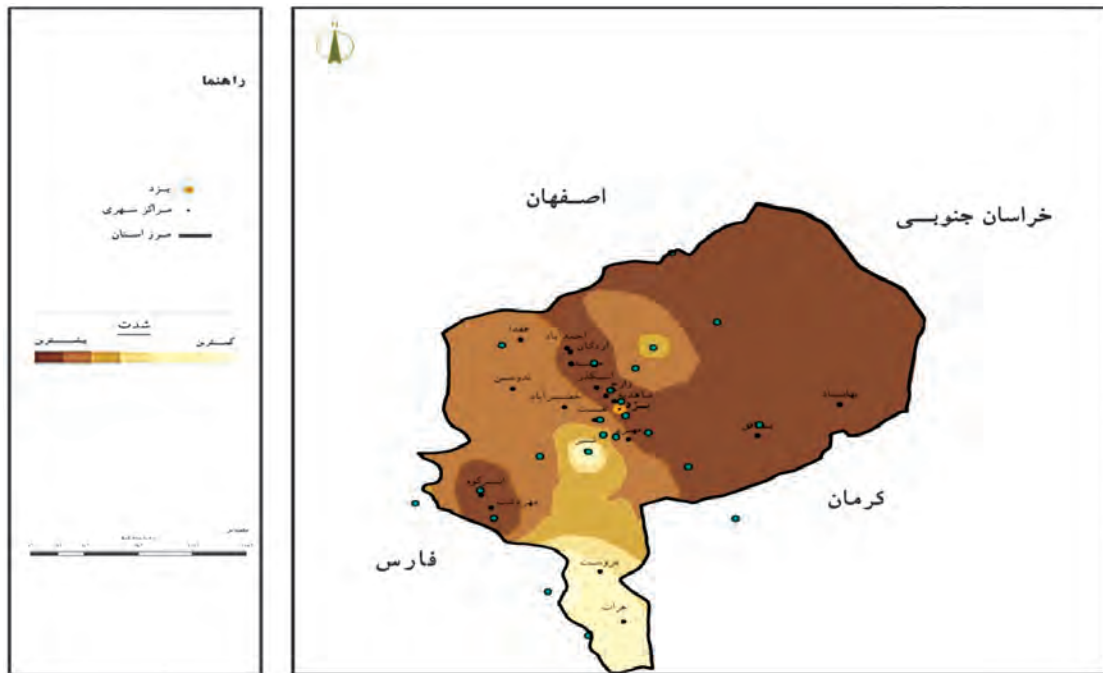
خشکسالی

خشکسالی بر همه جنبه‌های زندگی و بخش‌های مختلف جامعه، به‌ویژه محیط طبیعی، به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم تأثیرگذار است. این پدیده جوی از جمله حوادثی است که از نظر وسعت و میزان خسارت، بخش‌هایی شامل، تأمین آب شهری و روستایی، آب مورد نیاز دام و حیات وحش، کشاورزی و منابع طبیعی استان یزد را تحت تأثیر شدید قرار داده و خسارات جبران ناپذیری را بر جای می‌گذارد.

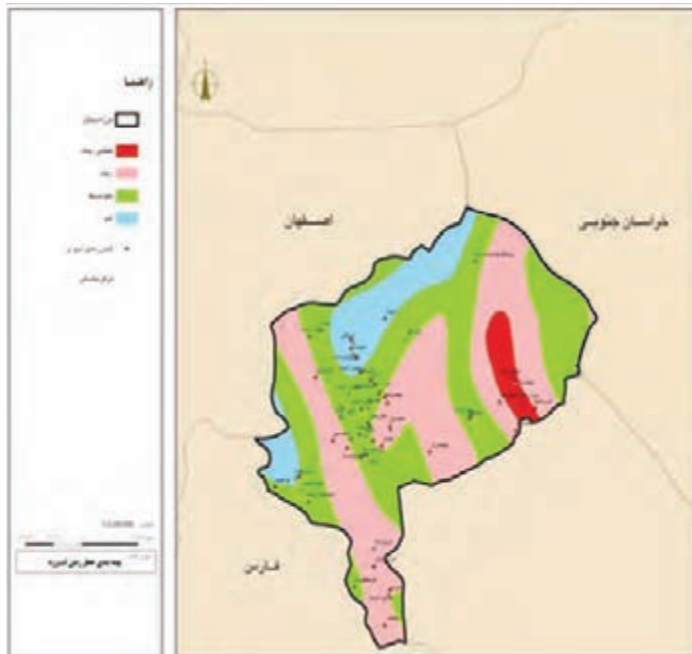
نمودار ۶-۱

در سال‌های اخیر خشکسالی‌های شدید و پی‌درپی در استان روی داده که باعث تشدید خسارات در استان شده است.

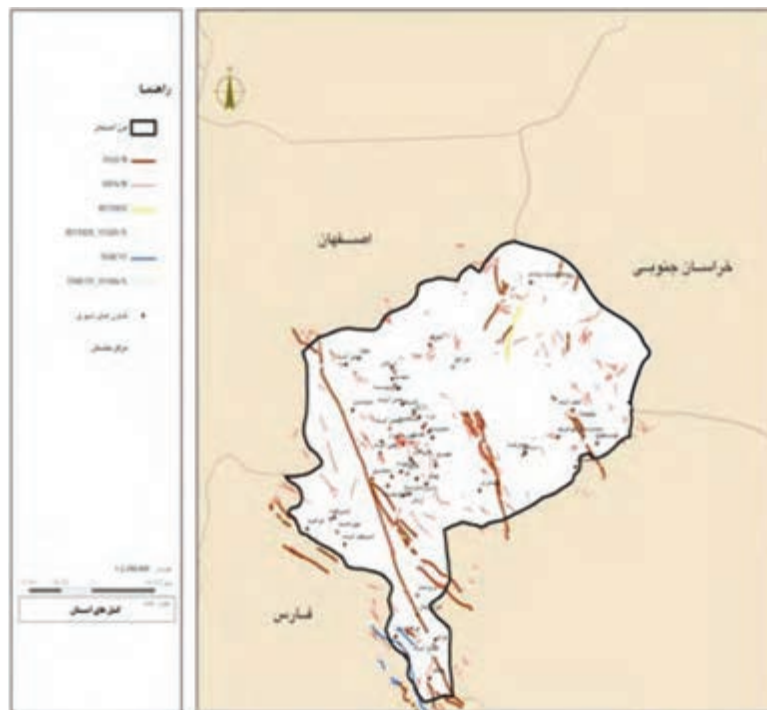
شکل ۴۸-۱- نقشه پهنه بندی خطر خشکسالی در استان یزد

زلزله

شکل ۴۹-۱- نقشه پهنه بندی زلزله در استان

مطالعه و بررسی گسل‌ها در استان یزد گام مؤثری در شناخت بهتر منطقه با توجه به لرزه‌خیزی و تشخیص مناطق خطر است. وجود مناطق لرزه‌خیزی مانند بهاباد، خرات و... و همچنین وجود گسل‌های مهمی مانند گسل انار (شرق یزد)، گسل دهشیر (غرب یزد)، گسل شمال یزد، گسل بهادران (جنوب یزد) و گسل‌های بهاباد، کوهبنان، کلمرد و... نشانگر آن است که استان یزد را نمی‌توان منطقه‌ای آرام و کم‌خطر از نظر زلزله به حساب آورد. بزرگی بیشتر این زلزله‌ها کمتر از ۳ ریشتر است؛ مطالعات نشان می‌دهد که بیشترین فعالیت لرزه‌ای در سال‌های اخیر مربوط به منطقه بافق و بهاباد، نتیجه فعالیت گسل‌های بهاباد، کلمرد و کوهبنان است.

شکل ۵۰-۱- نقشه پراکندگی گسل‌های مهم استان

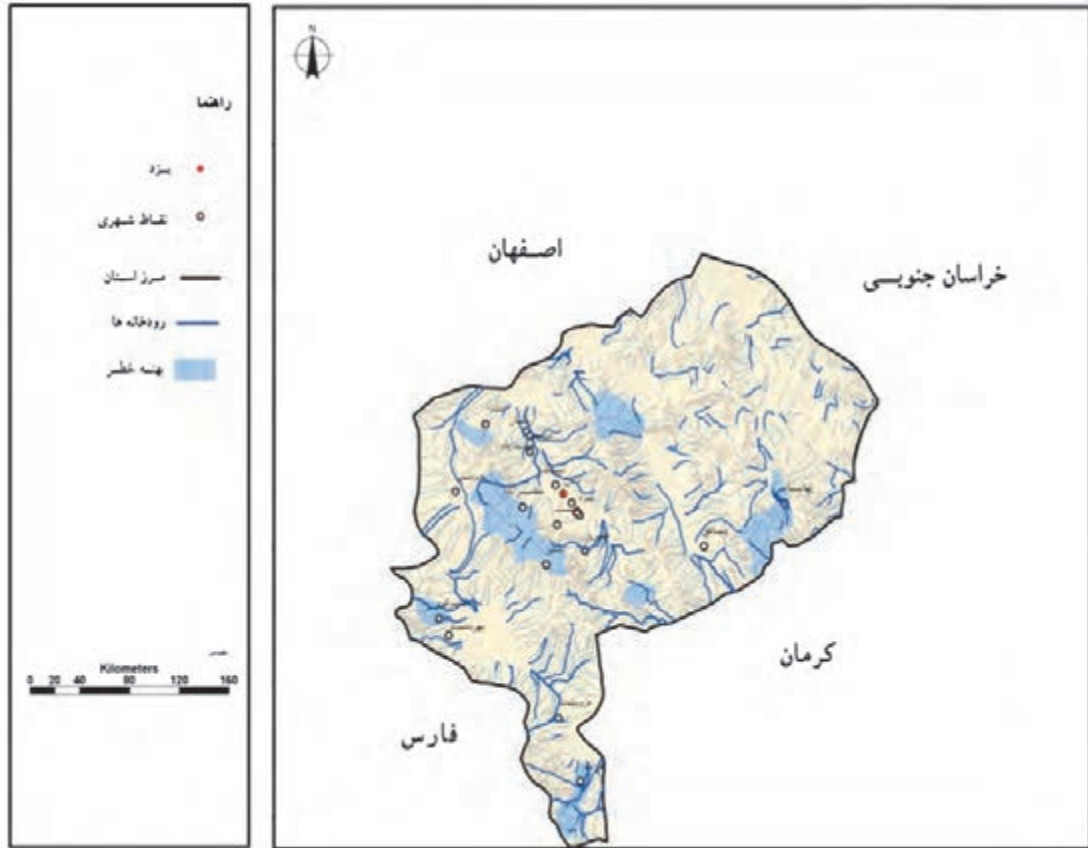
طوفان

یکی از پدیده‌های طبیعی مخرب در استان یزد، طوفان است که در سال طی چند نوبت به وقوع می‌پیوندد. طوفان پدیده‌ای نامنظم از نظر زمانی و مکانی به شمار می‌آید که بیشتر در اواخر زمستان و اوایل بهار اتفاق می‌افتد و همواره با خسارت‌های مالی، اقتصادی و گاهی جانی توأم است.

طوفانی در بهار سال ۱۳۷۹ با سرعت ۷۶ کیلومتر در ساعت در محدوده شهرهای میبد، یزد، مهریز، ابرکوه و هرات به وقوع پیوست و موجب از بین رفتن محصولات کشاورزی، تخریب اراضی کشاورزی و قطع درختان در سطح شهرهای مذکور شد.

سیل

هر چند به نظر می‌رسد استان یزد به علت فقدان رودخانه‌های دائمی پر آب، کمتر در معرض خطر سیل باشد ولی بررسی تاریخی این پدیده در استان نشان می‌دهد که در برخی محدوده‌ها همچون هرات و مروست و دامنه‌های شیرکوه، به‌ویژه در مناطق کوهپایه‌ای، پیرامون مسیل‌ها و آبراهه‌های اصلی و فرعی و یا مخروط‌افکنه‌های سیل‌گیر، سیل‌های زیادی به‌وقوع می‌پیوندد و خسارات جانی و مالی فراوانی را به بار می‌آورد.

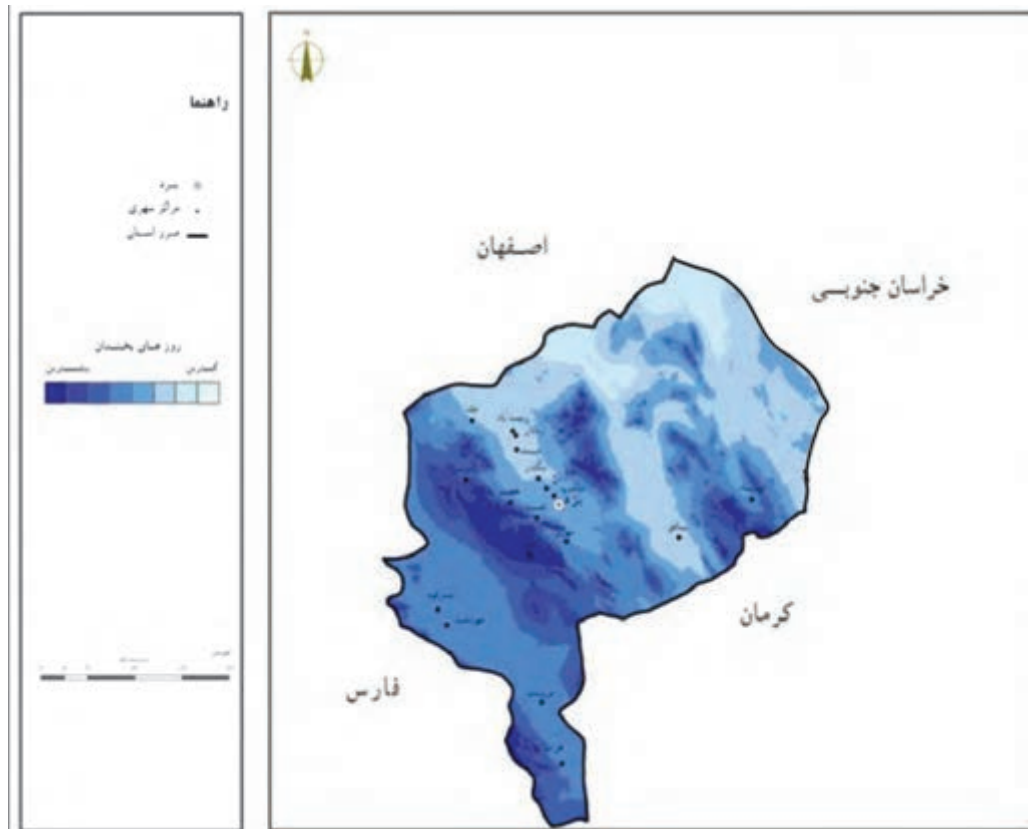
شکل ۵۱-۱- بهنه بندی خطر سیل در استان

شکل ۵۲-۱- سیل تفت در سال ۱۳۸۶

سرمازدگی

سرمازدگی در استان یزد از جمله مخاطراتی است که به دلیل تغییر و نوسان ناگهانی دما رخ می دهد. سرمای دیررس بهاره و سرمای زودرس پاییزه، همواره خسارت زیادی بر محصولات کشاورزی و دامها وارد می کند. لذا آگاهی از زمان شروع و خاتمه یخبندان، نوع یخبندان و تاریخ کاشت برای کشاورزان بسیار اهمیت دارد.

شکل ۵۳-۱ نقشه پهنه بندی تعداد روزهای یخبندان در استان

شق زمین یا فرونشست

یکی دیگر از مخاطرات محیطی استان یزد پدیده فرونشست زمین است. ریزش یا فرورفتگی تدریجی یا ناگهانی در سطح زمین را فرونشست می گویند که در صورت گسترش، عواقب شدید زیست محیطی و اقتصادی دارد. این پدیده به عنوان یک مخاطره طبیعی ممکن است به صورت طبیعی یا در اثر فعالیت انسانها ایجاد شود، کاهش میزان بارش و کاهش منابع آب زیرزمینی از علل بروز فرونشست است.

شکل ۱-۵۴- پدیده فرونشست در منطقه رضوان شهر

آلودگی های زیست محیطی

یکی از پیامدهای گسترش شهرها، صنایع و فعالیت های انسانی در پهنه استان تولید فزاینده زباله های جامد، فاضلاب و دفع غیر بهداشتی آنها همراه با آلودگی هوا و آلودگی صوتی است. قدیمی بودن ماشین آلات واحدهای صنعتی، کم توجهی به رعایت مسائل زیست محیطی، نامناسب بودن مکان یابی بسیاری از صنایع و عدم رعایت استاندارد تعادل زیست بوم های استان را بر هم زده است. آلودگی ناشی از فاضلاب های شهری و خانگی: دفع مواد زائد جامد، از جمله زباله های سمی و خطرناک به ویژه زباله های بیمارستانی یک ضرورت اجتناب ناپذیر است. تولید روزانه هزار تن زباله در شهر یزد با انواع آلودگی مسئله ای است که با توجه به افزایش جمعیت و توسعه صنعت باید در صدر برنامه های بهداشت و محیط زیست شهری قرار گیرد. آلودگی های یزد شامل فاضلاب های شهری (بیمارستان ها، کشتارگاه های دام و طیور و...) و فاضلاب های خانگی بوده و در صورت عدم مدیریت صحیح شهری، عامل مهمی در آلوده کردن محیط زیست شهرها خواهد بود.

آلودگی هوا ناشی از فعالیت عملکرد انسانی و طبیعی: آلودگی هوای استان یزد ناشی از عملکرد عوامل انسانی و طبیعی است که از عوامل طبیعی در این میان می توان به وزش طوفان ها اشاره کرد که ناشی از محیط طبیعی و عرصه های بیابانی استان یزد و استان های همجوار است.

از دیگر عوامل انسانی آلوده کننده هوا می توان به تردد وسایط نقلیه موتوری برخی از شهرهای استان و تولید آلاینده هایی همچون دی اکسید سولفور، اکسیدهای ازت و کل مواد جامد معلق در هوای منطقه اشاره کرد.

شکل ۱-۵۵- آلودگی هوا توسط صنایع

از دیگر عوامل انسانی می‌توان به فعالیت‌های صنعتی اشاره کرد که عمدتاً ناشی از فعالیت کارخانه‌های تولید سیمان، ذوب آهن، مجتمع فولاد آلیاژی، ذوب فلزات غیرآهنی، صنایع شیمیایی، نساجی، واحدهای تولید پودرهای شوینده و فوم، صنایع ریخته‌گری، کوره‌های تولید آجر و آهک و کارخانه آسفالت است.

براساس بررسی‌های انجام شده، حدود ۳۰ درصد آلودگی هوای شهر یزد ناشی از فعالیت کوره‌های آجرپزی است. و با توجه به جهت وزش بادهای غالب از شمال غرب به شهر یزد این مراکز دقیقاً در مسیر ورودی بادهای مکان‌یابی شده‌اند و آلودگی‌ها را مستقیماً به شهر یزد منتقل می‌کنند.

از منابع دیگر آلودگی هوای استان، فعالیت واحدهای تولید شن و ماسه است که اگر خط تولید و مسیر حرکت خودروها با پاشیدن آب مرطوب نشود، گرد و غبار زیادی به محیط اطراف پخش می‌شود.

فعالیت گروهی

- ۱- دانش‌آموزان را می‌توان به بازدید یکی از مراکز صنعتی که در نزدیکی محل زندگی آن‌ها وجود دارد، برده و آثار نوع فعالیت آن‌ها را در محیط سنجید. نتایج بررسی دانش‌آموزان به صورت یک کنفرانس در کلاس ارائه شود.
  - ۲- دانش‌آموزان با تحقیق درباره مکان‌یابی مراکز صنعتی و شهرک‌های صنعتی در محل زندگی خود تأثیرات آن‌ها را در آلودگی‌های موجود بررسی کنند.
- منابع آلوده‌کننده هوا به روایت تصویر

شکل ۵۶-۱- کوره‌های آجرپزی از عوامل مهم آلودگی هوا در یزد

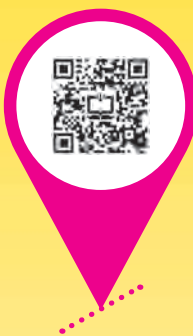

آیا می‌دانید

سرانه زباله تولیدی در کل مناطق استان یزد در سال ۱۳۸۲ معادل ۶۹۰ کیلوگرم در روز است.

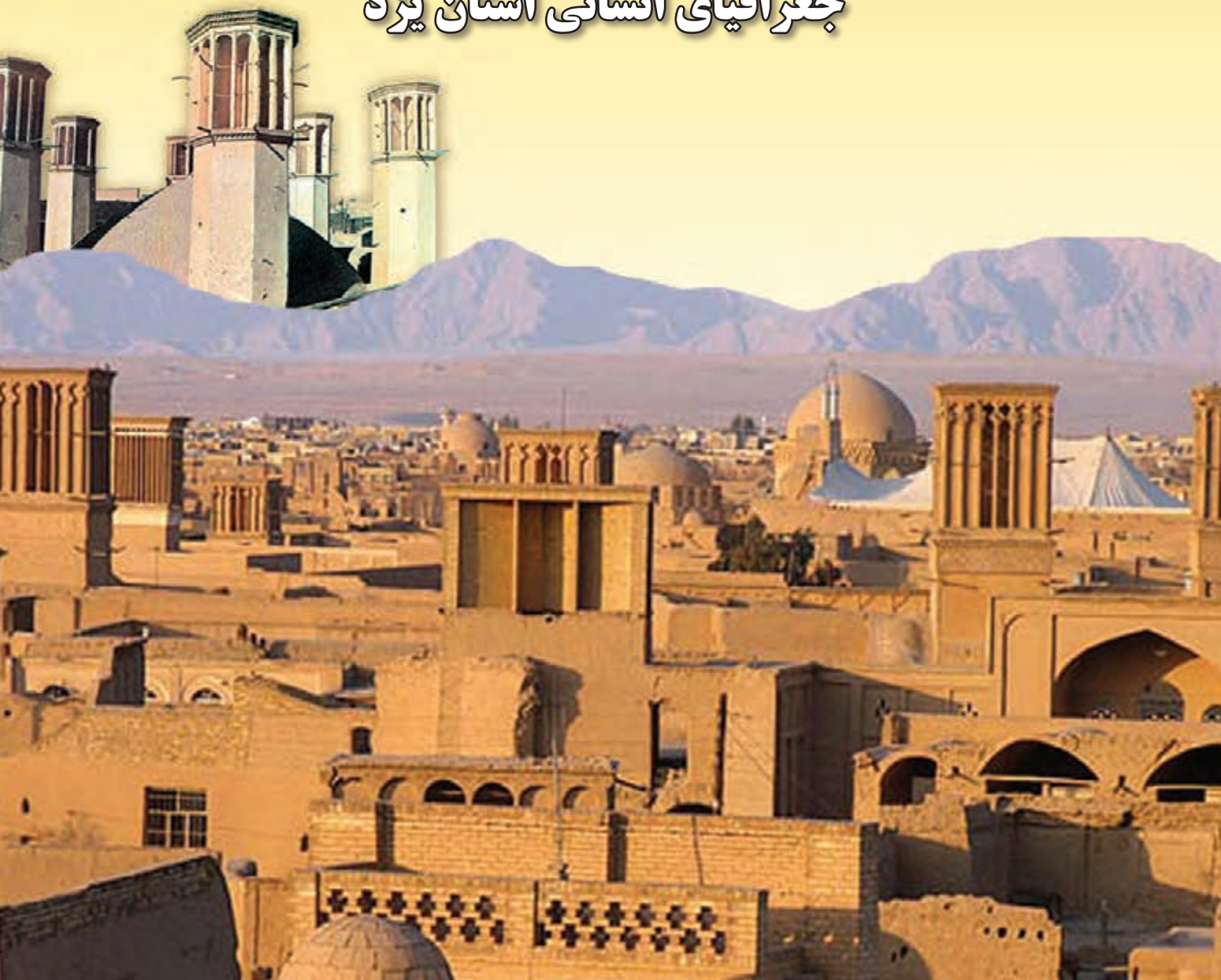
فعالیت

- ۱- برای جلوگیری از آلودگی محیط زیست خود چه پیشنهادهایی ارائه می‌نمایید؟
- ۲- با توجه به جمعیت شهر یزد سالانه چه مقدار زباله تولید می‌شود؟

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان یزد

درس ششم تقسیمات سیاسی استان

در اولین دوره قانون گذاری در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی پس از نهضت مشروطیت قانون تشکیل ایالات و ولایات به تصویب رسید. در این دوره ایران به چهار ایالت و ۱۲ ولایت تقسیم شد که یزد یکی از ولایات بوده است. در تقسیمات کشوری سال ۱۳۱۶ هجری شمسی ایران به ۱۰ استان تقسیم شد که اصفهان و یزد شامل استان دهم بودند. در سال ۱۳۴۸ یزد به فرمانداری کل و در سال ۱۳۵۲ به استان تبدیل شد.

شکل ۱-۲- نقشه تقسیمات سیاسی اداری استان یزد سال ۱۳۹۳

با توجه به شکل ۱-۲ استان یزد در حال حاضر دارای ۱۰ شهرستان، ۲۱ شهر، ۲۱ بخش و ۴۵ دهستان می باشد.

۱- شهرستان ابرکوه: این شهرستان در فاصله ۱۴۰ کیلومتری غرب مرکز استان با وسعتی حدود ۵۳۸۱ کیلومتر مربع و جمعیت ۴۳۵۹۵ نفر واقع شده است. این شهرستان دارای دو بخش مرکزی و بهمن و چهار دهستان است.

۲- شهرستان اردکان: این شهرستان در فاصله ۶۰ کیلومتری شمال غرب مرکز استان با مساحتی حدود ۲۳۶۶۵ کیلومتر مربع و جمعیت ۷۳۲۹۲ نفر واقع شده است. این شهرستان دارای سه بخش و پنج دهستان است.

۳- شهرستان بافت: این شهرستان در جنوب شرقی مرکز استان و در فاصله ۱۱۸ کیلومتری با وسعتی حدود ۷۰۴۸ کیلومتر مربع با جمعیتی در حدود ۵۰۸۴۵ نفر واقع شده است. این شهرستان دارای یک بخش مرکزی و شش دهستان است.

۴- شهرستان بهاباد: این شهرستان در فاصله ۲۰۰ کیلومتری شرق مرکز استان قرار دارد که وسعت آن ۸۲۳۵ کیلومتر مربع و جمعیت آن ۲۰/۰۰۰ نفر است. این شهرستان دارای دو بخش مرکزی و آسفیح است. بهاباد در سال ۱۳۸۸ به شهرستان ارتقا یافت.

۵- شهرستان تفت: این شهرستان در ۱۸ کیلومتری جنوب غربی مرکز استان قرار دارد. وسعت این شهرستان ۵۸۴۶ کیلومتر مربع با جمعیتی در حدود ۴۵۳۵۷ نفر است. این شهرستان دارای دو بخش مرکزی و نیر و تعداد ۱۰ دهستان است.

۶- شهرستان خاتم: این شهرستان تقریباً در جنوبی‌ترین قسمت استان یزد با مساحتی در حدود ۸۲۰۱ کیلومتر مربع و جمعیت ۳۲۲۳۰ نفر واقع شده است. خاتم مشتمل بر دو بخش مرکزی و مروست و چهار دهستان است.

شکل ۲-۲- نقشه تقسیمات سیاسی اداری شهرستان اشکذر سال ۱۳۹۳

۷- شهرستان اشکذر: این شهرستان در فاصله ۲۲

کیلومتری شمال غرب مرکز استان با وسعت ۱۷۹۹ کیلومتر مربع و جمعیت ۳۰۰۲۱ نفر واقع شده است. مرکز این شهرستان اشکذر است و دارای دو بخش مرکزی و خضرآباد و دو دهستان است.

۸- شهرستان مهریز: این شهرستان در فاصله ۳۰

کیلومتری جنوب شهر یزد با وسعت ۶۷۷۶ کیلومتر مربع و جمعیت ۴۴۳۹۱ نفر واقع شده و از یک بخش مرکزی و پنج دهستان تشکیل شده است. شهر مهریز را به علت دارا بودن مواهب طبیعی، باغ‌شهر می‌خوانند.

شکل ۲-۳- نقشه تقسیمات سیاسی اداری شهرستان میبد سال ۱۳۹۳

۹- شهرستان میبد: این شهرستان در ۵۰

کیلومتری شمال غرب مرکز استان واقع شده است. میبد با وسعتی معادل ۵۰۸۴ کیلومتر مربع جمعیتی در حدود ۷۴۳۳۳ نفر را در خود جای داده و از نظر تراکم جمعیتی با ۵۵/۹ نفر در کیلومتر مربع بعد از شهرستان یزد قرار دارد. شهرستان میبد شامل سه شهر، سه بخش و پنج دهستان می‌باشد.

۱۰- شهرستان یزد: شهرستان یزد در قسمت

مرکزی استان و با جمعیتی حدود ۵۲۶۲۷۶ نفر و مساحتی معادل ۲۴۶۲ کیلومتر مربع از چهار شهر (یزد، زارج، شاهده و حمیدبا)، دو بخش و چهار دهستان تشکیل یافته و در واقع بیش از نیمی از جمعیت استان در این شهرستان سکونت دارند.

بیشتر بدانیم

جدول ۱-۲- تقسیمات سیاسی شهرستان‌ها و آبادی‌های استان

شهرستان	تعداد شهر	تعداد بخش	نام بخش	تعداد دهستان	تعداد آبادی دارای سکنه
استان	۲۰	۲۱	-	۴۵	۱۲۷۸
ابرکوه	۲	۲	مرکزی - بهمن	۴	۵۸
اردکان	۳	۳	مرکزی - عقدا - خراتق	۵	۱۰۰
بافق	۱	۱	مرکزی	۶	۱۴۹
بهباد	۱	۲	مرکزی - آسفیج	۲	۸۱
تفت	۲	۲	مرکزی - نیر	۱۰	۳۶۷
خاتم	۲	۲	مرکزی - مروست	۴	۸۵
اشکذر	۲	۲	مرکزی - خضرآباد	۲	۱۰۶
مهریز	۱	۱	مرکزی	۵	۱۳۹
میبد	۳	۳	مرکزی	۵	۴۴
یزد	۴	۲	مرکزی - زارچ	۴	۹۱

فعالیت گروهی

- با توجه به شکل ۱-۲ به پرسش‌های زیر پاسخ دهید :
- ۱- شهرهای مروست، عقدا و خضرآباد در کدام یک از شهرستان‌های استان یزد قرار دارند؟
  - ۲- وسیع‌ترین و کم‌وسعت‌ترین شهرستان‌های استان کدام‌اند؟
  - ۳- بیشترین تعداد شهرها و بخش‌ها در کدام بخش از استان یزد وجود دارد؟ چرا؟

نام و محل شهرستان‌های استان را روی شکل ۲-۴ بنویسید.

شکل ۲-۴- نقشه تقسیمات سیاسی اداری استان یزد سال ۱۳۹۳

درس هفتم شیوه‌های زندگی در استان

شیوه زندگی مردم هر منطقه تا حدودی تابع شرایط آب و هوایی است و اثر آن را در شهرسازی و معماری می‌توان یافت. قدمت تمدن و آبادی نشینی در این سرزمین از هزاره سوم پیش از میلاد فراتر می‌رود. در کشور ما ایران مردم به سه شیوه شهری - روستایی و کوچ‌نشینی زندگی می‌کنند. در این درس با شیوه‌های زندگی در استان یزد آشنا می‌شوید.

شکل ۵-۲- زندگی شهری

الف) زندگی شهری: استقرار جمعیت در استان یزد با توجه به موقعیت ویژه جغرافیایی آن، مبارزه مستمر با بیابان، دشواری‌های طبیعی و همچنین تلاش بی‌امان برای دستیابی به آب بوده است و به همین دلیل این استان ضریب شهرنشینی بالاتری نسبت به کل کشور دارد. جمعیت استان یزد بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ در جدول ۲-۲ آمده است. جمعیت استان در ۱۰ شهرستان، ۲۱ شهر، ۲۱ بخش و ۴۵ دهستان زندگی می‌کنند.

جدول ۲-۲

عنوان	جمعیت شهری (نفر)	جمعیت روستایی (نفر)	کل (نفر)
سرشماری سال ۱۳۷۵ به اضافه طبس	۶۰۶۹۵۰	۲۰۳۴۵۱	۸۱۰۴۱۰
سرشماری سال ۱۳۸۵	۷۸۹۸۰۲	۲۰۱۰۱۵	۹۹۰۸۱۸
سرشماری سال ۱۳۹۰	۸۸۹۵۸۳	۱۸۴۸۲۹	۱۰۷۴۴۲۸

جمعیت استان در ۱۰ شهرستان و ۲۱ شهر و ۲۱ بخش زندگی می‌کنند که در جدول ۲-۳ جایگاه استان یزد از نظر جمعیتی با کشور در سال ۱۳۸۵ مقایسه شده است.

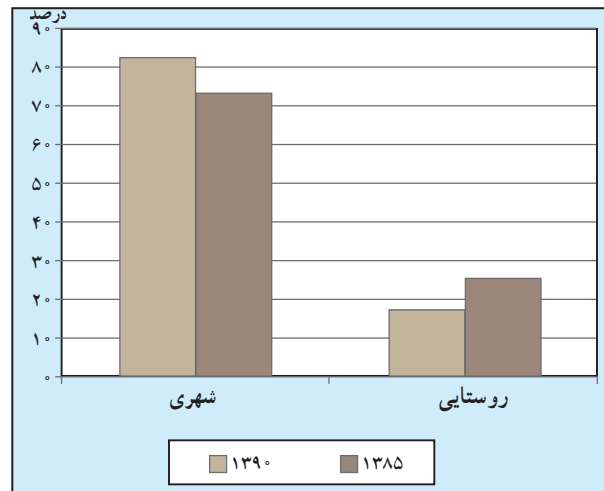
جدول ۲-۳

شرح	کشور - سال ۱۳۸۵		استان یزد - ۱۳۸۵	
	تعداد (نفر)	درصد	تعداد (نفر)	درصد
جمعیت	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۰	۹۹۰۸۱۸	۱/۴
جمعیت شهری	۴۸۲۵۹۹۶۴	۶۸/۴۶	۷۸۹۸۰۲	۱/۶۳
جمعیت روستایی	۲۲۱۳۱۱۰۱	۳۱/۳۹	۲۰۱۰۱۵	۰/۹
کوچ‌نشینی (غیر ساکن)	۱۰۴۷۱۷۰۰	۰/۱۵	-	-

جدول ۲-۴

استان یزد - ۱۳۹۰			کشور - سال ۱۳۹۰		شرح
سهم از کشور	درصد	تعداد (نفر)	درصد	تعداد (نفر)	
۱/۴۳	۱۰۰	۱۰۷۴۴۲۸	۱۰۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	جمعیت
۱/۶۶	۸۲/۸	۸۸۹۵۸۳	۷۱/۳۹	۵۳۶۴۶۶۶۱	جمعیت شهری
۰/۸۷	۱۷/۲۱	۱۸۴۸۲۹	۲۸/۵۴	۲۱۴۴۶۷۸۳	جمعیت روستایی
۰/۰۳	۰/۰۱	۱۶	۰/۰۸	۵۶۲۲۵	کوچ نشینی (غیر ساکن)

نمودار ۲-۱ - مقایسه درصد خانوارهای شهری و روستایی استان یزد

در سال ۱۳۷۵، ۷۴/۸ درصد از جمعیت استان در مناطق شهری و ۲۵/۲ درصد در مناطق روستایی زندگی می‌کرده‌اند. در سال ۱۳۸۵ جمعیت استان ۲۵۹۰۹۵ خانوار بوده که ۷۹/۹ درصد از آنها در مناطق شهری و ۲۰/۱ درصد در مناطق روستایی ساکن بوده‌اند. طبق سرشماری سال ۱۳۹۰ شهر یزد ۵۴/۶۵ از جمعیت نقاط شهری و ۴۵/۲۵ از جمعیت کل استان را در خود جای داده است.

بیشتر بدانیم

جمعیت روستایی در استان یزد در سال ۱۳۷۵ به میزان ۲۵/۲ درصد جمعیت کل استان بوده که این نسبت در سال ۱۳۸۵ به ۲۰/۱ درصد رسیده است. این آمار نشان می‌دهد طی ۱۰ سال بین دو سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۵/۱ درصد از جمعیت روستایی استان یزد کاهش یافته است. میزان تراکم جمعیت در استان کم و در هر کیلومتر مربع ۷/۷ نفر است که بیشترین تراکم جمعیت در شهرستان یزد با ۲۱۲ نفر و کمترین تراکم جمعیت در شهرستان بهاباد با ۱/۲ نفر در کیلومتر مربع است.

فعالیت گروهی

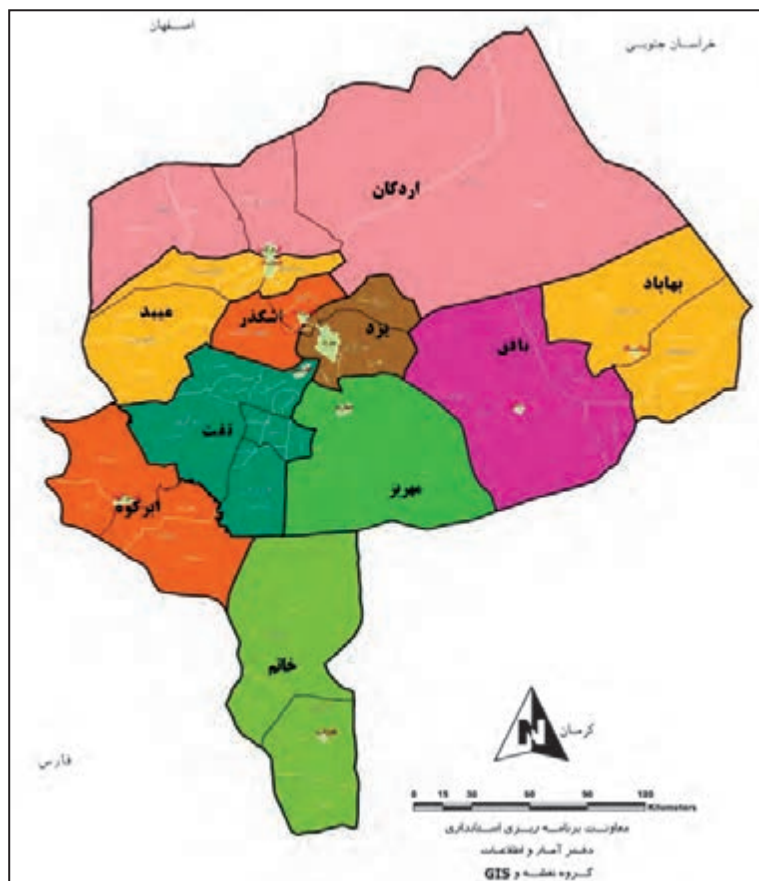
با توجه به جداول ۲-۲ و ۲-۳ به این سؤالات پاسخ دهید :

- ۱- جمعیت شهری و روستایی استان یزد را با کشور مقایسه کنید.
- ۲- چرا جمعیت روستایی استان یزد از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵، ۵/۱ درصد کاهش یافته است؟
- ۳- به نظر شما جمعیت روستایی که از روستاها مهاجرت کرده‌اند، به چه مناطقی وارد شده‌اند؟
- ۴- جمعیت کل، جمعیت شهری و جمعیت روستایی استان یزد در سال ۱۳۸۵ را با رسم نمودار نشان دهید.

سکونتگاه‌های شهری در استان یزد: در حال حاضر در استان یزد ۱۰ شهرستان و ۲۱ شهر وجود دارد که به بررسی ۱۰

شهرستان می‌پردازیم.

شهرستان یزد: شهر یزد از نظر موقعیت جغرافیایی در مرکز استان یزد قرار دارد. جمعیت این شهر طبق سرشماری سال ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران برابر با ۵۲۶۲۷۶ نفر بوده و بیش از ۵۳ درصد جمعیت استان در این شهر سکونت دارند. یکی از علل تمرکز جمعیت در این شهرستان وجود مراکز صنعتی است. صنایع نساجی و پوشاک از جمله گروه‌های مهم صنعتی استان‌اند که عمدتاً در این

شهرستان قرار دارند. علاوه بر آن سابقه تاریخی و فرهنگی دیرپای آن نیز در جذب جمعیت آن دخالت دارد. یزد اولین شهر خشت خام جهان و دومین شهر تاریخی جهان است. یزد به دلیل وجود جاذبه‌های شغلی، رفاهی و تمرکز اداری پر جمعیت‌ترین شهرستان استان به‌شمار می‌رود. تولیدات صنایع دستی این شهر تا قبل از دوره ماشینی شدن صنایع به دلیل کیفیت و برخورداری از اصالت هنری دارای شهرت جهانی بوده و هنوز هم به طور نسبی از کیفیت خوبی برخوردار است. شهر یزد دارای صنایع مدرن و پیشرفته، بیمارستان‌های مجهز و متعدد و نیروی انسانی متعهد و متخصص، دارای سرمایه‌های مادی و معنوی است که ضمن حفظ سنت گذشته این شهر را آباد و توانمند در مسیر توسعه، حفظ می‌کند.

برای مطالعه

شکل ۷-۲

شهرستان میبید : این شهر بعد از شهر یزد دومین شهر پر جمعیت استان است و ۷/۵ درصد جمعیت استان را در خود جای داده است.

شهرستان اردکان : این شهرستان در شمال غرب استان است و ۷/۳ درصد از جمعیت استان در آن زندگی می کنند.

— شهرستان تفت : در جنوب غرب استان یزد و دارای ۴/۷ درصد جمعیت استان است.

— شهرستان مهریز : در جنوب شهر یزد و دارای ۴/۴ درصد جمعیت استان است.

— شهرستان ابرکوه : در غرب شهر یزد و دارای ۴/۳ درصد جمعیت استان است.

— شهرستان خاتم : در جنوبی ترین نقطه استان و دارای ۳/۲ درصد جمعیت استان است.

— شهرستان اشکذر : در شمال غرب شهر یزد و دارای ۳ درصد جمعیت استان است.

— شهرستان بافق : در جنوب شرقی استان با ۲/۸ درصد جمعیت استان است.

— شهرستان بهاباد : در شرق استان و دارای ۲/۵ درصد جمعیت استان است.

جدول ۵-۲- مشخصات شهرستان های استان

رتبه در استان از نظر جمعیت	جمعیت (در سال ۱۳۸۵) نفر	موقعیت در استان	نام شهر
۱	۵۲۶۲۷۶	مرکز استان	یزد
۲	۷۴۳۳۳	۵۰ کیلومتری شمال غرب شهر یزد	میبید
۳	۷۳۲۹۲	۶۰ کیلومتری شمال غرب شهر یزد	اردکان
۴	۴۵۳۵۷	۱۸ کیلومتری جنوب غرب شهر یزد	تفت
۵	۴۴۳۹۱	۳۰ کیلومتری جنوب شهر یزد	مهریز
۶	۴۳۵۹۵	۱۴۰ کیلومتری غرب شهر یزد	ابرکوه
۷	۳۲۲۳۰	۲۱۰ کیلومتری جنوب شهر یزد	خاتم
۸	۳۰۰۲۱	۲۲ کیلومتری شمال غرب شهر یزد	اشکذر
۹	۲۷۸۸۸	۱۱۸ کیلومتری جنوب شرقی شهر یزد	بافق
۱۰	۲۰۰۰۰	۲۰۰ کیلومتری جنوب شرق شهر یزد	بهاباد

ب) زندگی روستایی : در سال ۱۳۸۵ کمتر از ۲۰/۱ درصد از جمعیت استان در روستاها زندگی می‌کردند که اغلب به فعالیت‌های زراعی، باغداری، دامداری یا صنایع دستی مشغول بودند.

از نظر پراکندگی جغرافیایی اکثر این سکونتگاه‌ها در نواحی مرکزی، غرب و جنوب غربی استان به دلیل وجود نواحی پایکوهی، مخروط افکنه‌ها و دشت‌های حاصلخیز استقرار یافته‌اند. نقش شیرکوه و دره‌های آن از نظر آب و هوا و ملایمت شرایط جوی حائز اهمیت است. عوامل انسانی نظیر راه‌های ارتباطی، حمل و نقل مناسب نیز در پراکندگی جمعیت مؤثر است.

ج) زندگی کوچ نشینی : در استان یزد زندگی کوچ نشینی محدودی در مناطقی از جنوب استان مانند شهرستان خاتم دیده می‌شود. کوچ نشین‌های شهرستان خاتم از استان فارس در بعضی از فصول سال، به این منطقه کوچ می‌کنند.

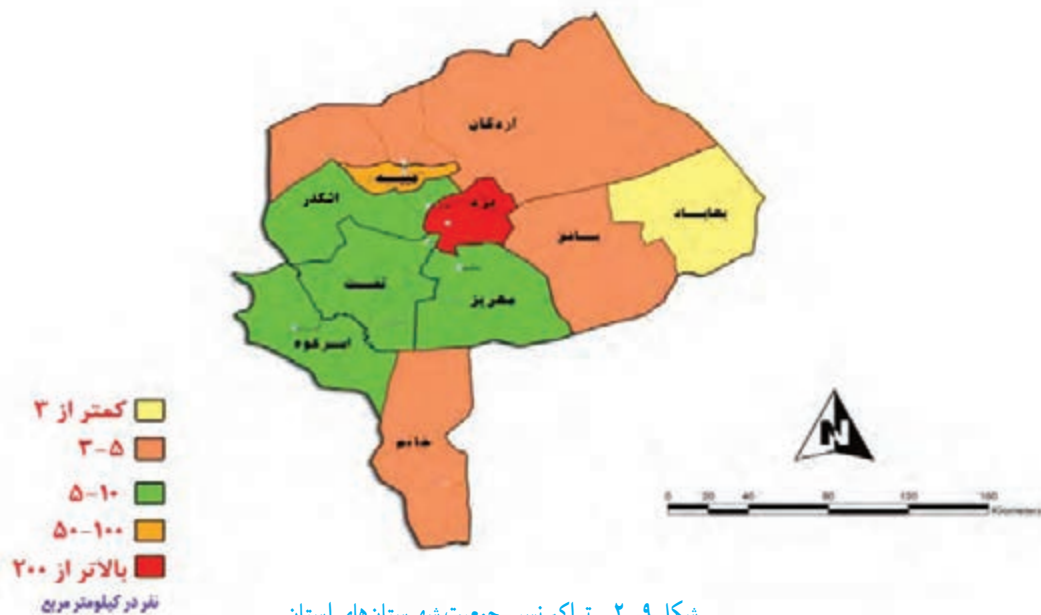
شکل ۸-۲- زندگی عشایری در استان

درس هشتم جمعیت استان

جمعیت و ویژگی های جمعیتی مربوط به آن از جمله تعداد، تراکم، مهاجرت و... در برنامه ریزی های کشوری و منطقه ای بسیار تأثیرگذار است.

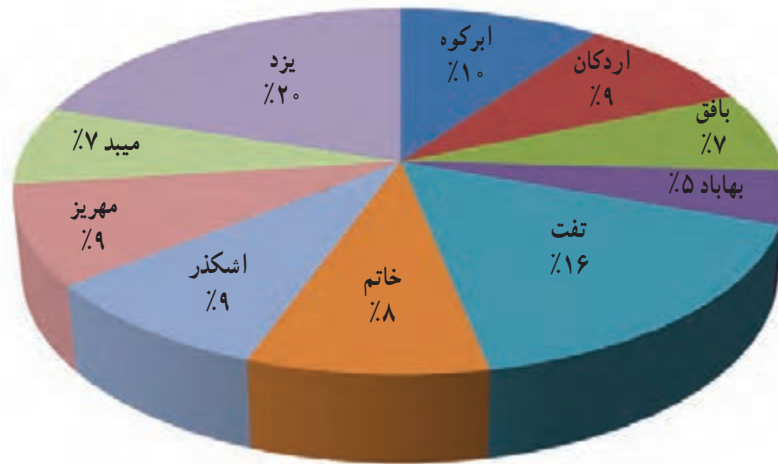
تعداد و پراکندگی جمعیت

استان یزد با ۷۴۴۹۶ کیلومتر مربع مساحت، ۱۰۷۴۴۲۸ نفر جمعیت دارد^۱. مطابق نقشه ۹-۲ تراکم جمعیت استان کم و ۷/۵ نفر در هر کیلومتر مربع است. شهرستان های یزد و بهاباد با ۲۱۲ و ۱/۲ نفر به ترتیب بیشترین و کمترین تراکم را دارند.

اکثریت جمعیت استان شهرنشین و طبق آمار ۱۳۸۵ تعداد ۷۸۹۸۰۳ نفر در شهرهای استان ساکن بوده اند. در این میان شهر یزد با توجه به مرکزیت و وجود امکانات، بیشترین جمعیت را دارد. نمودار ۱-۲ جمعیت روستایی شهرستان های استان را به درصد نشان می دهد.

۱- سرشماری ۱۳۹۰ استان یزد - مرکز آمار ایران

نمودار ۲-۲- برآورد جمعیت روستایی شهرستان‌های استان به درصد، سال ۱۳۹۵

فعالیت

- چرا تراکم جمعیت در قسمت وسیعی از استان پایین است؟
- علت تمرکز جمعیت در شهر یزد چیست؟ چه راه‌هایی برای جلوگیری از تجمع جمعیت در این شهر وجود دارد؟

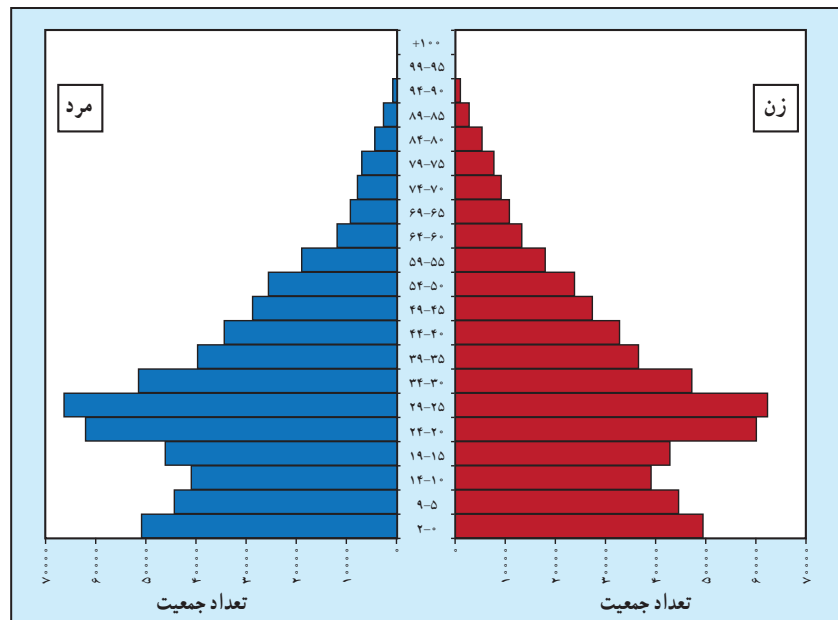
ساختمان سنی و جنسی جمعیت

بررسی نتایج سرشماری استان نشان از تحولات جمعیتی در دوره‌های مختلف دارد. مطابق با جدول ۶-۲ نرخ رشد جمعیت از ۱/۶۵ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۲/۰۳ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده؛ در حالی که در دهه ۶۵-۵۵ رشد جمعیت بالایی را نشان می‌دهد.

جدول ۶-۲- روند تغییرات جمعیت در استان طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۳۵

سال سرشماری	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰
درصد رشد جمعیت	۱/۶۵	۲/۴۱	۵/۷۲	۱/۰۶	۱/۶	۲/۰۳	۱/۶۳ با احتساب طیس ۱/۶۸ بدون احتساب طیس
جمعیت استان	۲۳۸۶۸۰	۲۸۱۱۵۸	۳۵۶۸۴۹	۶۲۲۲۵۷	۸۱۰۴۰۱	۹۹۰۸۱۸	۱۰۷۴۴۲۸

طبق آمار ۱۳۸۵ تعداد ۵۱۷۱۳۷ مرد و ۴۷۳۶۸۱ زن و با نسبت جنسی ۱۰۹/۲ در استان زندگی کرده‌اند. با توجه به نمودار ۳-۲ جمعیت استان جوان است و برنامه‌ریزی خاص را طلب می‌کند.

نمودار ۳-۲- هرم سنی استان یزد - ۱۳۸۵

فعالیت

- ۱- علل رشد جمعیت استان به ویژه جمعیت شهر یزد در دهه ۶۵-۱۳۵۵ چه مواردی بوده است؟
- ۲- با توجه به هرم سنی استان کدام گروه درصد بیشتری دارند؟ تأثیر آن بر استان را تحلیل کنید.

مهاجرت و آثار آن

مهاجرت یکی از ویژگی‌های جمعیتی استان یزد است. مسیر جابه‌جایی جمعیت در داخل استان از قدیم مدل روستا-شهری بوده و دلیل آن دافعه‌های طبیعی از جمله کمبود آب و جاذبه‌های اجتماعی-اقتصادی شهرها به ویژه شهر یزد است. میزان ورودی مهاجر به استان ۱۴۳۱۶۷ نفر و خروجی ۱۰۰۰۸۸ نفر در دهه ۸۵-۱۳۷۵ بوده است. در سال‌های اخیر به دلیل توسعه همه جانبه یزد در ابعاد گوناگون (آموزشی-بهداشتی-صنعتی) افراد زیادی از استان‌های همجوار نیز وارد استان شده‌اند. امروزه مهاجرت سبب تغییر کاربری اراضی، توسعه آپارتمان‌سازی، تغییر چهره سنتی شهر، آلودگی هوا، مشکل ترافیک، مسکن و اشتغال در مرکز استان شده است.

فعالیت

- ۱- مهم‌ترین علل مهاجرت به استان یزد چیست؟
- ۲- آیا در منطقه اطراف خود مهاجرانی را دیده‌اید؟ علت مهاجرت چه بوده است؟

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان یزد

درس نهم آداب و رسوم مردم استان

زبان و گویش‌های مردم یزد

گویش یکی از جنبه‌های مهم فرهنگی و بهترین نمودار چگونگی نظام اجتماعی یک کشور است. بررسی گویش‌ها با دیدی پژوهشی و زبان شناختی افزون بر نگهداری این میراث گران‌بها ما را در شناخت کهن واژه‌های فراموش شده و احیای دوباره آن‌ها به منظور توانمندسازی نظام واژگانی زبان پارسی یاری می‌رساند.

مردم یزد به زبان فارسی رایج با پاره‌ای ویژگی‌های گویشی سخن می‌گویند و بسیاری از واژه‌ها و ترکیبات زیبای فارسی را در گویش خود حفظ کرده‌اند. در استان یزد برخی ویژگی‌های گویشی میان شهرستان‌های مختلف محسوس است. معتقدان به آیین زرتشتی در میان خود هنوز به زبان نیاکانشان سخن می‌گویند و به ویژه مراسم مذهبی خود را با این زبان انجام می‌دهند. گویش یزدی بخشی از پارسی دری (پارسی خالص و اولیه ایرانیان) است.

ممکن است گمان کنیم که نیازی به دانستن گویش‌های بومی و محلی نداریم، اما همین واژگان پشتوانه معنوی و همیشگی برای زبان و فرهنگ پارسی است و می‌توان از آن در غنا بخشیدن به زبان پارسی در هر زمان بهره برد. شایسته است که این گنجینه گران‌بها که نشانه‌ای از ریشه‌دار بودن یک ملت است و از گذشته‌های دور پس از گذراندن رخداد‌های خوب و بد روزگاران به دست ما رسیده است هر چه بیشتر و بهتر نگهداری کنیم و آن را به دست آیندگان بسپاریم.

بیشتر بدانیم

عواملی چون پیشه، شیوه زندگی و اشیاء، آیین و نوع مذهب، وضع اقتصادی، اقلیم و آب و هوا، در شکل‌گیری گویش‌ها نقش زیادی دارد. برای نمونه در محله خرمشاه که بیشتر افراد معمار بوده‌اند، واژگان ویژه‌ای که معماران و بناها به کار می‌برده‌اند، بیشتر مورد استفاده قرار می‌گرفته است، ولی در محله فهادان که بیشتر افراد به نساجی و شعر بافی می‌پرداختند، بیشتر از واژگان مربوط به این پیشه استفاده می‌شده است. در بافت سنتی یزد هنوز به پاسداشت گویش‌های گذشته از واژگان یزدی که ریشه در زبان پارسی کهن ایرانی دارد، استفاده می‌شود.

آیین‌های سوگواری

مراسم سوگواری در ماه محرم و صفر: مراسم ماه محرم و صفر در استان با شکوه خاصی برگزار می‌گردد؛ به طوری که هیچ محله‌ای نیست که در آن مراسم روضه‌خوانی برگزار نشود. بیشتر مردم با لباس سیاه در محافل تکایا و حسینیه‌ها شرکت نموده و به سینه‌زنی و عزاداری می‌پردازند. گرامیداشت این روزها حتی در بین زرتشتیان هم دیده می‌شود.

در برخی تکایا و حسینیه‌ها پیش از آغاز روضه خوانی چاووش خوانان مرثیه سرایی و شنوندگان را آماده عزاداری می‌کنند. در روزهای تاسوعا و عاشورا آتش گندم نذری پخته می‌شود. دهه محرم با مراسم شام غریبان در شب عاشورا به پایان می‌رسد. مردم در این شب بیشتر در حسینیه‌ها گرد هم می‌آیند و به یاد تنهایی شهدای کربلا با شمع روشن، زمزمه می‌نمایند: «شام غریبان حسین (ع) امشب است امشب است...»

شکل ۱-۳- مراسم سوگواری ماه محرم و صفر

مراسم نخل برداری: از آیین‌های مذهبی دیگر یزد نخل برداری است. مردم یزد نخل را نماد تابوت سرور شهیدان حسین بن علی (ع) و یاران وفادارش می‌دانند. نخل اسکلت عظیمی از جنس چوب است که مانند درخت سرو است. سرو در فرهنگ عامه نشانه جاودانگی، جوانمردی و آزادگی است که از ویژگی‌های پیشوای شیعیان است. نخل را با پارچه‌ای شمشیربندان می‌کنند. چند آیینه قدی، منگوله‌ها، دستمال‌های ابریشمی رنگی هم بر آن جای می‌گیرند. بر تارک نخل جقه‌های فلزی (پرپرندگان) می‌گذارند. در داخل نخل هم زنگی آویزان است که با به صدا در آوردن آن خبر برپایی نخل از روی زمین و حرکت آن به دور میدان حسینیه اعلام می‌شود. هنگام گذاشتن نخل روی زمین نیز، دوباره زنگ به صدا در می‌آید و با صدای آن با هم یاحسین می‌گویند و نخل را بلند می‌کنند. با هدایت سیدی از اهل محل، روی نخل ایستاده، آن را دور میدان یا حسینیه می‌چرخانند. افرادی که برای شرکت در نخل برداری زیر نخل می‌روند، همه پا برهنه‌اند و شمارشان به بزرگی و کوچکی و وزن نخل بستگی دارد. نمونه‌هایی از نخل‌های شهر یزد در: میدان امیرچخماق، میدان بعثت، حسینیه چهارمنار، فهادان، میدان وقت الساعت و حسینیه شاه ابوالقاسم قرار دارد.

شکل ۲-۳- مراسم نخل برداری در تفت

مراسم کُتل بستن: در یزد به اسب زین کرده‌ای که به گونه‌ای ویژه آراسته شده و پیشاپیش دسته عزاداری حرکت می‌کند، کُتل می‌گویند. گاهی به گردن این اسب چند شال ترمه یا ابریشمی به رنگ‌های سبز و سرخ آویزان می‌کنند و سر و صورت حیوان را با چند قطعه آیینۀ کوچک، نگین، قرآن و... آذین می‌بندند و گاهی هم پارچه سفید خون آلودی را بر پشت حیوان کشیده و چند قطعه چوب رنگ شده قرمز به نشانه تیر و پیکان در پارچه فرو می‌برند. همچنین کبوتر خونی زنده‌ای را نیز بر پشت اسب می‌گذارند. افسار این اسب یا کتل همواره در دست محافظ آن است و جلوی دسته سینه زنی حرکت کرده و بی‌دربی سر و صورت حیوان را نوازش می‌کند. این حرکت نمادین را اسب و کُتل می‌نامند.

شکل ۳-۳- کوچه آشتی کنان

پیوند معماری با فرهنگ مردم یزد

کوچه آشتی کنان: به کوچه‌های تنگ و باریک بافت قدیم شهر که معمولاً دو نفر به دشواری از کنار هم می‌گذرند، کوچه آشتی کنان گفته می‌شود. نقل شیرینی است که در روزگاران گذشته دو نفر که با هم قهر بودند، اتفاقی در یک زمان و از دو جهت مخالف گذرشان به یکی از همین کوچه‌ها افتاد، آن دو وقتی به یکدیگر رسیدند به یک طرف کج شدند تا از کنار هم بگذرند، ولی رو در روی هم میان کوچه گیر کردند. از این رخداد کم کم خنده بر لبان دو طرف آمد و در پی آن کینه‌ها را از دل شستند و با هم آشتی کردند.

ساباط : ساباط راهرو و دالان سقف‌داری است که در مسیر کوچه‌ها و معابر ساخته می‌شود. معماران یزدی در ساخت کوچه‌ها هم با توجه به نیازها و شرایط اقلیمی- فرهنگی مردم ویژگی‌های ارزنده‌ای را در نظر داشته‌اند.

شکل ۴-۳- ساباط

از علل ساخت ساباط } وجود اقلیم گرم
وجود امنیت کوچه‌ها }
ارتباط بین خانه‌ها از طریق پشت‌بام }

دربند : در برخی از کوچه‌های بن بست که دارای ساباط است، در بخش ورودی کوچه دری گذاشته می‌شده است. به این گونه فضاها که برای افزایش امنیت ساکنان کوچه مؤثر بوده دربند می‌گویند.

جشن‌ها و اعیاد

جشن نوروز باستانی : چیدن سفره هفت سین یکی از پایه‌های اصلی عید نوروز در یزد است. از روزهای آغازین اسفند ماه، خانه تکانی انجام می‌شود. تمیز کردن خانه و شستن تمام وسایل از اعتقادات مردم این سرزمین و نشان از دگرگونی اساسی در زندگی است. چیدن سفره هفت سین یکی از پایه‌های این جشن باستانی است. در این سفره نمادهای سبزی، آب، ماهی و... و همچنین نمادهای مذهبی نیز دیده می‌شود. هنگام تحویل سال افراد خانواده دور سفره هفت سین می‌نشینند و بزرگ خانواده دعای تحویل سال را می‌خواند. بعد از نوشیدن سال کوچک‌ترها به

شکل ۵-۳- دربندی در شهر اردکان

دیدن بزرگ‌ترها می‌روند و با شادباش سال نو از آن‌ها عیدی می‌گیرند، دید و بازدید عید هم تا سیزده فروردین ادامه می‌یابد.

اعیاد مذهبی : در یزد عید غدیر، عید قربان، عید فطر، میلاد پیامبر، نیمه شعبان و... بسیار باشکوه برگزار می‌شود. پس از نماز عید به دید و بازدید هم می‌روند، شیرینی، شیر، شکلات، شربت و... توزیع می‌شود. یزدی‌ها عید غدیر را عید سادات نیز می‌نامند و به دیدار سادات می‌روند.

شکل ۶-۳- جشن نیمه شعبان

جشن‌های زرتشتیان: جشن‌های زرتشتیان یزد بیشتر همان جشن‌های ایران باستان است، که تا کنون به یادگار مانده‌اند. جشن نوروز، جشن زاد روز اشو زرتشت پیامبر، جشن فروردین‌گان، جشن مهرگان و جشن سده، از این دسته‌اند که در فصول مختلف سال برگزار می‌شود.

شکل ۷-۳- آتشکده زرتشتیان

شکل ۸-۳- سفره‌ای که در جشن مهرگان آن را بههن می‌کنند.

جشن مهرگان: گویند جشن مهرگان به مناسبت پیروزی ایرانیان بر ضحاک (اژدهاک) ستمگر به رهبری کاوه آهنگر برپا شد. ایرانیان به شکرانه این پیروزی که از روز دهم مهر تا شانزدهم همان ماه ادامه دارد، جشن می‌گیرند. در برخی روستاها جشن مهرگان با ساز و شادمانی نیز همراه است و در روز پنجم جشن گروهی از جوانان در محل آدریان یا سرچشمه قنات جمع شده و به شادمانی می‌پردازند.

جشن سده: جشن سده همان جشن پیدایش آتش

است، که از دوره باستان تا کنون رواج داشته است. چون این جشن را در صدمین روز زمستان برگزار می‌کنند، آن را جشن سده می‌نامند.

اعتقادات و باورهای سنتی مردم یزد: اسپند را نیز برای دور ماندن از چشم بد دود می‌دهند. ناخن گرفتن در روزهای ویژه‌ای خوب یا بد است.

ادبیات شفاهی

دو بیته یزدی

شب ابری و بارون خواهد اومد   جلو دار با سپاهون خواهد اومد
جلودار با جلودار گيله ' داره   شب گيله گذارون خواهد اومد

لالایی های یزدی

لا لا لا گل زیره   چرا خوابت نمی گیره   لا لا لا گل فندق   بابات رفته سر صندوق
بخواب ای نازنین من   ننه قربون تو میره   لا لا لا گل پونه   بابات حالا میاد خونه
لا لا لا حبیب من   به درد دل طیب من

بازی های یزدی

اسا بدو، اسای زنجیرباف، لشکرکشی (کشتی)، کلاغ پرپر، غَزَغَزک، یغل دوغل، دزد و جلاد بازی، چشم قایم بازی، هفت سنگ، پالکی اک، کولوغوک، کرتک بازی، گوی و چفته بازی، پسه کش، چرخ و چاهوک، اسالنگ سرتراش، هندونه بری، و... از بازی های مردم یزد است.

شکل ۹-۳- نمونه ای از بازی کودکانه

گردو بازی: این بازی بیشتر بین دو نفر انجام می شود. هر بازیکن دو تا پنج گردوی خود را به طور مساوی سرمایه گذاری می کنند و به صورت سرپا به فاصله یکی دو متر روبه روی هم روی زمین صاف می نشینند. آن ها به ترتیب گردوهای خود را بین دو کف دست قرار می دهند و رها می کنند. در نتیجه گردوها با فاصله های کم و زیاد روی زمین پخش می شوند. اگر تصادفاً دو یا چند گردو پهلوی هم قرار گیرند و تماس هم شوند، اصطلاحاً می گویند: «بال نیست». یعنی نمی پذیرند و دوباره گردوها را پخش می کنند. سپس نخستین نفر در همان حالت نشسته با کمک دو انگشت شست و سبابه و یا دو انگشت شست و میانی به یکی از این گردوها تلنگر می زند. اگر این گردو به هر چند تا از گردوهای دیگر برخورد کند، آن گردو یا گردوها به این بازیکن می رسد، و برخورد نکرد، به طرف دیگر می رسد.

بیشتر بدانیم

«ضرب المثل‌های یزدی»

خدا شتر لوک را نصیب کلاغ کور موکنه
شولی به سرم ریز که مجال خوردنم نیس
او کجه یا نو کجه

فعالیت

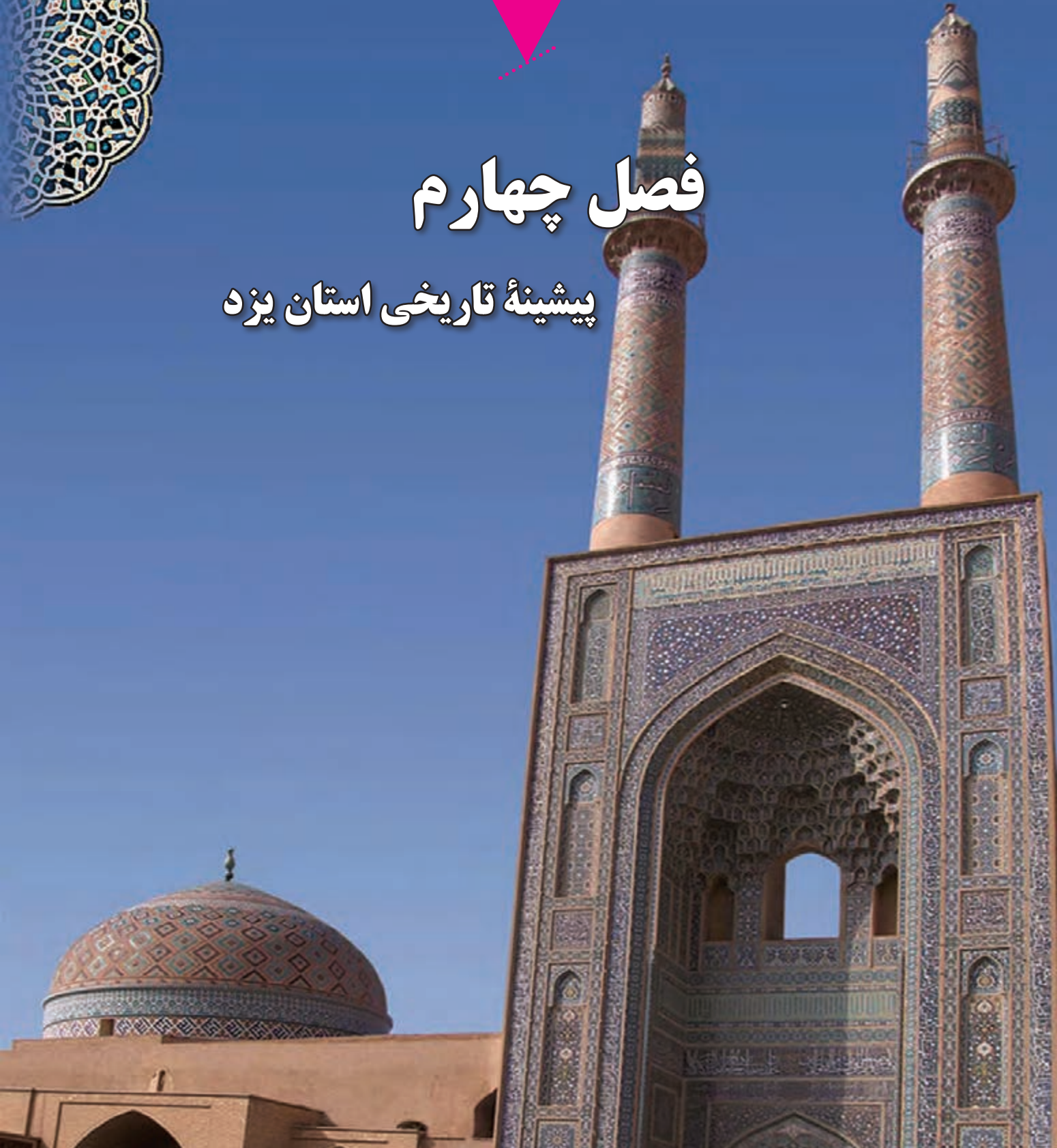

- ۱- چرا باید آداب و رسوم شهر خود را بشناسیم و در حفظ آن کوشا باشیم؟
- ۲- چنانچه در محل زندگی شما گویش یا لهجه محلی وجود دارد، حداقل چهار جمله یا عبارت از آن را بگویید.
- ۳- دو نمونه دیگر از ضرب المثل‌های منطقه خود را نام ببرید.

فصل چهارم

پیشینه تاریخی استان یزد

درس دهم پیشینه تاریخی استان

پیشینه سکونت انسان در سطح استان

از استخوان‌های جسد به دست آمده در شیرکوه با قدمت ۴۰۰۰۰ سال پیش که مربوط به انسان غارنشین است، بر می‌آید که یزد پیشینه تاریخی کهنی دارد. نگاره‌های روی تخته سنگ در کوه ارنان و دست افزارهای سنگی یافته شده در دره‌های شیرکوه حاکی از وجود انسان‌هایی از عصر حجر در اطراف یزد است، وجود بیش از ۲۰ غار تاریخی از جمله غار اشکفت (شکفت) در شهرستان اردکان و خورمیز در مهریز نمونه‌هایی از آن است. تنوع آثار کشف شده در منطقه غربال بیز مهریز، به گونه‌ای است که دوران ماقبل تاریخی را به دوران تاریخی پیوند داده است.

شکل ۱-۴- نقش سنگ نگاره‌های کوه ارنان

قبرهای خورشیدی در ارتفاعات کوه‌های بوهروک و نواحی جنوب غربی یزد که مربوط به دوران خورشید پرستی است و مربوط به سه تا شش هزار سال پیش است، نمونه‌های دیگری است. زراعت و مدنیت یزد، از مناطق مهریز و فهرج، یزد، رستاق، مید، اردکان و ابرکوه شروع شد اما کشاورزی در مهریز، فهرج و یزد در ابتدا وابسته به آب‌های سطحی ولی بعداً به دلیل کمبود ریزش‌های جوی و در کنار آن گرم شدن هوا مانند دیگر مناطق وابسته به آب‌های زیرزمینی، قنات (کاریز) شد.

وجه تسمیه یزد

نام یزد، وابسته به واژه باستانی یَژش و ریشه در یَشت Yast، یَژت Yazt و یَسن دارد که به معنای ستایش، نیایش، پرستش و ایزد

است. یزد از یزدان نیز گرفته شده که به معنی پاک، مقدس، فرخنده و در خور تحسین است. یزد یعنی آفریننده خوبی‌ها، پاکی‌ها و شهر یزد به معنی شهر خدا، شهر مقدس و شهری که در خور آفرین (لایق تحسین) است، آمده است.

بیشتر بدانیم

یزد نام‌های دیگری مانند ایساتیس داشته که محل آن در دامنه ارتفاعات مهریز بوده است، اما این نام تنها در کتاب آتشکده یزدان (تاریخ یزد) عبدالحسین آیتی در سال ۱۳۱۷ هـ. ش آمده است. شاید ایساتیس همان است که در جغرافیای بطلمیوس به نام ایستیخای در بیابان کارمانیا (کرمان) از آن نام برده شده است. این نام در کتب جغرافیایی قدیم به صورت ایزاطیخه به معنی یزد به کار رفته اما آیا این دو نام همان ایساتیس است یا جایگاه آن کجاست و چگونگی تغییر این دو نام به ایساتیس معلوم نیست.

یزد نام‌های دیگری مانند کینه، کتنویه و کهنو داشته است ولی در گزارش جغرافیدانان مسلمان در قرن چهارم و پنجم کینه نام محلی در حومه یزد بوده است. این شهر لقب‌های گوناگونی مانند دارالعباده از قرن پنجم به بعد، دارالسیاده و دارالعلم در قرن هشتم و در شعر حافظ زندان سکندر داشته است و از قرن نهم، وارد کتب تاریخی شده است. امروزه یزد به نام شهر بادگیرها، شهر دوچرخه‌ها، اولین شهر خستی جهان و دومین شهر تاریخی جهان بعد از ونیز ایتالیا مشهور شده است.

برای مطالعه

استان یزد قبل از اسلام

سابقه یزد قبل از اسلام به دوره مادها می‌رسد. این منطقه جزء تقسیمات دوازده گانه مادها بوده که در جنوب شرقی سرزمین ماد قرار داشته و غالباً جزو پارس به شمار می‌رفته است، آبادی‌های یزد و میبد قبل از حمله اسکندر وجود داشته و در دوره هخامنشیان با قرار گرفتن در مسیر راه ری به کرمان و پارس به خراسان نقش ارتباطی و نظامی مهمی داشته است و به همین دلیل اسکندر در حومه آن محلی را برای زندانیان خود، که شاهزادگان پارسی بودند، اختصاص می‌دهد. کهندژ نارین قلعه در میبد مربوط به دوره ماد حتی با آثار دوره ایلامی خود مدعای این مطلب است. سکه‌های ضرب شده در یزد که متعلق به دوره اشکانی است نشان دهنده اهمیت این شهر در آن دوره است. با قیام اردشیر بابکان علیه اردوان پنجم، آخرین پادشاه اشکانی، یزد نیز به تصرف اردشیر بابکان درآمد. به دلیل توجه پادشاهان و شاهزادگان ساسانی و علاقه آن‌ها به عمران و آبادی این منطقه، تصویر روشن‌تری از یزد در دوره ساسانی

موجود است؛ به طوری که نام یزد به یزدگرد اول، میبده به شاهزاده مؤبد فرزند قباد پادشاه ساسانی یا به میبدار سرهنگ یزدگرد، بیده و عقدا به دیگر سرهنگان ساسانی منسوب شده است. موقعیت مذهبی هفتادُر (هفت آذر) برای مذهب زردشت نمونه دیگری در این مورد است.

یزد در دوران اسلامی

اسلام آوردن مردم یزد: مردم یزد اسلام را با میل و رغبت به وسیله سپاهیان که از یزد عبور می کردند، پذیرفتند. عده ای از مردم که بر دین زردشتی باقی ماندند، جزیه می پرداختند. آن ها به صورت اقلیت مذهبی در یزد باقی ماندند.

یزد در تقسیمات جغرافیایی دوره اسلامی جزو فارس به شمار می رفته و در تقسیم جغرافیایی کوچک تر جزو اصطخر به شمار می رفته است. اطلاعات ما از یزد در این سال ها منحصر به گزارش جغرافیدانان مسلمان است و عموماً نام کَته در کنار یزد آمده است. یزد در آن دوره شهری است آباد با صنعت پارچه بافی که پارچه های آن در همه شهرهای ایران معروف بوده است. اطلاعات ما از اوضاع سیاسی یزد در قرون نخستین اسلامی بسیار کم است و سرنوشت سیاسی یزد با فارس یکی بوده است. در دوره آل بویه یزد جزو قلمرو این حکومت قرار داشته است. در اواخر قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم دو رویداد مهم در سرنوشت یزد و ابرکو تأثیر زیادی داشته است: ساکن شدن ابو جعفر محمد مشهور به امامزاده جعفر (ع) از علویان نسل چهارم امام جعفر صادق (ع) در یزد و ادامه سکونت فرزندان ایشان در یزد و اطراف آن، نشان از احترام مردم یزد به خاندان اهل بیت (ع) و وجود شیعیانی در یزد بوده است. دیگر اینکه طغرل سلجوقی بعد از حمله به اصفهان در سال ۴۴۳ هـ. ق که مرکز حکومت آل کاکویه بود، از ظهیرالدین ابو منصور فرامرز خواست که اصفهان را به او واگذار کند و هر شهری از مرکز ایران را خواست بگیرد. ابو منصور فرامرز ولایت یزد را برای ادامه زندگی و عبادت درخواست کرد. بنابراین طغرل طی منشوری نوشت: «یزد را دارالعباده ابو منصور ساختیم». از این زمان به بعد یزد به دارالعباده ملقب شد. علاقه امیران آل کاکویه و سرهنگان آن ها به عمران و آبادی و ایجاد قنات و ساخت بناهای مذهبی و مدارس چهره یزد را به شهری آباد، با فرهنگ غنی اسلامی و شیعه در مرکز ایران تبدیل کرد. مذهب شیعه تا ظهور دولت صفویه به عنوان اقلیت مذهبی در یزد باقی ماند ولی اکثر مردم یزد شافعی مذهب بودند.

این حکومت تا سال ۵۳۶ هـ. ق، زمان کشته شدن آخرین امیر آل کاکویه ادامه داشت. او در جنگ قطوان به حمایت از سلطان سنجر سلجوقی علیه قراخانیان شرکت کرده بود. سلطان سنجر به پاس خدمات او حکومت یزد را به دو دختر او واگذار کرد. این حکومت که به اتابکان یزد معروف شد، تا سال ۷۱۸ هـ. ق ادامه داشت.

حکومت آل مظفر: در دوره ایلخانی، یزد به دلیل قرار گرفتن در مسیر راه های تجاری، برای این حکومت اهمیت زیادی داشت. امیر مظفر از افراد این خاندان به دلیل سرکوبی راهزنان فارس که به یزد آمده بودند، مورد

توجه اتابک یزد، یوسف شاه، قرار گرفت و از طرف او به حکومت میبید و ندوشن رسید. او مأمور حفظ و نگهداری راه‌های اطراف یزد شد و به شرف الدین ملقب شد. فرزندش امیر مبارزالدین محمد، از طرف الجایتو و بعد از او سلطان ابوسعید ایلخانی حکومت میبید و سپس یزد و همچنین راهداری مرکز ایران را عهده دار شد. با ضعف حکومت ایلخانی، آل مظفر، در مرکز ایران قدرت را به دست گرفتند و به تدریج کرمان، شیراز، اصفهان و تبریز را جزو قلمرو خود کردند اما آل مظفر به دلیل اختلافات خانوادگی دائماً با یکدیگر در حال جنگ بودند، به طوری که امیر مبارزالدین محمد به امر فرزندش شاه شجاع کور شد.

از حکام معروف آل مظفر در یزد، شاه یحیی را می‌توان نام برد که به عمران و آبادانی علاقه زیادی داشت. یزد در این دوران به دلیل حمایت حکام آل مظفر از دانشمندان و رونق مدارس، به دارالعلم معروف شد. این خاندان با حمله تیمور گورکانی به ایران برچیده شد.

شکوفایی و رونق یزد در دوره تیموریان به واسطه حکومت امیر جلال‌الدین چخماق شامی و فرزندش ادامه یافت؛ زیرا آن‌ها نیز علاقه زیادی به عمران و آبادانی یزد داشتند. به طوری که مجموعه امیر چخماق شامل مسجد، کاروانسرا، بازار، حمام، آب انبار و حسینیه از آثار ایشان در یزد است.

یزد در اواخر دوره تیموری به دلیل ضعف این حکومت، قرار گرفتن در مسیر لشکرکشی‌های متعدد، رقابت و کشمکش امرای ترکمن، ظلم و ستم مأموران مالیاتی آن‌ها، قحطی ۸۵۸ هـ. ق و سیل ۸۶۰ هـ. ق دوران آبادانی و رونق طلایی خود را از دست داد.

در ابتدای حکومت صفوی یکی از افراد خاندان شاه نعمت‌الله ولی به نام امیر میرزا عبدالباقی مورد توجه خاندان صفوی واقع شد و به مقام وکیل در دولت شاه اسماعیل قرار گرفت. وی سرانجام در جنگ چالدران کشته شد. این خاندان با نقشی که در حمایت و همراهی دولت صفویه داشتند، همواره مورد توجه این حکومت بودند. چند تن از آنان به حکومت یزد رسیدند. یزد در این دوره به دلیل موقعیت تجاری و پارچه‌های دست بافت مورد توجه سیاحان و مسافران اروپایی بود و بافندگان یزدی شهرت زیادی داشتند. حکومت صفویه با حمله افغان‌های تابع ایران از بین رفت ولی دلاوری‌های میرزا عنایت سلطان در یزد در برابر محمود افغان و سپس اشرف افغان قابل ستایش است؛ به طوری که مدت چهار سال پیایی پیروزی با میرزا عنایت سلطان بود. سرانجام نیز اشرف افغان با حيله توانست بر او پیروز شود.

از اواخر دوره افشار تا اواخر دوره قاجار محمدتقی خان دولت‌آبادی و فرزندانش در یزد به عنوان نقش حاکم یا مستوفی حکومت می‌کردند. این خاندان در یزد خدمات ارزنده‌ای کردند و آثار و بناهای فراوانی در این شهر به وجود آوردند: باغ دولت‌آباد، باغ نصریه، مدرسه خان، میدان خان، بازارخان، بازار قیصریه، و... از آثار این خاندان است. نقش مردم یزد در دو انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی قابل تحسین است. روشنفکری و ظلم‌ستیزی مردم یزد در مبارزات انقلاب مشروطه و مخالفت فرخی شاعر یزدی با استبداد حاکم نمونه‌ای از آن است. در جریان مبارزات مردم ایران علیه رژیم پهلوی، روز دهم فروردین ۱۳۵۷، روزی به یاد ماندنی در تاریخ انقلاب اسلامی است.

بیشتر بدانیم

مسجد جامع یزد

آیا می‌دانید ساخت مسجد جامع یزد مربوط به یک دوره خاص نیست؟ مراحل ساخت آن از ابتدا تاکنون به شرح زیر است: این مسجد پس از ورود اسلام، در کنار آتشکده از دوره ساسانی ساخته شد. با انتقال حکومت آل کاکویه از اصفهان به یزد این مسجد توسعه پیدا کرد و در زمان گرشاسب حاکم آل کاکویه یزد به منتهای عظمت خود رسید اما بنای کنونی مسجد جامع مربوط به اوایل قرن هشتم هجری و از آثار سید رکن‌الدین محمد قاضی از نوادگان امامزاده جعفر (ع) بوده است. در دوره حکومت صفوی و سپس در دوره قاجاری از جمله در زمان پادشاهی فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه قاجار بنا کامل و مرمت شد. سپس در دوره پهلوی اول به دلیل بی‌توجهی به مساجد، این مسجد نیز خسارت زیادی دید تا این که در سال ۱۳۲۴ هـ. ش با تلاش و همت حاج سید علی محمد وزیری مرمت اساسی شد و قسمت‌هایی به آن اضافه شد.

فعالیت

نام اثر تاریخی شهر خود	دوره مربوطه	زمان ساخت

درس یازدهم نقش مردم یزد در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی

مردم یزد بنا بر نوشته‌های تاریخی، مردمی با فرهنگ، با ادب و علاقه‌مند به فراگیری علم و دانش بوده‌اند. به این دلیل مدارس و نهادهای علمی متعددی در سطح استان به وجود آمده‌اند، حکومت‌هایی مانند آل کاکویه یزد، اتابکان و آل مظفر و شخصیت‌هایی مانند سید رکن‌الدین محمد قاضی در توسعه مدارس و رونق علمی یزد تأثیر زیادی داشته‌اند. این سابقه تاریخی علمی باعث شده یزد همواره از مقام و مرتبه علمی بالایی در کشور برخوردار باشد.

شخصیت‌های علمی مشهور یزد

ابوالفضل رشید الدین میبیدی عالم دینی و مفسر اواخر قرن پنجم و ششم هجری قمری است. او صاحب تفسیر کشف الاسرار و عده‌الابرار است. خواجه نظام الملک ابرقویی نیز از عالمان دینی قرن هفتم هجری است. قاضی میرحسین میبیدی عالم دینی، ریاضیدان و شاعر قرن نهم بوده است. پدرش مشهور به معلم یزدی معاصر آل مظفر و از مورخان معروف آن عصر بوده که کتاب مواهب الهی در تاریخ آل مظفر اثر اوست. شرف الدین علی یزدی عالم، مورخ و شاعر عصر تیموری و مورد احترام شاهان و شاهزادگان تیموری بوده است. کتاب ظفرنامه از آثار اوست. ملا عبدالله بهابادی از علمای قرن دهم و استاد شیخ بهایی و صاحب اثر معروف حاشیه ملا عبدالله است. وحشی بافقی نیز از شعرای مشهور عصر صفوی از دیگر شخصیت‌های استان یزد است که در سال ۹۳۹ هـ.ق در شهر بافق چشم به جهان گشود. دیوان اشعار وی شامل ۹ هزار قصیده، ترکیب‌بند و ترجیع‌بند، غزل، قطعه، رباعی و مثنوی است.

شخصیت‌های علمی و دینی یزد در دوران معاصر

از علما و بزرگان استان یزد، آیت الله محمد حسین فاضل اردکانی عالم دینی و فقیه قرن سیزدهم هجری قمری، آیت الله سید محمد کاظم طباطبایی یزدی معروف به علامه یزدی و صاحب عروة الوثقی از عالمان و مرجع شیعیان در قرن سیزده و چهارده هجری قمری، آیت الله شیخ عبدالکریم حائری یزدی (مهرجردی) عالم دینی، فقیه و مؤسس حوزه علمیه قم با همراهی آیت الله شیخ محمد تقی بافقی، آیت الله آخوند ملا (محمد) اسماعیل عقدایی عالم دینی و فقیه در اواخر قرن دوازدهم و اوایل قرن سیزدهم را می‌توان نام برد. از دیگر شخصیت‌های معروف، فرخی یزدی شاعر آزادی‌خواه دوران مشروطه و مهدی آذر یزدی پیشکسوت ادبیات کودکان و نوجوانان است که از بین آثار متعدد او «قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب» را می‌توان نام برد.

شکل ۲-۴

شکل ۳-۴- راهپیمایی مردم یزد علیه حکومت پهلوی به رهبری آیت الله شهید صدوقی

نقش مردم یزد در انقلاب اسلامی

نهم و دهم فروردین ۱۳۵۷ را باید نقطه عطف مبارزات مردم یزد نامید. نهمین شب نوروز ۵۷، یزد شاهد حرکت خودجوش مردم در مبارزه با رژیم پهلوی بود و مردم با دادن شعار، خشم و نفرت خود را به رژیم نشان دادند. در دهم فروردین مردم یزد به دعوت آیت الله صدوقی در مسجد حظیره، در سوگ چهارمین روز شهدای تبریز، تجمع کردند. سپس با ترک مسجد در خیابان‌ها به تظاهرات علیه رژیم پرداختند. در آن زمان شهربانی و هنگ ژاندارمری یزد، در چهار راه امیرچخماق و خیابان‌های اطراف، به تظاهرات آرام مردم حمله و به سوی آن‌ها تیراندازی کردند که در این میان ۴ نفر از مردم به شهادت رسیدند و ۱۰ نفر مجروح گردیدند و تعدادی نیز دستگیر شدند.

نکته حائز اهمیت نقش آیت الله صدوقی در هدایت جامعه، صدور اعلامیه‌های انقلابی در تمامی حوادث انقلاب، ارتباط مداوم با رهبران روحانی در سراسر کشور و از همه مهم‌تر، تلاش ایشان در جهت بسط و گسترش رهبری حضرت امام خمینی در تمامی صحنه‌ها و عرصه‌های جامعه بود. از دیگر اشخاص تأثیرگذار در هدایت مردم در انقلاب اسلامی مرحوم آیت الله حاج سید روح الله خاتمی بودند.

نقش مردم یزد در دفاع از انقلاب اسلامی و دوران هشت سال دفاع مقدس

استان یزد نقش بسیار ارزشمندی در دفاع از سرزمین اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس برعهده داشته است. این استان اگرچه از نظر جغرافیایی دور از مرزها به سر می‌برد اما در دفاع از انقلاب اسلامی و مبارزه علیه دشمن متجاوز نقش فعالی داشت.

رزمندگان استان یزد در طول ۸ سال دفاع مقدس، طی ۲۴۰ نوبت به جبهه‌های نبرد حق علیه باطل اعزام شدند که جمع آمار افرادی که حداقل یک بار در جبهه‌ها حضور یافتند را ۳۸۷۴۱ نفر نشان می‌دهد که مدت حضور بعضی از آنها بیش از ۲۰۰۰ روز بوده است. بیشتر این افراد از قشر فرهنگی و دانش آموزان بودند که ۱۰۴۶ نفر شهید را تقدیم انقلاب نمودند. کوچک‌ترین شهید دفاع مقدس با ۱۲ سال سن، شهید محمد حسین ذوالفقاری از میبد است که در صحنه نبرد مستقیم با صدامیان در منطقه شوش به شهادت رسید.

دانش‌آموزان نیز هم دوش سایر اقشار، شرکت فعال در کمک‌رسانی به جبهه‌ها، نظیر اهدای کالا و اهدای خون داشتند و تحویل قلم‌های پول دانش‌آموزان به جبهه‌ها، هیچگاه از خاطره‌ها فراموش نمی‌شود.

شکل ۴-۴- اعزام رزمندگان اسلام به جبهه‌های نبرد حق علیه باطل

شکل ۴-۵

همچنین شخصیت‌های برجسته‌ی زیادی را می‌توان نام برد که اداره، مدرسه و ... را در یزد ترک و به جبهه‌ها شتافتند و سرانجام به آرزوی خود که همان شهادت بود، رسیدند، از آن جمله می‌توان به سرداران بزرگی نظیر شهیدان محمد منتظر قائم، ذبیح‌الله عاصی زاده و محمدحسین موحدین، اشاره کرد.

شهید محراب حضرت آیت‌الله صدوقی (نماینده امام و امام جمعه یزد): در سال ۱۲۸۸ ش (۱۳۲۷ قمری) در یزد و از خانواده‌ای روحانی که از نسل «شیخ صدوق» بود، به دنیا آمد. وی از سن ۱۳ سالگی به تحصیل علوم دینی روی آورد و در ۲۱ سالگی برای ادامه تحصیل به اصفهان و سپس به قم عزیمت کرد و از محضر آیات عظام حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی (مهرجردی)، سید حسین بروجردی و ... بهره برد. وی در کنار

پیشینه تاریخی استان

تحصیل به تدریس پرداخت و بزرگانی چون علامه محمدتقی جعفری، شهید مرتضی مطهری، سید مصطفی خمینی و... از وی کسب فیض نمودند.

وی سرانجام در روز جمعه دهم رمضان مطابق با ۱۳۶۱/۴/۱۱ در محراب نماز جمعه در مسجد ملا اسماعیل به دست منافقین به شهادت رسید.

برای مطالعه

شکل ۴-۶

شهید دکتر سید رضا پاک نژاد (نماینده یزد در مجلس شورای اسلامی): پزشک خوش قلم و خوش بیان شهر یزد، در سال ۱۳۰۳ ش متولد شد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در یزد گذراند و در بهمن ۱۳۳۶، دکترای خود را با درجه ممتاز گذراند. او به زبان عربی تسلط داشت و از همان جوانی با علوم حوزوی ارتباط برقرار کرده بود. وی ۱۱۰ جلد کتاب در بررسی علوم و معارف اسلامی و مسائل اجتماعی و پزشکی تألیف کرد که مهم ترین آن‌ها «اولین دانشگاه و آخرین پیامبر» است که تاکنون بیش از ۴۰ جلد آن منتشر شده است.

وی پس از پیروزی انقلاب، به عنوان نماینده مردم یزد، به مجلس شورای اسلامی راه یافت و در هفتم تیرماه ۱۳۶۰، به همراه برادرش و ده‌ها تن دیگر از مسئولان و فعالان نظام نوپای اسلامی، به شهادت رسید.

شهید محمد منتظر قائم (اولین فرمانده سپاه پاسداران انقلاب اسلامی یزد): محمد منتظر قائم در شهرستان فردوس به دنیا آمد. هنوز ۱۵ سال بیشتر نداشت که حماسه ۱۵ خرداد سال ۱۳۴۲ آغاز شد و با وجود سن کم، در بیشتر فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و مبارزه علیه رژیم طاغوت سرآمد بود. پس از خدمت سربازی در شرکت برق منطقه‌ای مشغول به کار شد، ولی به دلیل انقلابی بودن و فعالیت علیه رژیم شاه از کار اخراج شد و به مدت ۱۵ سال به زندان افتاد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی در خرداد سال ۱۳۵۸ به عنوان اولین فرمانده سپاه یزد منصوب شد و دو ماه پس از آن، به همراه گروهی

شکل ۴-۷

از همزمانش، به منطقه کردستان عزیمت کرد. وی پس از بازگشت به یزد، مجدداً فرماندهی سپاه را عهده‌دار شد. به دنبال تجاوز آمریکا به خاک جمهوری اسلامی در صحرای طبس در ۵ اردیبهشت ۱۳۵۹، به آنجا شتافت و پس از جست‌وجو در منطقه، مشغول جمع‌آوری اسناد موجود در بالگردهای آمریکایی بود که طی یک نقشه از پیش تعیین شده، آن منطقه مورد حمله هواپیماهای جنگنده قرار گرفت تا اسناد خیانت خود فروختگان داخلی و خارجی نابود شود که در این حمله وی نیز به شهادت رسید.

شکل ۸-۴

شهید ذبیح الله عاصی زاده (اولین فرمانده تیپ مستقل ۱۸ الغدیر): ذبیح الله عاصی زاده در اردکان به دنیا آمد. وی پس از تحصیلات دیپلم؛ عضو سپاه پاسداران انقلاب اسلامی شد. با شروع جنگ تحمیلی عراق علیه میهن اسلامی، عازم جبهه‌های نبرد شد. استعداد وافر و عملکرد برجسته وی، توجه فرماندهان عالی جنگ را به خود جلب کرد و بدین سبب به معاونت اطلاعات و عملیات تیپ ۸ نجف اشرف برگزیده شد و پس از تشکیل تیپ الغدیر به فرماندهی این یگان منصوب گردید. وی در دوران دفاع مقدس دو بار مجروح شد و سرانجام در اثر اصابت ترکش گلوله توپ، در تاریخ ۱۳۶۲/۷/۲۱ در منطقه بانه به شهادت رسید.

شهید محمد حسین موحدین «جوکار» (مشاور ریاست سازمان امور اداری و استخدامی کشور و دبیر آموزش و پرورش): محمد حسین جوکار در یزد به دنیا آمد. او پس از اخذ دیپلم در رشته کامپیوتر به ادامه تحصیل پرداخت. وی در دانشگاه، محیط را برای گسترش دامنه فعالیت‌های مذهبی سیاسی خود مناسب‌تر یافت و در

شکل ۹-۴

کنار دانشجویان مذهبی به مبارزه جدی با نظام پوسیده و پوشالی سلطنتی گام نهاد؛ پس از مدتی توسط مأموران ساواک شناسایی و مورد تعقیب قرار گرفت. به دنبال آن شبانه به منزلش هجوم بردند و او را دستگیر و زندانی کردند. وی نزدیک به دو سال در زندان‌های رژیم پهلوی، قهرمانانه مقاومت کرد. در آستانه اوج‌گیری انقلاب اسلامی و قیام ملت مسلمان ایران از زندان طاغوت آزاد شد و در جریان انقلاب اسلامی ایران در مسئولیت‌های زیر انجام وظیفه کرد.

– مسئول راه‌اندازی امور تربیتی در یزد و جذب آموزش ۳۰۰

مربی تربیتی

– مسئول گزینش آموزش و پرورش یزد

پیشینه تاریخی استان

– معاون سیاسی امنیتی استانداری یزد
وی در سال ۱۳۶۶ در منطقه شمال غرب (ماووت) مورد اصابت ترکش خمپاره قرار گرفت و در مسیر انتقال به بیمارستان تبریز در روز ۱۳۶۶/۱۲/۷ به شهادت رسید.

فعالیت

- ۱- درباره نقش مساجد در پیروزی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس مطلبی تهیه کنید.
- ۲- وصیت نامه یکی از شهدای دانش آموز را در کلاس بخوانید.
- ۳- چه عاملی سبب برتری نظامی ایران در جنگ به رغم کمک های همه جانبه کشورهای خارجی به عراق بود؟

فصل پنجم

توانمندی‌های استان یزد

درس دوازدهم توانمندی‌های گردشگری

قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری

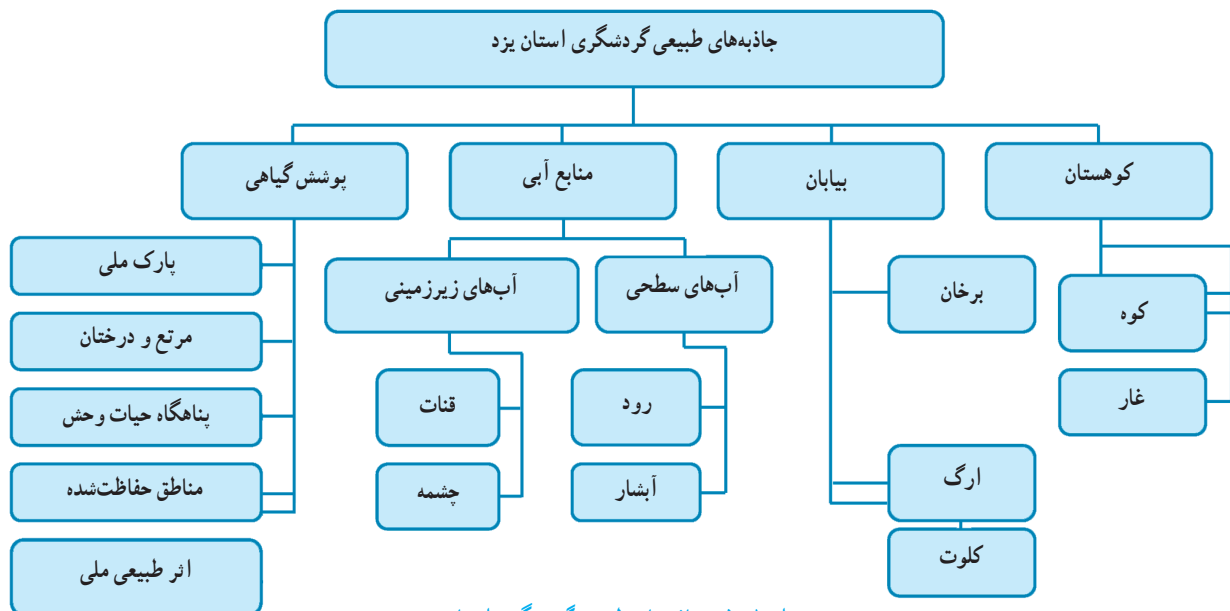
استان یزد به دلیل قرارگیری در اقلیم خشک و شرایط محیطی خاص دارای توانمندی‌های گردشگری طبیعی، تاریخی، مذهبی و فرهنگی، در سطح ملی و بین‌المللی است. ۶۵۰۰ اثر طبیعی - تاریخی شناسایی شده، ۱۴۸۵ اثر ثبت شده ملی، موقعیت بین‌راهی، هنرهای دستی فراوان، سوغات متنوع نیز توانسته گردشگرانی را به سوی خود جلب کند.

لذا تنها صنعتی که می‌تواند با رشد و توسعه خود، نیروی محرکه توسعه اقتصادی استان باشد و مشکل بی‌کاری را در آینده تا اندازه‌ای حل نماید، صنعت گردشگری است.

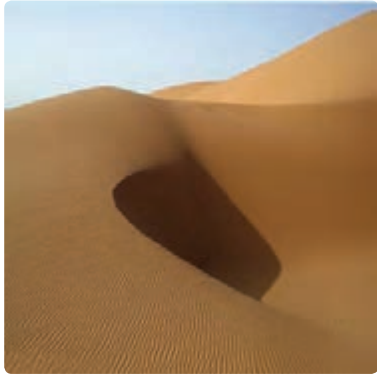
گردشگر: توریست یا گردشگر کسی است که به منظور تفریح، بازدید از نقاط دیدنی، معالجه، تجارت، ورزش و زیارت به کشور دیگری سفر کند، مشروط بر این که مدت اقامت او از ۲۴ ساعت کمتر و از ۶ ماه بیشتر نباشد و در فاصله‌ای کمتر از ۷۰ کیلومتر انجام نگیرد.

توان‌ها و جاذبه‌های گردشگری در این استان را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد:

الف) جاذبه‌های طبیعی

نمودار ۱-۵- جاذبه‌های طبیعی گردشگری استان یزد

تپه ماسه‌های بافق

روستای خرائق اردکان

سرو ابرکوه

آبشار دره گاهان تفت

شیرکوه

یوزبلینگ آسیایی بافق

جنگل باغ شادی خاتم

هویره خاتم

عقاب کوه تفت

سخوید

بیابان‌های یزد

شکل ۱-۵- برخی از آثار گردشگری استان یزد

بیابان

محیط زیست و طبیعت استان برای بیشتر طبیعت گردان و مردم غیربومی جالب و پرجاذبه است. طبیعت متنوع با پهنه‌های بیابانی، تپه‌های ماسه‌ای و در فاصله‌ای نزدیک، ارتفاعات زیبای شیرکوه، بیلاقات سرسبز، دره‌ها و دامنه‌های آن، تنوع و هوا جلوه‌های جذاب این استان به شمار می‌آیند.

از جمله بیابان‌ها و کویرهای استان بیابان‌های مروست، درانجیر، ساغند، سیاهکوه، ابرکوه، بافق و حاجی‌آباد است. از این بیابان‌ها می‌توان برای تورهای بیابان‌گردی، پیاده‌روی، ماشین سواری، شترسواری و ماسه‌درمانی و کایت‌سواری استفاده کرد.

جاذبه‌های بیابان در استان: برخی از جاذبه‌های بیابان‌ها عبارتند از: پدیده‌های ماسه‌ای (پهنه‌ها و تپه‌های ماسه‌ای، کوه‌ریگ‌ها،

شکل ۲-۵- بیابان‌گردی و حرکت روی تپه‌های ماسه‌ای

برخان‌ها)، کلوت‌ها (کلوت اردکان) سطوح پف کرده نمکی کویرها، آسمان صاف و درخشان، سکوت بیابان، شتر سواری، اسکی روی ماسه، اتومبیلرانی و موتورسواری.

جاذبه‌های شیرکوه: وجود غارهای طبیعی، دره‌های بیلاقی و خوش آب و هوا و همچنین ورزش‌هایی مانند کوه‌نوردی، صخره‌نوردی، اسکی و پیاده‌روی از جاذبه‌های این منطقه می‌باشد.

شکل ۳-۵- شیرکوه

غار

از جاذبه‌های گردشگری استان وجود غارهای طبیعی در کوهستان‌ها و کوهپایه‌هاست. در این استان بیش از ۳۵ غار شناسایی شده است که بیشتر آن‌ها از لحاظ زمین‌شناسی و برخی از دیدگاه تاریخی اهمیت دارند. در جدول ۱-۵ برخی از غارهای استان، نوع کاربری و محل آن نشان می‌دهد.

برای مطالعه

جدول ۱-۵- غارهای استان

نام غار	نوع استفاده	محل
غار نباتی	زمین شناسی	نصرآباد (تفت)
غار اشکفت یزدان	تاریخی و زمین شناسی	عقدا (اردکان)
غار موبدان فیروز	تاریخی	اسلامیه (تفت)
غار چله خانه	تاریخی	بنادک سادات
غار زمرد	افسانه‌ای	تفت
غار اعلا	زمین شناسی	ابرکوه
غار مخوف	زمین شناسی	مهریز
غار مغستان	زمین شناسی	ساغند
غار خاکستر شیرکوه	زمین شناسی	تفت
غار گل	زمین شناسی	عقدا
غار خانه خدا	زمین شناسی	هرات
غار خدایی	زمین شناسی	ندوشن
غار هو هو	افسانه‌ای	منشاد
غار کفتر	افسانه‌ای	طرزجان

شکل ۴-۵

منابع آبی

از جاذبه‌های گردشگری منابع آب استان می‌توان به چشمه‌های آب غربالبیز، تامهر، چاه گله، چشمه پیروزی، چشمه آب هو هو و چشمه‌های تراورتن در توران پشت اشاره نمود.

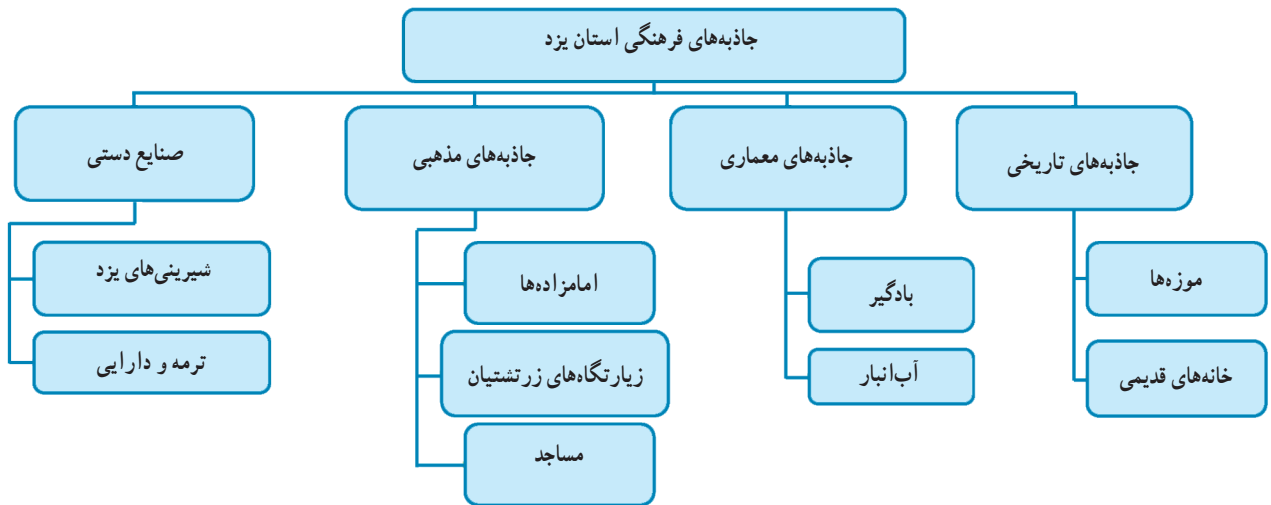

جدول ۲-۵- جاذبه های اکوتوریستی استان یزد

مبدأ	مقصد	جاذبه های اکوتوریستی
یزد	اردکان - میبد	پارک ملی سیاه کوه، پناهگاه حیات وحش درانجیر، منطقه شکار ممنوع مرور، تپه های ماسه ای، برخان، غار اشکفت یزدان، غار گل، کلوت ها، نکا، روستای خراق، غار مغستان
یزد	ابركوه	سرو ابرکوه، غار اعلاء، منطقه شکار ممنوع کفه طاغستان، کوه های عیش اعلاء
یزد	بافق - بهاباد	منطقه حفاظت شده کوه بافق، منطقه شکار ممنوع آریز، تپه های ماسه ای حسن آباد، چنارباچگان، چشمه پیروزی، کاج وحشی، کویر کدنیو و کویر در انجیر
یزد	تفت	عقاب کوه، چشمه تامهر، برفخانه طزرجان، پیست اسکی سخوید، آبشار دره گاهان، غار نباتی، غار موبدان فیروز، غار زمرد، مناطق بیلاقی، چشمه جوشان توران پشت، مورن های یخی
یزد	اشکذر	شق زمین، ارگ، تپه های ماسه ای، غار خدایی
یزد	خاتم	نهر مسیح، جنگل باغ شادی، پناهگاه حیات وحش بورونیه، غار خانه خدا
یزد	مهریز	پیر نارکی، سنگ نگاره های کوه ارنان، چشمه غربالبیز، کوه ریگ، سرو منگ آباد، غار مخوف، دشت ریواس، منطقه حفاظت شده کالمند بهادران، آب گرم چاه گله کالمند، چشمه آب هو هو

ب) جاذبه‌های تاریخی، مذهبی و فرهنگی استان

نمودار ۲-۵- جاذبه‌های فرهنگی استان یزد

آیا می‌دانید

- آیا می‌دانید که استان یزد اولین شهر با معماری خشت خام و دومین شهر تاریخی جهان نامیده شده است؟
- آیا می‌دانید که یونسکو یزد را در کنار و نیز ایتالیا به عنوان یکی از شهرهای تاریخی جهان نامیده است؟
- در یزد ۶۵۰۰ اثر و بنای تاریخی شناخته شده و قدمت این دیار به هزاران سال پیش مربوط است.

به عکس‌ها نگاه کنید؛ آیا می‌دانید که استان یزد یکی از کانون‌های فرهنگ و تاریخ کهن کشور بوده و دارای آثار معماری زیبایی می‌باشد که در سطح جهان مطرح است؟

برج کبوترخانه

آتشکده زرتشتیان

مسجد جامع

توانمندی های استان

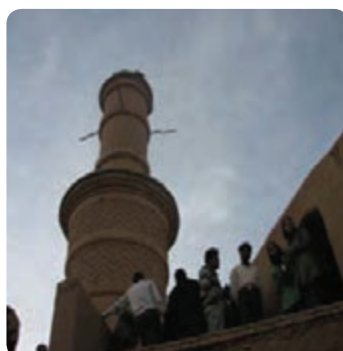
ساباط

آب انبار

نارین قلعه میبد

منار جناب خراتق

امیر چخماق

قلعه مروست

یخچال خستی

شکل ۵-۵- جاذبه های تاریخی و فرهنگی استان

شکل ۶-۵- بادگیر باغ دولت آباد یزد

از شاخص‌ترین مناظر عمومی در استان یزد، بادگیرها می‌باشند. که علاوه بر ابهت و زیبایی بخشیدن به ساختمان، نقش بسیار مؤثری در تهویه فضای درونی بناها و خنک نمودن سرداب‌ها و آب انبارها دارند. این بناهای مناطق کویری هوای دلپذیر و مطبوع را به قسمت زیرین خود هدایت می‌کنند. از بادگیرها برای خنک نگه داشتن مواد غذایی نیز استفاده می‌شود. مانند بادگیر باغ دولت‌آباد با ۳۳ متر ارتفاع از سطح زمین که شاهکار مهندسی و نشانه نبوغ معماران یزدی است.

برای مطالعه

جدول ۳-۵- جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی و مذهبی استان یزد

نام شهرستان	بناهای تاریخی - فرهنگی
ابركوه	مساجد جامع و نظامیه، گنبد‌های عالی و سیدون، خانه‌های آقازاده و صولت یخچال، نقب سنگی، شهرسفيد، موزه مردم شناسی، امامزاده احمد.
اردكان	مساجد جامع و زردک، خانه‌های انصاری و نصیری، امامزاده‌های سید نورالدین - سید محمد و میر شمس الحق، کاروانسراهای عقدا و رشتی، پیرهریشت، پیر سبزچک چک، منارجنبان و قدمگاه خراتق.
بافق	مسجد جامع، امامزاده عبدالله، پیرمراد، پارک آهن شهر، باغ تیتو، خانه وحشی بافقی (شاعر)، کاروانسرای خان، آسیاب سنگی، ارگ عبد الرضاخان.
بهباد	مسجد جامع، مقبره ملا عبدالله، قلعه بهاباد، قلعه جنت، برج حاجی آباد، حمام حاجی مهدی، مقبره شیخ ضیاء الدین.
تفت	مسجد و حسینیه امام (شاه ولی)، قلعه‌های پهلوان بادی، گرمسیر، حسن آباد، شواز، آب انبار برالسویه، قدمگاه اسلامیه، باغ علی نقی خان، آسیاب آبی گرمسیر.
خاتم	بقعه شیخ عبدالله، بقعه شیخ بهاء الدین مبارکه، قلعه (مروست، مبارکه، محمدباقری)، بقعه شیخ کله پریده.
اشكذر	مساجد ریگ رضوانشهر، جامع ندوشن، آمنه گل، امامزاده‌های سلطان و سید تاج الدین، قلعه قدیمی عزآباد، آسیاب آبی اشکذر، قلعه ندوشن، رباط خرگوشی، بقعه شیخ علی خاموشی.
مهریز	مسجد جامع، قلعه‌های خرمیز و سریزد، رباط زین الدین، پیر نارکی، نقوش سنگی کوه ارنان، کاروانسرای شمش نارکی، شاه صفی، کشته خانه، کارگاه شیشه گری سنتی، حمام استهریج.
میبد	مسجد جامع، نارین قلعه، آرامگاه‌های خدیجه خاتون و سید صدرالدین قنبر، برج کبوتر خان، پیرفرونیه، آسیاب دو سنگی، چاپارخانه، قلعه‌های پارچین و مهرجرد، رباط شاه عباس، یخچال خشتی، امامزاده میر شمس الحق، خانه سالار، مسجد جامع ندوشن، قلعه ندوشن و رباط خرگوشی.
یزد	مساجد جامع کبیر، ملا اسماعیل، فرط، ساباط فهرج، مجموعه امیر چخماق، بازار، میدان و حمام خان، زندان اسکندر، مازاری، باغ دولت‌آباد، باغ خان، امامزاده‌های جعفر، سید جعفر، سید رکن الدین، خانه لاری‌ها و رسولیان، آب انبارهای شش بادگیری و رستم گویو، مدرسه مصلی، آتشکده یزدان، قنات زارچ، موزه قصر آینه، ارگ حکومتی، دخمه.

راهکارهای توسعه گردشگری در استان یزد

گردشگری از بُعد اقتصادی بسیار سودمند است. از مهم‌ترین آثار آن در استان، می‌توان به ایجاد زمینه کار و اشتغال، رشد و شکوفایی صنایع دستی و خانگی و افزایش در آمد مردم منطقه اشاره کرد.

فعالیت‌های زیادی برای جذب گردشگر انجام گرفته است برای رونق و توسعه این صنعت راهکارهایی وجود دارد که منجر به جذب بیشتر گردشگران می‌شود، این راهکارها عبارتند از:

- ✓ ایجاد تجهیزات و تأسیسات گردشگری در مناطق گردشگری
- ✓ تهیه عکس، اسلاید، بروشور و فیلم از جاذبه‌های اکوتوریستی استان
- ✓ فرهنگ‌سازی و آموزش مردم جهت حفاظت آثار ملی گردشگری

آیا می‌دانید

- به درستی یزد را می‌توان استان «ترین»‌های ایران خواند. یزد برترین جاذبه‌های گردشگری، تاریخی و میراث فرهنگی زیادی دارد که هرکدام از آن‌ها می‌تواند جاذبه‌ای منحصر به فرد برای بازدید گردشگران و دوستداران میراث فرهنگی و تاریخ ایران و جهان باشد که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:
- ۱- گسترده‌ترین بافت تاریخی ایران: بافت تاریخی یزد حدود ۸۰۰ هکتار است که گسترده‌ترین و اصولی‌ترین بافت تاریخی ایران است.
  - ۲- نارین قلعه: قدیمی‌ترین بنای ساخته شده از خشت در دنیا نارین قلعه است که در شهر باستانی میبد قرار دارد.
  - ۳- طولانی‌ترین قنات ایران: طولانی‌ترین قنات ایران، قنات زارچ است که با طول صد کیلومتر سابقه‌ای چند هزار ساله دارد.
  - ۴- بلندترین بادگیر جهان: بادگیر باغ دولت آباد یزد در شمار زیباترین بادگیرهای دوره زندیه و قاجاریه با ارتفاع بیش از ۳۳ متر و شکل ۸ ضلعی منحصر به فرد آن است.
  - ۵- بلندترین مناره‌های جهان: مسجد جامع کبیر یزد یکی از شاهکارهای معماری و تاریخی جهان به شمار می‌رود و می‌توان گفت دارای بلندترین مناره‌های جهان است. ارتفاع تقریبی آن از کف تا نوک به بیش از ۵۲ متر می‌رسد.
  - ۶- قدیمی‌ترین نخل چوبی ایران: نخل چوبی میدان امیر چخماق به عنوان قدیمی‌ترین نخل چوبی ایران با ۴۵۰ سال عمر متعلق به عصر صفوی است و نمادی از آزادیگی و مظلومیت امام (ع) است.
  - ۷- قدیمی‌ترین مسجد ایران: مسجد جامع فهرج در نیمه اول قرن اول هجری ساخته شده است که ساختمان آن از ابتدا تاکنون هیچ تغییری نکرده است و کماکان زنده و پویا است.

۸- قدیمی ترین ساعت شهری در ایران : این ساعت در میدان وقت الساعت یزد نصب شده است. این ساعت آفتابی سال ۷۲۵ هجری قمری ساخته شده است.

۹- بیشترین تعداد دخمه ها در یزد : دخمه محلی است که زردشتیان مردگان خود را طبق آداب دینی خود در آن می نهادند.

۱۰- تنها کاروانسرای دایره ای در ایران : این کاروانسرا به کاروانسرای زین الدین معروف است که یکی از ۹۹۹ کاروانسرای است که شاه عباس صفوی در ایران ساخته و در شهرستان مهریز قرار دارد.

فعالیت

- ۱- به نظر شما با توسعه صنعت گردشگری در استان یزد، چه شغل هایی ایجاد می شود؟
- ۲- به نظر شما از چه راهکارهای دیگری می توان برای توسعه صنعت گردشگری در استان یزد استفاده کرد؟
- ۳- به نظر شما شناخت و معرفی جاذبه های گردشگری چه تأثیری در توسعه استان یزد دارد؟
- ۴- با کمک دوستان خود وبلاگی طراحی و راه اندازی کنید و آثار باستانی و مکان های دیدنی شهر و روستای خود را معرفی کنید.
- ۵- در منطقه شما کدام آثار طبیعی جهت جذب گردشگر وجود دارد؟ دلیل اهمیت آن چیست؟
- ۶- چند نمونه دیگر از راه های جذب توریست در کوهستان را نام ببرید.

فعالیت گروهی

در مورد هر کدام از انواع پوشش گیاهی در استان که جنبه گردشگری دارند تحقیق کنید و آن را در جدول نشان داده و شهرستان آن را نیز ذکر کنید.

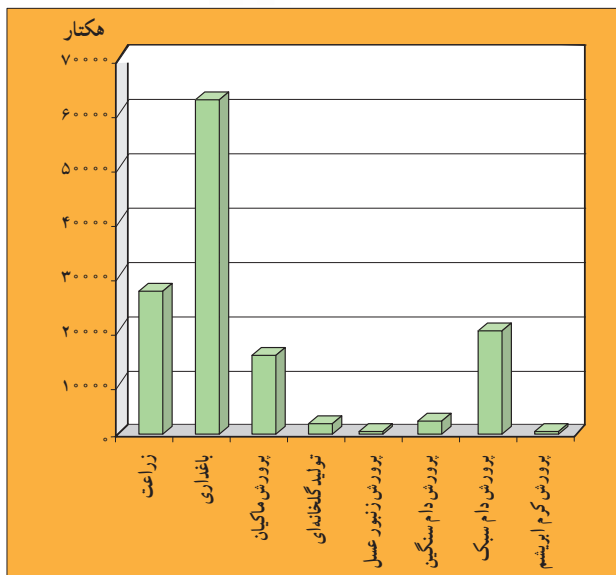
درس سیزدهم توانمندی های اقتصادی استان

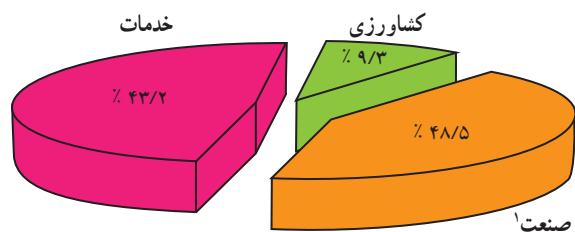
استان یزد دارای توانمندی های زیادی در زمینه های کشاورزی، صنعت، معدن، تجارت، علم و دانش و راه های ارتباطی است. در این درس با برخی از این توانمندی ها آشنا خواهیم شد.

کشاورزی

با توجه به نمودار ۳-۵، ۱۳ درصد از جمعیت استان در بخش کشاورزی شاغل اند که در مقایسه با دو بخش صنعت و خدمات، بخش کمتری را تشکیل می دهد. این موضوع ناشی از شرایط نامساعد آب و هوایی و کمبود آب در استان است.

نمودار ۳-۵- بهره برداری کشاورزی بر حسب نوع فعالیت ۱۳۹۳

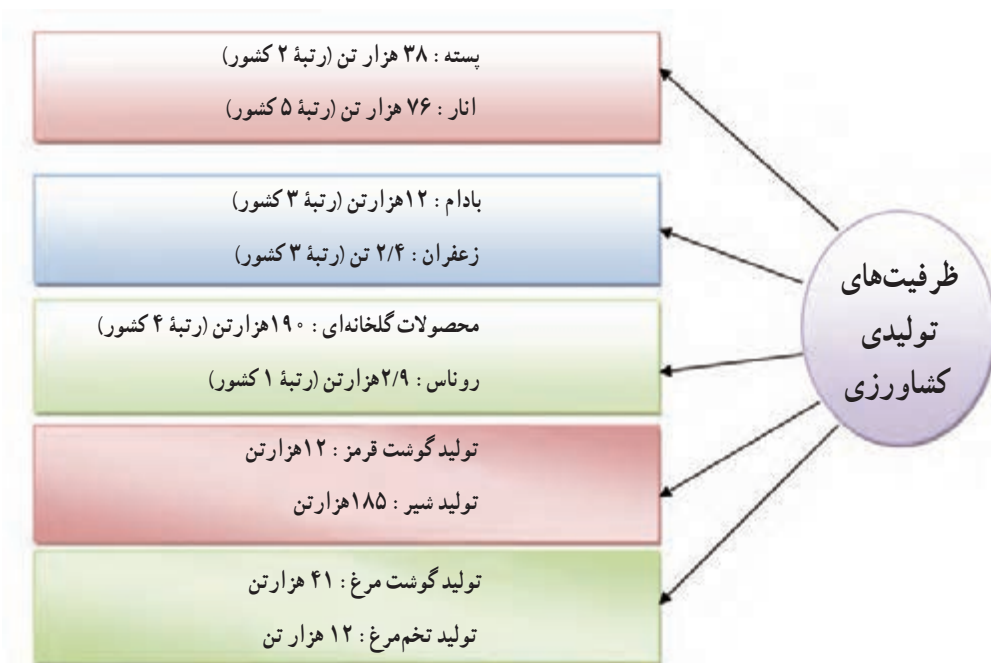

نمودار ۳-۵- توزیع نسبی شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب گروه های عمده فعالیت ۱۳۹۳

۱- شامل استخراج معدن، تولید صنعتی، ساخت، تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا، آب رسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت های تصفیه و ساختمان

بخش کشاورزی استان علی‌رغم شرایط نامناسب محیطی و اقلیمی از جمله فقر منابع آبی از رونق و پیشرفت قابل قبولی بهره‌مند شده که بی‌شک حاصل تلاش و پشتکار کشاورزان و دامداران سختکوش استان بوده است. این رشد و رونق باعث شده تا استان در زمینه تولید بعضی محصولات کشاورزی رتبه‌های برتری را در سطح کشور به خود اختصاص دهد. گرایش به سمت کشت گلخانه‌ای و کاشت گیاهان کم‌آب خواه از عوامل مهم توسعه بخش کشاورزی می‌باشد. به طوری که متوسط عملکرد سالانه بسیاری از محصولات عمده زراعی و باغی مثل یونجه، ذرت دانه‌ای، انار، پسته، محصولات گلخانه‌ای در یزد از میانگین کشور بیشتر است.

اهمیت کشاورزی در استان یزد: در مناطق بیابانی، کشاورزی علاوه بر نقش معیشتی و اقتصادی که به دو دلیل از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. از یک طرف عامل اساسی استمرار حیات به‌شمار می‌رود؛ به طوری که از بین رفتن آن، خصوصاً در روستاها، هسته‌های مقاومت در برابر کویر را نابود می‌کنند و از طرف دیگر گسترش بی‌رویه و بدون برنامه‌ریزی آن افت شدید منابع آبی را به همراه خواهد داشت.

باغداری: یکی از اصلی‌ترین زمینه‌های فعالیت کشاورزی در استان بخش باغداری است. رشد دو برابری تولیدات باغی از دهه ۸۰ تاکنون ناشی از به‌کارگیری روش‌های نوین و اجرای طرح اصلاح باغات می‌باشد. تولید زردآلو به علت اقتصادی بودن از یک سو و برخورداری از اقلیم مناسب از سوی دیگر سبب رشد ارقام بر محصول زودرس آن در شهرستان‌های ابرکوه، خاتم و یزد شده است.

افت کمی و به‌ویژه کیفی منابع آب سبب شده تا فعالیت‌های باغداری با توجه به ظرفیت سفره‌های آب زیرزمینی انجام گیرد.

جدول ۴-۵- ظرفیت های صادراتی تولیدات گیاهی

درصد	محصول
۷۰	روناس
۶۰	محصولات گلخانه ای
۲۳	گیاهان دارویی و زعفران
۸۰	بذر یونجه
۶۳	پسته
۳۷	انار
۱۰	بادام

شکل ۷-۵- تولید گندم در زارچ

کشت گلخانه‌ای خیار

تولید پسته در اردکان

کشت یونجه در چرخاب (اشکذر)

تولید خرما در بافق

کشت ذرت در خاتم

تولید زردآلو در ابرکوه

توانمندی‌های استان

تولید انگور در خاتم

کشت زعفران در بهاباد

تولید رونس در اردکان

شکل ۵-۸- برخی از محصولات کشاورزی استان یزد

دامداری: استان یزد علی‌رغم شرایط نامناسب اقلیمی، در بخش دام و دامپروری از رشد و پیشرفت قابل توجه‌ای برخوردار شده است. تنوع وسیع آب و هوای استان و موقعیت خاص جغرافیایی زمینه پرورش دام و طیور را فراهم کرده؛ به طوری که در سال‌های اخیر توانسته علاوه بر تأمین نیازهای پروتئینی داخل استان در زمینه تولید بعضی محصولات (گوشت مرغ، تخم مرغ و شیر) جزء صادرکننده کشور محسوب می‌شود.

کسب رتبه‌های اول در تولید گوشت بلدرچین، کبک و همچنین رتبه ششم در تولید گوشت مرغ از جمله پیشرفت‌های استان در زمینه دامداری بوده است.

برای مطالعه

جدول ۵-۵- فرآورده‌های دام و طیور به تفکیک سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸

نام محصول	میزان تولید در سال ۱۳۸۷	میزان تولید در سال ۱۳۸۸	درصد تغییرات
گوشت قرمز	۱۲۰۵۸	۱۲۵۰۰	۳/۷
گوشت مرغ	۳۲۵۱۶	۳۸۸۵۷	۱۹/۵
شیر	۱۷۹۳۳۸	۲۰۰۰۰۰	۱۱/۵
تخم مرغ	۱۱۶۴۳	۱۱۰۹۳	-۴/۷
عسل	۱۲۹	۲۲۱	۷۱/۳
ماهی	۵۹۶	۵۶۰	-۶
سایر ماکیان	۱۴۸۴	۱۴۸۴	۰
جمع	۲۳۷۷۶۴	۲۶۴۷۱۵	۱۱/۳

پرورش شترمرغ

توانمندی‌های استان

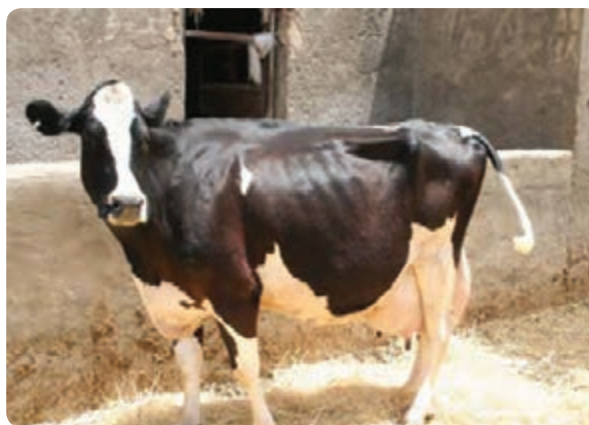
پرورش کبک

پرورش مرغ

پرورش بز نژاد سانن

پرورش گاو

پرورش اسب

تولید گوشت قرمز

شکل ۹-۵- برخی از تولیدات دامی استان یزد

فعالیت گروهی

- ۱- استان یزد در تولید کدام یک از محصولات زراعی و باغی رتبه بالایی در سطح کشوری دارد؟
- ۲- با کمک دبیر خود در مورد گیاه روناس و کاربرد آن تحقیق کنید.
- ۳- کدام عوامل زمینه پرورش دام و طیور را در استان یزد فراهم کرده است؟

توانمندی‌های استان در بخش صنعت و معدن

در فضای اقتصادی استان یزد، به دلیل محدودیت‌های محیطی و کمبود منابع آب و عدم امکان گسترش کمی فعالیت‌های بخش کشاورزی، فعالیت‌های صنعتی از قدیم الایام در میان مردم رونق داشته است، به نحوی که صنایعی نظیر سفال، سرامیک، کاشی، محصولات نساجی و... از شهرت خاصی برخوردار بوده است. صنایع استان به دو دسته دستی و ماشینی تقسیم می‌شود.

صنایع دستی: به دلایلی چون موقعیت خاص آب و هوایی، وضعیت اقتصادی و دورافتادگی از مرکز، مردم از قدیم الایام به سمت صنایع دستی روی آورده‌اند و زندگی آن‌ها، با صنایع دستی عجین بوده و تا به امروز این صنایع مورد توجه صنعتگران، هنرمندان و مردم هنرشناس کشور و جهان قرار دارد.

مهم‌ترین صنایع دستی در استان یزد عبارت‌اند از: قالی، قالیچه، گلیم، مخمل، زری، چادر شب، دستمال، مرس‌ریزه جیم، چرم‌سازی، قناریز، احرامی^۱، شمد، ترمه، پرده، زیلو، روفرفشی، کرباس، خورجین، سفال، سرامیک، حصیر، کاشی و گیوه. در میان صنایع دستی، قالی‌بافی، ترمه‌بافی، زیلوبافی، ساخت سفال سرامیک و کاشی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. شیرینی‌پزی در یزد سابقه‌ای طولانی دارد. در یزد شیرینی‌های سنتی مانند باقلوا، قطاب، لوز نارگیل، پشمک، نان برنجی و حاجی بادام تهیه می‌شود.

شکل ۱۱-۵- ترمه‌بافی در یزد

شکل ۱۰-۵- ساخت ظروف سفالی در میبد

۱- قناریز از پارچه‌هایی است که با ابریشم بافته می‌شود و امروز به فراموشی سپرده شده است.

۲- احرامی: پارچه‌ای پنبه‌ای که برای مصرف حج‌بافته می‌شود.

شکل ۱۲-۵- نمونه‌ای از صنایع دستی میبد

سرامیک و سفال: هنر سفالگری در شهرستان میبد دارای طرح‌های ویژه‌ای است و از حال و هوای کویر نشأت گرفته است. در اصطلاح محلی به تولیدات سفال «کواره» می‌گویند. سفال و سرامیک میبد با نقش‌های اصیل «خورشید خانم» و «مرغ و ماهی» شهرت فراوان دارد. «خورشید» سمبل آفتاب درخشان کویر، «مرغ» نماد گونه‌ای از گنجشکان نواحی کویری و «ماهی» کنایه از کم‌آبی این سرزمین است. طرح سرامیک میبد با نقش خورشید، مرغ و ماهی در نمایشگاه بین‌المللی مونیخ در سال ۱۹۷۱ میلادی (۱۳۵۰ هـ. ش) برنده مدال طلا شد و در سایر نمایشگاه‌ها با استقبال بازدیدکنندگان و تأیید صاحب نظران روبه‌رو شد. کوزه‌ها و کاسه‌های ساخت این شهرستان از ظرافت و زیبایی خاصی برخوردارند و نمونه‌های آن در سفال‌های سایر نقاط ایران وجود ندارد. کواره‌های ساخت میبد عبارت‌اند از: سفال ساده بی‌لعب، سفال لعاب‌دار، اشیای کاشی و سرامیک.

شکل ۱۳-۵- سفال میبد طرح خورشید خانم

کاشی‌سازی: هنرمندان ابتدا اشکال موردنظر کاشی را تهیه و سپس روی آن‌ها را نقاشی می‌کنند و بعد آن‌ها را لعاب می‌دهند و در کوره می‌پزند. کاشی‌سازی عبارت از به کارگیری کاشی‌های زیبا و گوناگون سنتی در معماری بناهاست. این هنر در استان یزد قدمتی هفت صد ساله دارد.

شکل ۱۴-۵- نمونه‌ای از کاشی‌کاری در یزد

زیلوبافی: این دست بافته زیبا، خاص مناطق حاشیه کویری است. این فرش با نوع زندگی مردم منطقه تطابق داشته و بخشی از اعتقادات مذهبی، تاریخ، معماری، طبیعت و گویش مردم این نواحی، بر تار و پود آن نقش بسته است. زیلوبافی در شهر میبد سابقه‌ای دیرینه دارد. برخی سابقه زیلوبافی در شهر میبد را به قرن هشتم ه.ق و دوره مظفریان نسبت می‌دهند. قدیمی‌ترین و در عین حال نفیس‌ترین زیلوی میبد، به قرن هشتم ه.ق تعلق دارد که بر روی آن بیست و چهار سجاده طراحی شده است.

شکل ۱۵-۵- زیلوبافی در شهرستان میبد

توانمندی های استان

شکل ۱۶-۵- برخی از صنایع استان

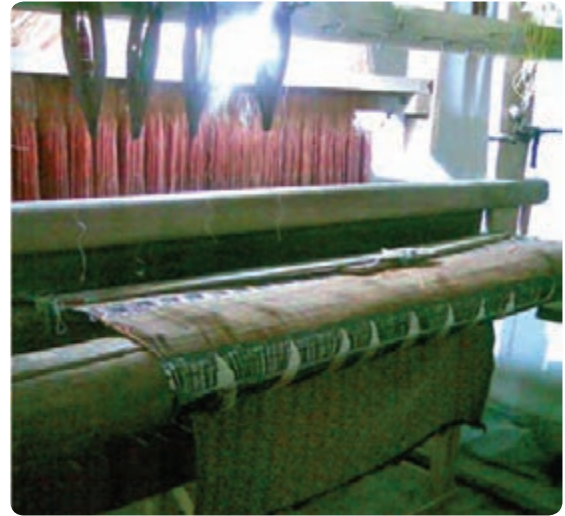
برای مطالعه

ترمه: ترمه بافی در استان یزد سابقه های بیش از دو بیست و پنج سال دارد و همواره جزو سوغات مهم این شهر و یکی از اقلام صادراتی آن بوده است. ترمه پارچه ای است در نهایت زیبایی که تار آن از ابریشم طبیعی و پودش از ابریشم نخ، پشم و کرک الوان است. در گذشته ترمه را با دست می بافتند، از این رو به آن «انگشتباف» نیز می گفتند. اما در حال حاضر تولید آن نیمه دستی است. انواع ترمه عبارتند از: شال چارقدی، شال بندی، شال راهراه، شال محرمات، شال اتابکی، شال کشمیری، شال رضایی، شال امیری و شال یزدی. معروف ترین نقش های ترمه عبارتند از: طرح جام، بته کشمیری، بته اژدری، رضا ترکی، گلزار، قاب قرآن، خجسته، تاجی و نقوش جدید.

دارایی: دارایی از بافته های زیبا و ویژه یزد است. برای تهیه دارایی، نخ های تار را قبل از بافت به روش های خاصی رنگ می کنند؛ به طوری که پس از بافت، نقش های متنوعی در آن پیاده می شود. ماده خام دارایی قبلاً ابریشم خالص بود و اکنون ابریشم مصنوعی است.

شکل ۱۸-۵- بافت دارایی

شکل ۱۷-۵- بافت ترمه

صنایع ماشینی : در جدول ۶-۵ صنایع شاخص استان مشاهده می‌شود. بررسی شاخص‌های مختلف صنعتی و معدنی و مقایسه آن با میانگین کشور نشان می‌دهد که استان یزد همواره در ردیف چند استان برتر صنعتی کشور قرار دارد. از عمده‌ترین صنایع ماشینی در استان، صنایع نساجی، کاشی و سرامیک، صنایع فلزی، فولاد و لاستیک می‌باشد.

برای مطالعه

جدول ۶-۵- مشخصات واحدهای صنعتی شاخص در استان یزد

نام واحد تولیدی	نوع تولید	محل اجرا
شرکت فولاد آلیاژی	شمش فولاد سبک آلیاژی (بیلت) - انواع میله و میلگرد آهنی و فولادی	اشکذر
شرکت صنعتی ساختمانی فولاد	میلگرد فولادی - شمش آهنی و فولاد	یزد
کابل‌های شهید قندی	انواع سیم و کابل مخابراتی - انواع کابل‌های الیاف نوری	یزد
سیم و کابل یزد	کابل مسی روکشدار	یزد
فولاد میبد	شمش چدن	میبد
نساجی اردکان	رنگرزی، چاپ، تکمیل پارچه - نخ پنبه پلی استر - پارچه‌های سیستم پنبه‌ای و الیاف مصنوعی	اردکان
پارس مداد	انواع مداد و خودکار	یزد

توانمندی های استان

شکل ۲۰-۵ کارخانه فولاد آلیازی

شکل ۱۹-۵ کارخانه ریسندگی و بافندگی در یزد

شکل ۲۱-۵ کابل های نوری شهید قندی یزد

معادن

به طور کلی استان یزد از لحاظ شاخص های عمده بخش معدن مانند تعداد معادن به نسبت جمعیت، تعداد شاغلان بخش معادن به نسبت جمعیت و سهم استان از ارزش افزوده معادن فعال کشور، جزء برترین استان های معدنی کشور بوده؛ به طوری که با سرمایه گذاری مناسب در این بخش و توجه بیشتر به ارتباط آن با بخش صنعت می توان تحول بزرگی در سطح استان به وجود آورد.

شکل ۲۳-۵ معدن سنگ آهن چغارت - بافق

شکل ۲۲-۵ معدن سنگ آهن چادرملو - اردکان

استان یزد، ذخایر معدنی عظیمی را در خود جای داده است و یکی از بزرگ‌ترین قطب‌های معدنی آهن کشور (سنگ آهن چغارت، چادرملو و سنگ آهن منگنزدار ناریگان) به‌شمار می‌رود. با راه‌اندازی و توسعه و تجهیز معادن غیرفعال و نیز شناسایی و اکتشافات معادن ناشناخته می‌توان بعضی از مشکلات اجتماعی مانند کمبود اشتغال در روستاها را تا حدودی حل کرد. در حال حاضر در استان یزد بیش از ۲۵ نوع ماده معدنی در سه گروه فلزی، خاک‌های صنعتی و سنگ‌های تزئینی، نما و مصالح ساختمانی در ۲۴۸ معدن فعال با ظرفیت استخراج سالانه ۲۵ میلیون تن در حال بهره‌برداری است. در نزدیکی ساغند دو توده کوهستانی به نام‌های تَشک و تَتک دارای رگه‌های اورانیوم هستند.

برای مطالعه

جدول ۷-۵- منابع معدنی شاخص استان یزد

نام معدن	نوع ماده معدنی	ظرفیت تولید سالانه	شهرستان محل بهره‌برداری
سنگ آهن چاه‌گز	سنگ آهن	۷۰۰۰۰۰ تن	باقق
سرب و روی کوشک	سرب و روی	۱۲۰۰۰۰ تن	باقق
باریت و سرب و روی مهدی‌آباد بهادران	سرب و روی	۹۰۰۰۰۰ تن	مهریز
سنگ آهن چادرملو	سنگ آهن	۸۰۰۰۰۰۰ تن	اردکان
سنگ آهن سه‌چاهون	سنگ آهن	۳۴۰۰۰۰۰ تن	باقق
سنگ آهن چغارت	سنگ آهن	۳۰۰۰۰۰۰ تن	باقق
فسفات آسفوردی	فسفات	۳۶۰۰۰۰ تن	باقق

برای مطالعه

معادن سرب و روی استان

یکی از معادن عمده استان که از نظر ذخیره و صنایع فراوری و ذوب مورد توجه بوده، کانسارهای سرب و روی است. سابقه کار روی این معدن از سال ۱۳۱۸ به مدت ۵۴ سال است. عمده‌ترین این منابع عبارت‌اند از: معدن سرب و روی کوشک و معدن سرب و روی مهدی‌آباد بهادران.

شکل ۲۴-۵- کارخانه ذوب روی بافق

توانمندی‌های استان در بخش تجارت و بازرگانی

قرارگیری استان در مسیر ترانزیتی تهران - بندر عباس و دسترسی به راه‌های مواصلاتی کشور، وجود منابع معدنی فراوان در استان، توانایی تولید محصولات دام و طیور، تولید محصولات گلخانه‌ای، رشد و توسعه صنایع دستی و ماشینی، وجود منطقه ویژه اقتصادی و توسعه خوشه‌های صنعتی نساجی و کاشی سرامیکی شرایط را برای رشد فعالیت‌های بازرگانی در استان فراهم کرده است.

برای مطالعه

سهم کالاهای صادر شده در سال ۱۳۸۶ از لحاظ ارزش عبارت است از: محصولات صنعتی ۹۰ درصد، محصولات کشاورزی ۹ درصد و محصولات معدنی ۱ درصد.

عمده کالاهای صادر شده از گمرک استان یزد در این سال‌ها انواع کابل‌های مخابراتی، کاشی و سرامیک و پسته و مغز پسته بوده است. همچنین صادرات استان یزد عمدتاً به کشورهای عراق، سوریه، بلژیک، ایتالیا، روسیه، افغانستان و پاکستان صورت گرفته است.

گفتنی است بیشترین کالاهای وارداتی به استان را ماشین‌آلات و مواد اولیه تشکیل می‌دهد و عمده‌ترین مبادی وارداتی استان کشورهای آلمان، ایتالیا، ازبکستان، ترکیه، اتریش، هلند، فرانسه و بلژیک بوده‌اند.

برای مطالعه

توانمندی‌های استان در بخش حمل و نقل

شکل ۲۵-۵- راه دو بانده یزد به مهریز

استان یزد با توجه به پیشینه تاریخی در برخورداری از شبکه‌های راه اصلی ادویه و ابریشم از جایگاه ویژه‌ای در سطح جهانی، ملی و منطقه‌ای برخوردار است. و از نظر موقعیت جغرافیایی، چهارراه ارتباطی و محل تلاقی راه‌های مواصلاتی شمال - جنوب و غرب - شرق محسوب می‌شود. یزد از مهم‌ترین استان‌هایی است که دارای حمل و نقل ترکیبی می‌باشد.

در سال‌های اخیر توجه ویژه‌ای به ایجاد و توسعه راه‌های ارتباطی بین استانی شده است. برای نمونه می‌توان به احداث راه آهن یزد - شیراز اشاره کرد.

فعالیت گروهی

- ۱- دلایل گرایش مردم استان از زمان‌های دور به صنایع دستی را بیان کنید.
- ۲- کدام عوامل زمینه را برای رشد بازرگانی در استان فراهم کرده است؟
- ۳- عمده‌ترین معادن را نام ببرید.

فصل ششم

شکوفایی استان یزد
پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس چهاردهم دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان

وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ یک واقعه بزرگ سیاسی، مذهبی و یک موهبت الهی بود که تحولی عظیم در تمام عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایجاد کرد. استان یزد نیز از برکت انقلاب بی بهره نمانده و در این سال‌ها در زمینه‌های مختلف پیشرفت‌های درخشانی کرده است. در این درس با گوشه‌ای از این دستاوردها آشنا خواهیم شد.

کشاورزی

علی‌رغم محدودیت‌های اقلیمی مانند فقر منابع آب و خاک و خشکسالی‌های بی‌دری، در استان، به ویژه در مناطق روستایی، وجود دانش فنی و تجربه دیرینه در امر کشاورزی سبب رونق این بخش شده است؛ به نحوی که استان از نظر سرانه تولید برخی محصولات کشاورزی و به ویژه فراورده‌های دامی در کشور از رتبه بالایی برخوردار است. به علاوه همت بالای کشاورزان یزدی، باعث رونق و آبادانی در استان‌های همجوار و سایر نقاط کشور نظیر جیرفت، کرمان، رفسنجان و فارس و... شده است. ضمن این که شیوه‌های موفق کشاورزی از جمله توسعه و گسترش کشت‌های گلخانه‌ای، شیوه‌های آبیاری نوین، ایجاد و توسعه مجتمع‌های دامداری و مرغداری صنعتی در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است.

آمار نشان می‌دهد که متوسط عملکرد سالیانه بسیاری از محصولات عمده زراعی و باغی مثل یونجه و ذرت دانه‌ای، انار، پسته، محصولات گلخانه‌ای و... در یزد از میانگین کشوری بیشتر است.

جدول ۱-۶- شاخص‌های تولیدات دامی و منابع طبیعی

عنوان شاخص یا نماگر	واحد	۱۳۸۷	۱۳۸۸	درصد تغییر نسبت به سال قبل
مقدار تولید گوشت قرمز	تن	۱۲۰۵۸	۱۲۵۰۰	۳/۷
مقدار تولید شیر	تن	۱۷۹۳۳۸	۲۰۰۰۰۰	۱۱/۵
مقدار تولید گوشت مرغ	تن	۳۲۶۴۳	۳۸۱۶۷	۱۶/۹
مقدار تولید تخم مرغ	تن	۱۱۶۴۲	۹۷۴۶	-۱۶/۳
مساحت جنگل‌ها	هکتار	۱۸۸۱۲۱	۱۸۳۹۲۲	-۲/۲
مساحت مراتع	هکتار	۶۵۱۸۰۰۷	۶۵۱۸۰۰۷	۰/۰
مساحت پدیده‌های بیابانی	هکتار	۵۸۷۳۱۳۴	۵۹۳۲۲۷۳	۱/۰
مقدار صید و تولید آبزیان	تن	۵۷۶	۵۶۰	-۲/۸
مقدار تولید محصولات زراعی	تن	۶۲۴۲۰۴	۶۳۶۹۸۸	۲/۰
مقدار تولید محصولات باغی	تن	۱۲۰۵۷۳	۲۰۶۰۸۳	۷۰/۹
مقدار تولید محصولات گلخانه‌ای	تن	۲۲۹۶۰۰	۲۷۱۶۰۰	۱۸/۳
مقدار تولید گوشت بلدرچین	تن	۱۳۵۷	۱۲۵۸	-۷/۳

گلخانه تولید گوجه‌فرنگی

گلخانه تولید خیار

تولید کلزا - ابرکوه

تولید پسته - اردکان

تولید انار - تفت - مهریز

تولید ذرت - خاتم

پرورش کبک - میبد

تولید مرغ - میبد

شکل ۱-۶- نمونه‌ای از تولیدات در زمینه کشاورزی استان یزد

بیشتر بدانیم

اشتغال‌زایی گلخانه‌های زینتی: از نظر اشتغال‌زایی در هر واحد گلخانه ۱۰۰۰ متری گل رز، سالیانه یک نفر نیروی انسانی مشغول به کار می‌شود. بر این اساس و با توجه به سطح بهره‌وری کنونی، تعداد اشتغال ایجاد شده در این زمینه ۲۷۰ نفر است.

پرورش حدود ۱۴۷۰۰۰۰۰ شاخه گل به مبلغ حدود ۷۰ میلیارد ریال علاوه بر استفاده در داخل استان به استان‌های فارس، تهران و اصفهان صادر می‌شود، و برای بالغ بر ۲۵۰ نفر اشتغال ایجاد کرده است که اکثراً فارغ‌التحصیلان رشته‌های کشاورزی در این زمینه فعالیت می‌کنند. پرورش گل بیشتر در شهرستان‌های تفت، مهریز و یزد انجام می‌گیرد.

برای مطالعه

جدول ۲-۶- سطح زیر کشت و تولید انواع گل در استان یزد

شرح	واحد	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	درصد تغییرات ۸۶ نسبت به ۸۴
سطح زیر کشت	هکتار	۲/۷	۳/۱	۳/۶	۷	۱۲۵/۸
میزان تولید	شاخه	۲۲۰۰۰۰۰	۴۳۴۰۰۰۰	۴۳۴۰۰۰۰	۱۱۰۰۰۰۰۰	۱۵۳/۵

توانمندی‌های شیلات: وجود آب‌های زیرزمینی شور و غیر قابل مصرف در امر کشاورزی، محیط‌های مناسب برای پرورش ماهی از قبیل استخرهای خاکی، استخرهای ذخیره آب کشاورزی و مظاهر قنات فراهم می‌کند. با توجه به شرایط فوق و وجود افراد علاقه‌مند در همه مناطق و شهرستان‌های استان، ماهی پرورش داده می‌شود.

شکل ۲-۶- پرورش ماهی در مظهر قنات

شکل ۳-۶- استخر پرورش ماهی

برای مطالعه

اهم فعالیت‌های شیلات استان یزد

تأسیس و راه‌اندازی ایستگاه مطالعاتی پرورش ماهیان شورآبی در بافق: این ایستگاه در سال ۱۳۶۹ به منظور مطالعه و بررسی امکان پرورش انواع آبزیان که قادر به تحمل آب‌های شور و لب شور هستند، احداث شد.

✓ پرورش ماهیان کپور در استخرهای ذخیره آب کشاورزی

✓ شناسایی منابع آبی استان

✓ احداث استخرهای ترویجی

✓ احداث مرکز تکثیر ماهیان سردآبی در منطقه کرخنگان از توابع شهرستان خاتم

✓ پرورش میگوی آب شیرین

فعالیت گروهی

۱- کدام شرایط زمینه را برای پرورش ماهی و گسترش فعالیت‌های شیلات در استان فراهم کرده است؟

۲- تولید کدام محصولات کشاورزی در استان از میانگین کشوری بالاتر است؟

فعالیت‌های صنعتی معدنی

به دلیل وجود محدودیت‌های کشاورزی تولیدات صنعتی و معدنی همواره یکی از بخش‌های اصلی فعالیت به شمار می‌رود و بخش عمده‌ای از شاغلان استان را به خود اختصاص داده است. از ویژگی‌های صنعت در سال‌های اخیر افزایش کارگاه‌های بزرگ صنعتی و کاهش کارگاه‌های کوچک به ویژه صنایع نساجی بوده است.

شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

بررسی شاخص‌های مختلف صنعتی و معدنی و مقایسه آن با میانگین کشور نشان می‌دهد که استان یزد همواره در ردیف چند استان برتر صنعتی کشور قرار دارد. ایجاد شهرک‌های صنعتی، منطقه ویژه اقتصادی، خوشه‌های صنعتی نساجی، سرامیک و کاشی از مهم‌ترین طرح‌های اجرایی در بخش صنعتی استان است.

آیا می‌دانید

- برخی از توانمندی‌های صنعتی استان در سال ۱۳۸۸ عبارت است از:
- سهم ۴۵ درصدی استان از تولید کاشی و سرامیک کشور
- سهم ۲۷ درصدی استان از تولید محصولات نساجی کشور
- سهم ۱۵ درصدی استان از تولید محصولات فولادی کشور
- سهم ۵/۸ درصدی استان از تولید لاستیک کشور

برای مطالعه

جدول ۳-۶- شاخص‌های بخش صنعت

عنوان شاخص یا نامگر	واحد	۱۳۸۷	۱۳۸۸	درصد تغییر نسبت به سال قبل
مقدار تولید سیمان	تن	۴۰۰۰۰۰	۱۵۱۲۰۰۰	۲۷۸
مقدار تولید کاغذ	تن	۶۰۰۰	۵۰۵۰۰	۷۴۱/۷
مقدار تولید فولاد خام	تن	۲۵۰۰۰۰	۴۵۰۰۰۰	۸۰/۰
مقدار تولید محصولات فولادی	تن	۶۷۰۳۰۰	۱۴۹۴۵۰۰	۱۲۳/۰
مقدار تولید کاشی	هزار متر مربع	۶۹۶۰۵	۱۰۶۲۴۰	۵۲/۶
مقدار چینی بهداشتی	تن	۲۸۳۰۰	۴۲۴۰۰	۴۹/۸
مقدار تولید پودر شوینده	تن	۴۱۸۰۰	۲۸۰۰۰	-۳۳/۰
مقدار تولید الیاف مصنوعی	هزار متر مربع	۲۶۴۳۶۷	۲۸۲۱۷۹	۶/۷
تعداد جوازهای تأسیس صادر شده	فقره	۱۱۹۲	۱۱۲۴	-۵/۷
تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی	فقره	۳۶۲	۲۴۵	-۳۲/۳
تعداد شهرک‌های صنعتی	شهرک	۱۴	۱۴	۰
تعداد منطقه ویژه اقتصادی	منطقه	۱	۱	۰
تعداد نواحی صنعتی	ناحیه	۱۳	۱۳	۰

عمده‌ترین پروژه‌های صنعت و معدن استان

توسعه مجتمع صنعتی - معدنی چغارت
بهره‌برداری از مجتمع صنعتی - معدنی چادر ملو
ایجاد مجتمع چدن میبد و فولاد آلیاژی با ساخت انواع فولادهای آلیاژی با کیفیت متنوع و بالا
کابل‌های مخابراتی شهید قندی

بیشتر بدانیم

شهرک‌های صنعتی

شهرک‌های صنعتی که وظیفه بسترسازی و فراهم کردن زیرساخت‌های لازم برای تولید محصولات توسط کارگاه‌ها و کارخانجات صنعتی را به عهده دارد، در سال‌های اخیر مورد توجه جدی سیاست‌گذاران و فعالان بخش صنعت قرار گرفته است.

طبق اطلاعات موجود، در سال ۱۳۸۶ در استان یزد ۱۴ شهرک صنعتی (با وسعت ۶۱۱۰ هکتار) وجود داشته که از این تعداد، ۱۰ شهرک فعال بوده و ۴ شهرک در حال آماده‌سازی است. گفتنی است افتتاح شهرک‌های صنعتی فولاد و ابرکوه و اشکذر و افتتاح منطقه ویژه اقتصادی جزء پروژه‌های شاخص انجام شده طی سال‌های ۱۳۸۶ - ۱۳۸۴ است.

شکل ۴-۶- شهرک صنعتی خضرآباد یزد

برای مطالعه

شهرک صنعتی یزد: این شهرک در پنج کیلومتری جاده خضر آباد در مجاورت جاده ترانزیتی تهران - بندرعباس در زمینی به مساحت ۶۸۰ هکتار قرار گرفته است. این مجموعه دارای واحدهایی فعال در زمینه غذایی، شیمیایی، فلزی، سلولزی، برق و الکترونیک، نساجی و... است.

منطقه ویژه اقتصادی

منطقه ویژه اقتصادی یزد توسط مرکز امور مناطق آزاد تجاری - صنعتی در مساحتی به وسعت ۵۷۰ هکتار در پنج کیلومتری یزد مورد تصویب قرار گرفت و شرکت شهرک‌های صنعتی استان یزد به عنوان سازمان مسئول منطقه یاد شده تعیین شده است. گستره فعالیت منطقه در سه بخش صنعت، تجارت و خدمات است.

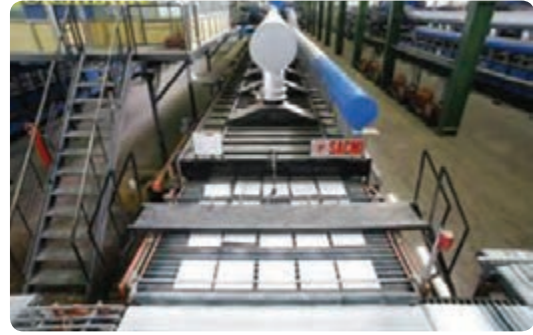

شکل ۵-۶- منطقه ویژه اقتصادی یزد

برای مطالعه

خوشه صنعتی کاشی سرامیکی استان یزد: در سال ۱۳۸۷ خوشه صنعتی کاشی سرامیکی استان یزد با تعداد ۳۰ واحد تولیدی کاشی سرامیکی و تولید ۱۲۵ میلیون مترمربع انواع کاشی کف و دیوار (۴۰٪ تولید کل کشور) در جایگاه نخست کشور قرار گرفت. کاشی سرامیکی مهم‌ترین محصول صادراتی یزد است که سهمی حدود ۵۰٪ از صادرات کاشی سرامیکی کشور را شامل می‌شود. در حال حاضر حدود ده هزار نفر به طور مستقیم در این خوشه صنعتی مشغول کارند.

۱- خوشه صنعتی: به مجموعه‌ای از واحدهای کسب و کار اطلاق می‌شود که در یک منطقه جغرافیایی و در یک گرایش صنعتی متمرکز شده و با همکاری و تکمیل فعالیت‌های یکدیگر به تولید و عرضه تعدادی کالا و خدمات می‌پردازند.

شکل ۶-۶ خط تولید کاشی و سرامیک میبد

بیشتر بدانیم

خوشه صنعتی نساجی استان یزد: از سال ۱۳۸۴ خوشه صنعتی نساجی یزد به عنوان یک خوشه ملی در زمینه نساجی شناسایی و تحت پشتیبانی سازمان توسعه صنعتی ملل متحد قرار گرفته است. تنوع محصولات صنعتی: در حال حاضر یزد متنوع ترین منسوجات را در کل ایران دارد. انواع تولیدات موجود را می توان به شکل زیر دسته بندی کرد:

تولید انواع پارچه های مبلی (تولید بیش از ۸۰٪ سهم تولید رو مبلی در ایران)

تولید انواع پارچه های پرده ای

تولید انواع پارچه های پیراهنی، ملحفه ای، متقال و...

محصولات سنتی و بومی (روفرشی، دستمال ابریشمی، چادر شب، انواع شمال، روسری، ترمه و...)

به موارد فوق می توان محصولات نوین در حال ظهور دارای تکنولوژی بالا با ترکیبات نانو را افزود.

شکل ۶-۷ نمونه ای از صنایع نساجی استان

شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۹-۶- شرکت فولاد آلبازی اشکذر

شکل ۸-۶- کابل‌های نوری شهید قندی در یزد

فعالیت گروهی

- ۱- مهم‌ترین پروژه‌های صنعت و معدن استان کدام‌اند؟
- ۲- کدام منابع معدنی استان یزد در کشور رتبه بالایی دارد؟

برای مطالعه

امور زیربنایی

ارتباطات و فناوری اطلاعات: پست و مخابرات از جمله امکانات ارتباطی مهمی‌اند که باعث سهولت در برقراری ارتباط بین افراد جامعه می‌شود.

بررسی اطلاعات موجود حاکی از آن است که گسترش زیرساخت‌های مرتبط با توسعه ارتباطات و فناوری اطلاعات در استان از رشد قابل ملاحظه‌ای در سالیان اخیر برخوردار بوده است؛ به‌نحوی که از این حیث در ردیف استان‌های پیشرو کشور قرار دارد.

از جمله پروژه‌های عمده طی دو دهه اخیر در بخش مخابرات عبارت‌اند از:

- ۱- توسعه شبکه فیبر نوری و شبکه تلفن همراه (ایجاد ۴۳۷۳ کیلومتر شبکه فیبر نوری)
- ۲- برخورداری تعداد ۱۲۹۴ مورد از روستاها و آبادی‌ها از ارتباطات مخابراتی
- ۳- اتصال مدارس به شبکه ملی اینترنت
- ۴- پوشش تلفن همراه در بیش از ۶۷٪ جاده‌های استان
- ۵- کسب سه دوره متوالی رتبه اول در بخش فناوری اطلاعات توسط مخابرات استان در بین ۳۰ استان کشور

۶- ثبت ۳۹ اختراع از سال ۱۳۸۴ تاکنون توسط واحدها و شرکت‌های مستقر در پارک یزد

۷- کسب ۷ مقام کشوری در حوزه رباتیک توسط تیم رباتیک پارک علم و فناوری یزد

انرژی: بررسی شاخص‌های صنعت برق نشان می‌دهد، بیشترین سهم مصرف برق استان به ترتیب متعلق به بخش صنعت با ۵۷ درصد و بخش خانگی با ۱۸ درصد است.

شکل ۱۰-۶- نیروگاه سیکل ترکیبی

در سال‌های بعد از پیروزی انقلاب اسلامی برق رسانی به روستاها با سرعت زیادی جریان یافت. در حال

حاضر کلیه روستاهای دارای ۲۰ خانوار و بخش عمده‌ای از روستاهای کمتر از ۲۰ خانوار استان از نعمت برق برخوردار شده‌اند. در جهت تأمین برق مورد نیاز استان احداث دو نیروگاه گازی و یک نیروگاه حرارتی و احداث خطوط انتقال ۴۰۰ کیلوولت اصفهان - بندرعباس، ۱۳۲ کیلوولت بافق - کوشک، ۶۶ کیلوولت ابرکوه - سورمق، احداث پست‌های فشار قوی ۴۰۰ کیلوولت یزد، ۲۳۰ کیلوولت چادر ملو و ۲۳۰ کیلوولت اردکان انجام گرفته است.

آب و فاضلاب: مهمترین طرح‌های انجام شده در استان طرح عظیم انتقال آب زاینده رود به یزد و ایجاد شبکه جمع‌آوری فاضلاب شهری بوده است.

از مهمترین پروژه‌های اجرایی بعد از انقلاب

احداث راه آهن بافق - بندرعباس

افتتاح پروژه راه آهن بافق - مشهد که علاوه بر کاهش ۱۰۰۰ کیلومتر طول مسیر بندرعباس - مشهد، سبب دسترسی سریع کشورهای آسیای میانه به آب‌های آزاد شده است.

پروژه راه آهن میبد - بادرود که باعث کوتاه شدن فاصله یزد - تهران گردیده است.

راه آهن اردکان - چادر ملو: این راه آهن معدن سنگ آهن چادر ملو را به شبکه ریلی کشور و کارخانجات فولاد متصل کرده است.

راه آهن استان در حال حاضر نقش بیشتری در حمل و نقل مسافر ایفا می‌کند که قبلاً عمدتاً نقش باربری داشته است.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی فرودگاه یزد به فرودگاه بین‌المللی تبدیل شد و امکان پروازهای خارجی فراهم گردید. احداث

ترمینال جدید مسافری و ترمینال حجاج از جمله فعالیت‌هایی است که بعد از انقلاب اسلامی انجام گرفته است.

برای مطالعه

جدول ۴-۶- میزان شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان یزد

شاخص	واحد	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	درصد تغییرات ۱۳۸۶ نسبت به ۱۳۸۴
بزرگراه	کیلومتر	۲۹۳	۲۹۳	۳۲۳	۱۰/۲
راه اصلی	کیلومتر	۶۱۵	۶۸۰	۶۸۰	۱۰/۶
راه فرعی	کیلومتر	۱۷۶۰	۱۸۲۰	۱۸۰۰	۲/۳
راه روستایی آسفالته	کیلومتر	۱۷۵۰	۱۷۹۶	۱۸۵۷	۶/۱
راه روستایی خاکی	کیلومتر	۳۲۴۷	۳۲۰۱	۳۱۴۰	-۳/۳
نقاط حادثه خیز	عدد	۱۷۴	۱۷۱	۱۶۵	-۵/۲

امور اجتماعی و فرهنگی

آموزش: بررسی شاخص‌های مربوط به آموزش و پرورش عمومی نشان دهنده وضعیت مطلوب استان در مقایسه با میانگین

شکل ۱۱-۶- دانشگاه یزد

آموزش و پرورش در کشور است. ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی و اهتمام ویژه مردم استان به امر آموزش از جمله عوامل تأثیر گذار در وضعیت مطلوب استان نسبت به کشور در شاخص‌های مختلف آموزشی است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که شاخص نسبت تعداد دانشجو به جمعیت در استان به مراتب بیش از میانگین کشوری است. بالا بودن این شاخص، نشان دهنده دانشگاهی بودن استان است و می‌تواند بستر لازم برای توسعه را فراهم کند. در طی سال‌های اخیر دوره‌های کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری نیز در دانشگاه‌های استان یزد دایر شده است.

مراکز دانشگاهی: دانشگاه یزد، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی، دانشگاه آزاد اسلامی یزد و میبد و دانشگاه‌های پیام نور تفت،

اردکان و مهریز از جمله دانشگاه‌های بزرگ استان محسوب می‌شوند. در اکثر شهرستان‌ها شعبه دانشگاه آزاد، پیام نور و جهاد دانشگاهی و آموزشکده‌های فنی ایجاد شده است. دانشگاه یزد و پزشکی شهید صدوقی در بین دانشگاه‌های کشور از جایگاه علمی مناسبی برخوردار است.

بهداشت و درمان: به‌طور کلی بررسی شاخص‌های مختلف کمی و کیفی بخش بهداشت و درمان نشان می‌دهد سطح خدمات بهداشتی و درمانی نسبت به میانگین کشوری از وضعیت بهتری برخوردار است و حتی در برخی از موارد اختلاف قابل توجهی وجود دارد.

تکمیل مراکز تحقیقاتی در حوزه بهداشت و درمان (قلب، دیابت، ناباروری، ژنتیک و سالمندان) همچنین ایجاد منطقه آزاد پزشکی به منظور ارائه خدمات تخصصی و فوق تخصصی به بیماران داخلی و احداث بیمارستان آموزشی ۳۲۴ تختخوابی شهید صدوقی، بیمارستان شهدای کارگر، بیمارستان‌های شهرهای میبد، اردکان، تفت، ابرکوه، مهریز، خاتم، بافق، و مراکز اورژانس شهرستان‌ها را می‌توان به عنوان بخش‌های عمده مراکز بهداشت و درمان بعد از انقلاب برشمرد.

فرهنگ و هنر: در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۵۷ تعداد کتابخانه‌های عمومی استان نزدیک به پنج برابر و تعداد کتاب‌های موجود در این کتابخانه بیش از ۹ برابر افزایش داشته است. تعداد سالن‌های سینما از سه سالن به پنج سالن افزایش یافته است. تعداد چاپخانه‌ها نیز چهار برابر و نشریات محلی از سه عنوان به ۶۲ عنوان رسیده است. توسعه و گسترش کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان و کانون‌های فرهنگی و هنری از جمله دیگر فعالیت‌های فرهنگی انجام گرفته بعد از پیروزی انقلاب است. همزمان با گسترش شبکه‌های سراسری صدا و سیما شبکه استانی صدا و سیما نیز افتتاح گردیده است.

شکل ۱۲-۶- موزه کتابخانه وزیری یزد

شکل ۱۳-۶- سالن کتابخانه وزیری یزد

شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

میراث فرهنگی و گردشگری: استان یزد با قدمتی ۳۰۰۰ ساله دارای میراث فرهنگی و منابع طبیعی گردشگری متعددی است که بالغ بر ۶۵۰۰ جاذبه گردشگری شامل منحصر به فردترین بافت تاریخی و زنده دنیا، آثار متعلق به دوران قبل از اسلام و معماری اسلامی و سرمایه‌های فرهنگی شامل هنرهای سنتی و صنایع دستی، پوشاک، غذاهای محلی، آداب و رسوم و سنت‌های خاص می‌باشند.

مرمت و احیای بافت تاریخی شهر یزد و دیگر شهرهای استان و بازسازی و مرمت بناهای تاریخی از اقدامات مهم در بعد از انقلاب است.

بیشتر بدانیم

انرژی خورشیدی

انرژی خورشیدی به عنوان یک منبع انرژی تجدید شونده و رایگان یکی از مهم‌ترین گزینه‌های جایگزین برای سوخت‌های فسیلی به شمار می‌آید و نگرانی‌های بشر در مورد پایان‌پذیری، افزایش آلودگی‌های ناشی از تبدیل سوخت‌های فسیلی به انرژی‌های دیگر و... را برطرف کرده است.

در استان یزد به دلیل پتانسیل بالای تابش خورشید، نیروگاه خورشیدی - حرارتی در زمینی به مساحت ۹ کیلومتر مربع در اشکذر در حال احداث است. به منظور ساخت این نیروگاه مشاوران آلمانی و ایرانی (پژوهشگاه وزارت نیرو) ضمن امکان‌سنجی و ارزیابی مناطق مناسب برای نصب نیروگاه، با توجه به مواردی چون: میزان تابش خورشید، تولید، تقاضا و مصرف برق، دسترسی به خطوط انتقال و شبکه دسترسی به سوخت و آب، مسائل زیست محیطی و هزینه زمین مورد استفاده، ناحیه‌ای در شمال غربی استان یزد را به عنوان مناسب‌ترین محل در ایران جهت احداث این نیروگاه انتخاب کرده‌اند.

شکل ۱۴-۶- انرژی خورشیدی

برای مطالعه

بعضی از طرح‌های عمرانی ملی در حال اجرا در استان یزد
تکمیل کتابخانه مرکزی و سالن همایش دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی شهید صدوقی یزد
احداث دانشکده بهداشت
احداث بیمارستان جایگزین شهید رهنمون یزد
احداث و توسعه فضاهای ورزشی کارگران شهرستان یزد
آبرسانی به طبس
تکمیل و ایجاد تصفیه خانه فاضلاب شهرک‌های صنعتی یزد
طرح سیکل ترکیبی اشکذر
احداث کارخانه تولید کیک زرد
اتصال راه آهن یزد - اقلید به راه آهن اصفهان - شیراز
ایجاد تأسیسات فاضلاب شهر یزد
نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری استان یزد
طرح گازرسانی به بافق

چشم انداز آینده استان یزد (افق ۱۴۰۴)

درس پانزدهم

یزد استانی است توسعه یافته با سرمایه انسانی و اجتماعی مستعد و آماده فعالیت، سخت کوش، کارآفرین و مشارکت جوی، برخوردار از فضای معنوی و فرهنگی غنی، به عنوان دارالایمان و دارالعباده که با وجود بخش خصوصی توانمند و بالا بودن میل نهایی به پس انداز و سرمایه گذاری، در تولید دانش و خدمات برتر، پیشرو بوده و دارای جایگاه ویژه‌ای در تولید ارزش افزوده کشور است. با توجه به سند ملی توسعه، استان یزد در سال ۱۴۰۴ شمسی به عنوان قطب علمی و صنعتی و پیشتاز در گسترش کاربردی فناوری اطلاعات و ارتباطات خواهد بود.

تحقق این امر مستلزم آگاهی و عزم نیروهای جوان این مرز و بوم است که با شناخت استعدادهای بالقوه و بالفعل استان خود زمینه را برای رشد و بالندگی هر چه بیشتر این سرزمین فراهم آورند. با توجه به توانمندی‌ها و مشکلات موجود در استان اهداف و برنامه‌های بلند مدت اجرایی استان به شرح زیر است:

بخش صنعت و معدن

محورهای اصلی توسعه بخش صنعت

- توسعه خوشه کاشی و سرامیک ← ایجاد منطقه ویژه میبد
- توسعه صنایع فلزات اساسی شامل فولاد به‌ویژه صنایع پایین دست فولاد آلیاژی، خودروسازی؛ قطعه‌سازی و ...
- ایجاد منطقه ویژه اردکان ←
- توسعه خوشه نساجی ← ایجاد منطقه ویژه یزد
- توسعه صنایع پتروشیمی ← ایجاد منطقه ویژه ابرکوه
- توسعه صنایع دارویی و صنایع غذایی ← ایجاد منطقه ویژه اشکذر
- توسعه صنایع با فناوری برتر ← شهرک صنایع نوین و فناوری اطلاعات و الکترونیک

شکل ۱۵-۶- کارخانه کابل نوری یزد

بخش کشاورزی

بخش کشاورزی در استان یزد همواره به دو جهت عمده مورد توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان استان بوده است. از یک جهت توسعه بی‌رویه کشاورزی در استان می‌تواند لطمات جبران ناپذیری بر منابع پایه خصوصاً منابع آب وارد کند و از طرف دیگر بی‌توجهی به آن و از بین رفتن بی‌رویه باغات و فضاهای سبز نیز حیات را در پهنه کویر ایران به مخاطره خواهد انداخت که تهدید جدی برای سایر مناطق کشور نیز به شمار می‌رود.

چشم انداز توسعه کشاورزی استان: بخش کشاورزی استان، بخشی توسعه یافته و پایدار، مبتنی بر دانش فنی و تجربه بالای بهره برداران و نیروی انسانی سخت کوش و توانمند است که لازم بوده تا در ارتباط با سایر بخش‌ها و محدودیت‌های موجود در منابع، جایگاه برتر را در تولید و صدور محصولات کشاورزی، تولید بذر اصلاح شده و تولید قلمه و نهال در سطح کشور کسب کند.

شکل ۱۶-۶- محصول انار

شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

محورهای اصلی توسعه بخش کشاورزی

گسترش کشت‌های گلخانه‌ای

توسعه کشت و بهره‌برداری از گیاهان دارویی و صنعتی و ایجاد صنایع وابسته

توسعه آبیاری نوین و تحت فشار

ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی

گسترش مجتمع‌های دامداری به سبک نوین

شکل ۱۷-۶- کشت گلخانه‌ای در مهریز

محورهای اصلی توسعه بخش بازرگانی

احداث پایانه صادراتی و مرکز تجارت بین‌الملل استان

احداث نمایشگاه بین‌المللی استان

احداث مراکز و میادین عرضه میوه و تره‌بار

ایجاد مرکز تخلیه و توزیع کالای کشور در استان

ارتقای گمرک استان

ایجاد بورس منطقه‌ای مصالح ساختمانی، کاشی و سرامیک

محورهای اصلی توسعه بخش گردشگری

تکمیل و بهره‌برداری از مناطق نمونه گردشگری در استان

مرمت و بازسازی بناهای مهم تاریخی

ایجاد شهرک و بازارچه صنایع دستی، طلا و جواهر

ایجاد واحدهای اقامتی سنتی و پذیرایی در بافت قدیمی شهرها

شکل ۱۸-۶- هتل به سبک سنتی در یزد

حمل و نقل

با توجه به قرارگیری استان در مرکز کشور و بر سر راه دالان‌های بین‌المللی شمال - جنوب و شرق - غرب و شبکه بزرگراه‌های آسیایی و محل تلاقی مهم‌ترین راه‌های مواصلاتی کشور و همچنین قرارگیری استان در مسیر راه‌های ترانزیتی از بندرعباس و بندر چابهار و مرزهای شرقی کشور به سمت پایتخت و مناطق شمالی - شمال غرب و غرب کشور، بخش حمل و نقل مورد توجه ویژه‌ای قرار دارد.

شکل ۱۹-۶- راه آهن استان

عمده‌ترین موارد چشم‌انداز استان در بخش حمل و نقل عبارت است از:

توسعه حمل و نقل عمومی

توسعه راه‌ها و شبکه حمل و نقل جاده‌ای

احداث و راه‌اندازی راه‌آهن یزد - ابرکوه - اقلید - شیراز

احداث خط دوم راه‌آهن بافق - اردکان و بهره‌برداری از آن

محورهای اصلی توسعه بخش بهداشت و سلامت

ایجاد منطقه ویژه پزشکی (در تفت)

ایجاد و راه‌اندازی مراکز تخصصی و فوق تخصصی قلب و عروق، دیابت و ناباروری به عنوان قطب پژوهشی و درمانی کشور

ایجاد مراکز مشاوره خدمات پیشگیری آسیب‌های اجتماعی و سلامت

شکل ۲۰-۶- احداث درمانگاه تخصصی و فوق تخصصی بیمارستان شهید صدوقی

شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

محورهای اصلی توسعه بخش زیربنایی، عمران شهری و مسکن
اجرای پروژه‌های انتقال آب از خارج حوزه به استان به‌ویژه طرح عظیم خط دوم انتقال آب از سرشاخه‌های کارون
بازسازی بافت‌های فرسوده
احداث مخازن آب شهری
اجرای طرح توسعه دوچرخه‌سواری در شهرها (احیای فرهنگ دوچرخه‌سواری)
سرمایه‌گذاری مشترک در جهت احداث پارک‌های عمومی شهری و احداث باغ‌شهرها با اولویت باغ‌شهر یزد
تأمین مسکن به‌ویژه برای طبقات محروم و اقشار کم‌درآمد، با استفاده از مصالح و فناوری‌های جدید و روز دنیا
رئوس محورهای سند جامع توسعه IT و ICT
ایجاد بانک اطلاعات شهری و ارائه خدمات الکترونیک توسط شهرداری‌ها
توسعه فروشگاه‌ها و بازارهای اینترنتی
توسعه بانکداری الکترونیک
توسعه مشاوره و خدمات پزشکی از راه دور
توسعه سیستم‌های الکترونیک در سطح مراکز بهداشتی درمانی و دارویی

شکل ۲۱-۶- پارک علم و فناوری یزد

تشکر و تقدیر

با تقدیر و تشکر فراوان از سازمان‌ها و نهادهایی که در تألیف کتاب با گروه مؤلفان همکاری نموده‌اند از

جمله :

استانداری استان یزد

معاونت آموزش متوسطه اداره کل آموزش و پرورش استان یزد

اداره کل منابع طبیعی استان یزد

اداره کل هواشناسی استان یزد

اداره کل حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان یزد

سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان یزد

سازمان جهاد کشاورزی استان یزد

سازمان آب منطقه‌ای استان یزد

سازمان آب و فاضلاب استان یزد

سازمان حفاظت محیط زیست استان یزد

سازمان صنایع و معادن استان یزد

سازمان فضایی ایران

مؤسسه لرزه‌نگاری استان یزد

معاونت برنامه‌ریزی و راهبردی استانداری استان یزد

مرکز باروری ابرها

مرکز قنات استان یزد

همچنین اعضای تیم تألیف کتاب استان شناسی یزد از کلیه عزیزانی که به هر نحو با این تیم همکاری داشته‌اند،

صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود و از جناب آقای علیرضا کارگریان رئیس گروه تکنولوژی و گروه‌های آموزشی دوره

متوسطه و خانم راحله پور اکبر به دلیل ارائه برخی مطالب تقدیر و تشکر می‌شود.

